

Bygdeforskning

Frode Flemsæter, Katrina Rønningen
og Frank Egil Holm

Dovrefjells moralske landskap

Rapport 4/2013

ISSN 1503-2035

Norsk senter for bygdeforskning
Universitetsenteret Dragvoll
N-7491 Trondheim

Telefon: +47 73 59 17 29
Epost: post@bygdeforskning.no

Rapport 4/2013

Utgivelsesår: 2013

Antall sider: 112

ISSN 1503-2035

Tittel: Dovrefjells moralske landskap
Forfatter: Frode Flemsæter, Katrina Rønningen og Frank Egil Holm
Utgiver: Norsk senter for bygdeforskning
Utgiversted: Trondheim
Prosjekt: Villrein, ferdsel og inngrep i Dovre-Rondane-regionen
Prosjekt nummer: 6248.00
Oppdragsgiver: En styringsgruppe på vegne av en rekke finansører. Se forord.

Kort sammendrag

Dovrefjell har en spesiell posisjon i norsk bevissthet og historie gjennom sine høyt skattede natur- og kulturverdier, blant annet som et leveområde for deler av den siste gjenlevende villreinstammen i Europa. Likeledes betyr området mye for de tilgrensende lokalsamfunnene, både som næringsgrunnlag og som en identitetsmarkør. Til grunn for forvaltningen av Dovrefjell ligger troen på at det er mulig å oppnå både et godt vern og en utstrakt bruk. Men er det mulig å oppnå vinn-vinn-situasjoner all den stund det er splid i synet på om hva som er «riktig», «galt», «passende» og «upassende»? På Dovrefjell finner vi både moralens landskap og landskapets moral.

Stikkord

Dovrefjell, moral, landskap, næringsutvikling, ferdsel, villrein, bruk-vern, verneområder, moralske landskap.

Moral landscapes, revaluation, devaluation, recreation, nature based tourism, resource management, geography

Trykk: Fagtrykk Trondheim AS

Forside hovedbilde: Vegard Gundersen

Forside småbilder: Snøhetta: Kjetil Kjærsmo, Villrein: Olav Strand; «Eidsvold 1814»: Oscar Arnold Wergeland; Skitur, Snøheimvegen: Vegard Gundersen; F-16: Ukjent; Folk ved skilt: Børre Dervo; Gravemaskin: Gjermundshaug Gruppen; Snøheim: Marius Nergård Pettersen

Forord

Denne rapporten, *Dovre fjells moralske landskap*, er en del av et godt tverrfaglig samarbeid. Det tverrfaglige forsknings- og utviklingsprosjektet «Villrein, ferdsel og inngrep i Dovre-Rondane regionen» er et FoU-prosjekt i samarbeid mellom Norsk institutt for naturforskning (NINA), Norsk senter for bygdeforskning (Bygdeforskning) og Norsk villreinsenter. I tillegg til vitenskapelige rapporter fra de tre delprosjektene er det også publisert en felles sluttrapport som inneholder tverrfaglige diskusjoner og konkrete anbefalinger (Strand mfl., 2013). *Dovre fjells moralske landskap* omhandler delprosjektet som Bygdeforskning er ansvarlig for.

Prosjektet ble startet i 2008 etter at Miljøverndepartementet rettet en bestilling til Direktoratet for naturforvaltning (DN). NINA fikk i oppdrag å utvikle prosjektinnhold og starte ferdselskartlegging og innsamling av data fra GPS-merka reinsdyr. Prosjektinnhold og rammene for prosjektet ble utviklet i et dialogseminar med en svært bredt sammensatt brukergruppe. Resultatene fra dialogprosessen og et tidligere initiativ til et FoU-prosjekt fra Villreinnemda i Snøhetta og Knutshø ble videreutviklet til et felles prosjektforslag fra NINA og Bygdeforskning.

Prosjektet er finansiert av en rekke aktører; DN, Forsvarsbygg, Statkraft, Statnett, Jernbaneverket, Statens naturoppsyn, Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Fylkesmannen i Møre og Romsdal, Oppland fylkeskommune, Sør-Trøndelag fylkeskommune, Møre og Romsdal fylkeskommune, det tidligere Dovrefjellrådet, Dovrefjell nasjonalparkstyre, Dovre kommune, Lesja kommune, Rauma kommune, Nesset kommune, Sunndal kommune, Oppdal kommune, Villreinutvalget i Snøhetta, Villreinnemda i Snøhetta og Knutshø, Dovre fjellstyre, Lesja fjellstyre, Nesset fjellstyre, Reinsutvalget i Sunndal, Oppdal bygdeallmenning, Statskog og DNT Oslo og omegn.

Forsvarsbygg, Statkraft, Jernbaneverket, Statens naturoppsyn, Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Fylkesmannen i Oppland, Oppland fylkeskommune, Dovrefjell nasjonalparkstyre, Dovre kommune, Villreinutvalget i Snøhetta, Villreinnemda i Snøhetta og Knutshø, Dovre fjellstyre, Lesja fjellstyre, Reinsutvalget i Sunndal, Oppdal bygdeallmenning, Statskog og DNT Oslo og omegn har på vegne av finansørene deltatt i en styringsgruppe for prosjektet hvor DN har hatt observatørstatus. Norsk Villreinsenter Nord v/ Raymond Sørensen har vært sekretær for prosjektet og styringsgruppa. Odd Erik Martinsen fra Forsvarsbygg har ledet styringsgruppa gjennom hele perioden. Samtlige takkes for konstruktive og positive bidrag gjennom en lang og god samarbeidsprosess. Et nært og godt samarbeid med brukerne har vært avgjørende for prosjektet.

Det er mange som har deltatt i de ulike delene og fasene av prosjektet og vi vil benytte denne anledningen til spesielt å takke prosjektlederne i de andre to delprosjektene Olav Strand og Vegard Gundersen, begge fra NINA. Vi vil også takke Arild Kroken,

Ragna Bye Winge, Odd Roger Langørgen, Svein Frisvoll, Bjørn Egil Flø og andre gode kollegaer på Bygdeforskning for hjelp, innspill og diskusjoner.

For fullstendig liste over publikasjoner i prosjektet henviser vi til www.villrein.no.

Trondheim, februar 2013

Frode Flemsæter, prosjektleder Bygdeforskning

Sammendrag

Til grunn for forvaltningen av Dovrefjell ligger troen på at det er mulig å oppnå godt vern og utstrakt bruk. Men er det mulig å oppnå vinn–vinn-situasjoner all den stund det er ulike meninger og også splid om hva som er «riktig», «galt», «passende» og «upassende» adferd og bruk i fjellet?

En *robust vinn–vinn-situasjon* betinger en god balanse mellom økonomiske, økologiske, nasjonale og lokale interesser gjennom mål, prosess og resultater. Det er en forutsetning at det er i et slikt balansepunkt at både *bruken* og *vernet* skal ligge – ikke bare gjennom målsetninger, men også gjennom enhver beslutning. Tre elementer er sentrale, og må dra i samme retning, for å få etablert en robust vinn–vinn-situasjon. (1) Felles overordnede *målsetninger* må balansere de ulike interessene, og alle aktørene må i størst mulig grad stille seg bak disse. (2) Det må etableres *institusjoner* som gjør det mulig både å utforme og oppnå slike felles målsetninger. De formelle institusjonene må organiseres på en slik måte at aktører med ulike interesser samarbeider, eller de institusjonene som enten skal ta eller påvirke beslutningene må ha tette og gode relasjoner. (3) Hver enkelt *beslutning* skal ha en nytteverdi for alle aktørene. Selvsagt vil ikke alle beslutninger ha en optimal balanse mellom økologiske, økonomiske, lokale og nasjonale interesser, men alle beslutninger bør være begrunnet i et ønske om å oppnå en slik balanse, og alle beslutninger bør bidra til å oppfylle målsetningene og i størst mulig grad være forankret i institusjonene.

Dersom politiske interesser er så sterke i en sak at en likevel må gå på tvers av for eksempel økologiske eller lokale interesser, må det argumenteres åpent om dette. Verdivalgene som blir tatt må være transparente og både for- og motargumenter, fordeler og ulemper, må bli lagt like åpent fram.

Å oppnå en robust vinn–vinn-situasjon er selvsagt ikke enkelt. Dersom man stopper ved målsetningene, og ikke inkluderer institusjonene og hver enkelt beslutning, vil man legge opp til en inkonsekvent forvaltning i stor grad basert på maktkamper og kompromiss istedenfor tydelighet og forutsigbarhet. En slik forvaltning kan på kort sikt føre til at alle parter er noenlunde fornøyd, men at man på sikt kan oppleve frustrasjon på grunn av uforutsigbarheten og det som vil framstå som manglende logikk i avgjørelsene. En slik prosess kan fort ende opp med at alle er tapere. Det vil på sikt kunne bli vanskelig både å drive god næring og god verneforvaltning. Dette er en blindvei mot en vinn–vinn-situasjon.

Det er neppe en forutsetning for en vinn–vinn-situasjon at alle aktører skal ha størst mulig handlingsrom. Vi tror derimot at en del av det å jobbe mot en robust vinn–vinn-situasjon vil først og fremst være å gjøre handlingsrommet til aktørene, enten det er næringsliv, lokalsamfunn eller forvaltning, så forutsigbart som mulig. Det største problemet på Dovrefjell er etter vår vurdering ikke begrensninger i det faktiske, eller

formelle, handlingsrommet til lokalsamfunn og næringsaktører. Imidlertid synes det å være et problem knyttet til uforutsigbarhet i handlingsrommet. Dette kan være avgjørende i forhold til motivasjonen for å drive næring. Lokale næringsaktører synes å ha relativt liten tiltro til forvaltningen og til dels varierende forståelse for naturvernet fordi de opplever stort sprik og manglende logikk mellom enkeltavgjørelser. De fleste mener det er stort potensiale for å oppnå en vann-vinn-situasjon, men for å oppnå dette mener vi det er viktig at det opparbeides bedre relasjoner og tettere samarbeid mellom næringsaktører og forvaltning.

Når det gjelder forvaltningsinstitusjonenes opplevelse av og forhold til Snøheimvegen og Snøheimhytta er en av våre hovedkonklusjoner at behandlingen av Snøheimsaken har vært skadelig for den generelle troverdigheten til forvaltningen. Det oppleves at ansvaret for den daglige forvaltningen, og dermed mange små lokale kamper, nå er «skjøvet» ned på lokalt nivå, men når store aktører kommer på banen blir saken behandlet sentralt og forvaltningsverktøyet som brukes til daglig blir lagt til side. Lignende effekt synes det som naturrestaureringsprosjektet i det nedlagte Hjerkinns skytefelt har hatt. Naturrestaureringen ble oppfattet som en miljømessig betaling og kompensasjon for at et stort og relativt urørt naturområde i Åmot kommune ble gjort om til militært skytefelt, Regionfelt Østlandet. Den miljømessige avlastningseffekten naturrestaureringen representerte var viktig i den politiske prosessen, men beslutningen var i begrenset grad forankret i lokalsamfunnene. Samtidig som renatureringsarbeidet har pågått har bruken av veiene endret seg og økt etter at Forsvaret flyttet, og dermed har også bevisstheten om hva som er i ferd med å tapes økt, og gitt rom for nye omkamper.

Prosessene vi iakttar på Dovrefjell er samtidig historien om et stadig økende arealpress på norsk utmark og naturområder. Villreinen er kanskje hovedaktøren i spillet om Dovrefjell, men selv om det er villreinen som utgjør det formelle utgangspunktet for og formålet med vernebestemmelsene tilknyttet Dovrefjell, er villreinen bare en av mange komponenter. Dovrefjells betydning som opplevelses- og rekreasjonsarena både for reiseliv og tur- og rekreasjonssøkende ser ut til å ville øke i stort omfang framover. Det er avgjørende at forvaltningen av Dovrefjell har et langsiktig perspektiv basert på troverdighet, legitimitet og forutsigbarhet – som skal gagne både folk og dyr.

Naturressursene på Dovrefjell har i 9000 år blitt høstet, først gjennom jakt og fangst, seinere gjennom landbruk. Landskapet på Dovrefjell har også vært en ferdselsåre, et friluftslivsområde, et symbol både for nasjonen og lokalsamfunn, skytefelt, industriområde, verneområde og forskningsarena. Landskapet på Dovrefjell har altså tjent mange ulike formål. En gjennomgang av menneskets lange bruk av og forhold til Dovrefjell viser at fjellets ressurser har blitt de- og revaluert mange ganger, langs en rekke akser. Vi ser også at hvordan Dovrefjell til enhver tid har blitt vurdert og verdsett har endret seg i takt med endringer i samfunnet for øvrig, og hvilke behov de som har hatt makt og innflytelse til å bestemme bruken av fjellet til ulike tider har hatt.

Vi bruker begrepet *moralske landskap* for å presentere og diskutere en vesentlig del av datamaterialet. Begrepet tar for seg hvordan moralske vurderinger og landskapet har gjensidig påvirkning, og dermed hvordan landskap både former og blir formet av moralske oppfatninger av rett og galt, passende og upassende, bra og dårlig, naturlig og unaturlig. Landskapet på Dovrefjell både hindrer og muliggjør bestemt atferd. Vi ser på forholdet mellom landskap og moral fra fire ulike perspektiver.

(1) Det gjøres moralske vurderinger i forhold til hvilke aktiviteter, aktører og materialiteter som «hører hjemme» eller er «fremmed» i landskapet på Dovrefjell; «tradisjonell turvirksomhet», Snøheimvegen og jakt er eksempler på det mange regner for å høre hjemme, mens koffert (i motsetning til ryggsekk) og «moderne» friluftslivsaktiviteter er eksempler på det enkelte mener ikke hører hjemme i landskapet på Dovrefjell. (2) Menneskers vurderinger av rett og galt på Dovrefjell er uttrykt gjennom praksis, og disse praksisene skaper landskapet på Dovrefjell, som igjen former folks holdninger. Menneskeskapte materielle endringer gjort med et bestemt formål på et bestemt tidspunkt, har stor betydning for hvordan man vurderer et område i en helt annet tidsepoke, og i en helt annen samfunnsmessig kontekst. Avgjørelser tatt i dag angående for eksempel Snøheim og Snøheimvegen vil skape nye praksiser, normer og spor i landskapet. Dette vil i sin tur igjen påvirke moralske vurderinger som vil være avgjørende når nye beslutninger skal tas på et senere tidspunkt. (3) Organiseringen av landskapet på Dovrefjell er tuftet på rådende oppfatninger av rett og galt, delvis gjennom formelle lover, reguleringer, plansystemer og institusjoner, delvis gjennom uformelle institusjoner, normer og regler. Selve ideen bak enhver organisering er å øke evnen til gjennomføring eller påvirkning. Vi ser dermed at det ligger et tydelig maktelement i enhver organisering. (4) Landskapet kan reprodusere sosial identitet og maktstrukturer. Landskapet på Dovrefjell er med å forme sosiale relasjoner gjennom, formelt eller uformelt, å inkludere eller ekskludere ulike grupper. Et eksempel på dette er at mens DNT kan arrangere organiserte turer i fjellet uten å søke om dette, må andre aktører, ofte lokale, søke om tillatelse. Ved å innføre nye virkemidler, regimer eller reguleringer kan man påvirke hvilke grupper som opplever å ha, eller ikke ha, tilgang og legitim «rett» til fjellet.

Denne rapporten må sees i sammenheng med rapportene fra de to andre delene i FoU-prosjektet, henholdsvis om ferdsel og villrein (Gundersen mfl., 2013; Jordhøy mfl., 2012). For konklusjoner på tvers av delprosjektene, samt konkrete råd og anbefalinger til forvaltningen og øvrige aktører, viser vi til den felles sluttrapporten fra hele FoU-prosjektet, *Horisont Snøhetta* (Strand mfl., 2013).

Summary

This report, *The Moral Landscapes of Dovrefjell*, explores the relationships between morality and landscape in the struggles over use and management of the Dovrefjell area. Dovrefjell is a mountain area in Norway with strong natural, cultural, symbolic and economic values and meanings. Dovrefjell has both high recreational value and it is an area of great environmental significance – in particular as a vital habitat for wild reindeer. In a trans-disciplinary study, the relations between the requirements of wild reindeer, people's recreation patterns and rural development based on Dovrefjell's resources, have been examined. The present report is based on interviews with stakeholders and document analyses from this study. Grounded in past and present re- and devaluations of the landscapes of Dovrefjell, different stakeholders mobilise different moralities regarding landscape and nature.

Throughout history the landscapes of Dovrefjell has served many different purposes, and the area's resources have continuously been re- and devaluated. While *reevaluation* means assessing the value of something once again, *devaluation* is to reduce the worth or importance of something. Both these processes have been taking place at Dovrefjell, regarding environmental, cultural, economic as well as symbolic values. How different groups of people have valued, and seen the purpose of, Dovrefjell has changed along with wider changes in society. There are traces of human activity at Dovrefjell dating back 9000 years. Historically, the area has been a vital arterial road, but also a barrier, between north and south, and east and west. Because of its central location and majestic mountains, Dovrefjell has also become a national symbol for Norway.

Since the late 1880s, Dovrefjell has also been valued as an area for outdoor recreation. During the 20th century The Norwegian Trekking Organisation (DNT) established several tourist cabins at Dovrefjell, and one of them was Snøheim. In the post 2nd World War period the national firing range, established at Dovrefjell in 1923, expanded and in 1959 Snøheim was taken over by the military, (shortly after being erected). After a long process fuelled both by the military's need for more space and environmental protection concerns, the firing range was closed down and relocated in 2005. The area that used to be a firing range was then decided incorporated with the protected surrounding area, and at present a massive renaturation project is taking place, removing all traces of military activity. The Snøheim tourist cabin has now been taken over by DNT and reopened and expanded. The military built several roads in the area, among them the 14 km road into Snøheim - *Snøheimvegen*. It was originally decided that this road should be part of the renaturation project, but whether or not *Snøheimvegen* actually will, or should be, removed has been highly debated.

Dovrefjell has a rich flora and fauna, and certain species have been protected for many decades. In 2002 Dovrefjell-Sunndalsfjella National Park was founded, replac-

ing the smaller Dovrefjell National Park, founded in 1974. Surrounding the National Park are several other protected areas. Currently, there are discussions and tensions along different dimensions regarding how Dovrefjell should be managed.

The concept of moral landscapes addresses the interrelationships between moral assessments and landscapes. It concerns how landscapes both shape and reflect moral values, and how moral boundaries are naturalised in and through landscapes. In this report we use Setten & Brown's (2009) four approaches to studies of moral landscapes as an analytical framework to demonstrate how morality and landscape at Dovrefjell are entangled. (1) *Conduct in place* is an approach where landscape forms a stage upon which the moral judgements of people and practices are made. What is appropriate behaviour in a certain landscape? In the interviews there are for example statements about what kinds of tourists are «wanted» at Dovrefjell – namely «mountain people» with backpacks rather than car drivers with suitcases in the boot. (2) *Moral practice and landscape* refers to the assumption that people's relationships to their surroundings are expressed through practice, and that these practices also shape landscapes. Practices and landscapes are co-constituted in a process involving moral judgements and assessments. These processes have been obvious in the continuous re- and devaluation processes at Dovrefjell. For example, revised moral valuations were drivers both when the firing range was established and when it was closed down, causing landscape changes which in turn caused changed practices. (3) *Landscape as polity* is the expression of law, justice and culture through landscape – landscape as an organised entity developed in the interrelationship between the physical landscape, formal institutions, custom and tradition. One can look at Dovrefjell as polity in terms of how various managerial bodies have taken into account community, culture, law, morality and custom in their management of the landscape. (4) *Landscape and social justice* addresses the claim that landscape can produce and reproduce power relations and social identities. At Dovrefjell there is a struggle over which «truths» count, with contenders in this struggle different users and interest organisations as well as management bodies and researchers. Dovrefjell as a national symbol might also contribute to maintain existing power geometries.

The report demonstrates that the landscapes of Dovrefjell both shape and reflect different moralities, and that these relationships play a profound role in different stakeholders' assessments of environmental values and impacts.

Innhold

Forord	3
Sammendrag	5
Summary	9
Innhold	11
Figurliste	13
1. Innledning	13
1.1 Bakteppe	13
1.2 Bakgrunn	14
1.3 Problemstillinger	17
1.4 Dovrefjells romlige triade	18
2. Metode	21
2.1 Brukerfinansiering og medvirkning	21
2.2 Metodisk design	22
2.2.1 Intervjuer	22
2.2.2 Litteraturstudier og dokumentanalyser	23
2.2.3 Undersøkelse på en ungdomsskole	23
2.2.4 Deltakende observasjon	24
2.3 Håndtering og tolkning av empiri	24
2.4 Tverrfaglig forskning	24
2.5 Kampen om sannheten	25
3. Re- og devaluering av Dovrefjell gjennom tidene	27
3.1 Villreinens leveområder	28
3.2 Villrein og jakt – fra matauke til friluftsliv og forvaltning	29
3.3 Hjerkinns skytefelt - Fra kanoner og bomber til naturrestaurering	31
3.4 Landbruk og husdyrhold	32
3.5 Ferdselsåre	33
3.6 Friluftsliv og turisme	34
3.7 Dovrefjell som industristed – gruvedrift og energiproduksjon	37
3.8 Forvaltning og vern av Dovrefjell	37
3.9 Dovrefjells symbolske betydning	39
3.10 Moskusen – en omdiskutert attraksjon	40
3.11 Villreinsentret	41
3.12 Forskning	41
3.13 Revaluering og devaluering av ressursene på Dovrefjell	42

4. Dovrefjells moralske landskap	43
4.1 Moral og Dovrefjells «her og nå»-landskap	44
4.1.1 «Vegen ligger der»	45
4.1.2 «Tradisjonell turvirksomhet» i nasjonalparken	46
4.1.3 «Bilturister med koffert»	48
4.1.4 Jaktas roller	49
4.1.5 Moskusen – fremmed eller dovring?	51
4.1.6 Scenskifter i «her og nå»-landskapet	52
4.2 Moral og Dovrefjells dynamiske landskap	52
4.2.1 Forsvar og naturvern	53
4.2.2 Tilbakeføringen til «naturlig» tilstand - naturrestaurering	55
4.2.3 Snøheim og framtidig ferdsel i fjellet	58
4.3 Moral og Dovrefjells organiserte landskap	60
4.3.1 Planverk og forvaltning	60
4.3.2 Utprøving av lokale forvaltningsmodeller – om Dovrefjellrådet	62
4.3.3 Nasjonalparken – verneområde og destinasjon	64
4.3.4 Lovverk og konvensjoner	68
4.3.5 Eiendomsforhold	68
4.3.6 Makt bak enhver organisering	69
4.4 Moral og Dovrefjells sosiale landskap	70
4.4.1 Tradisjonell turvirksomhet i særstilling	70
4.4.2 Motstridende signaler	72
4.4.3 Store og små brukere av Dovrefjell	73
5. Bygdeutvikling og naturbasert næringsliv	75
5.1 Overordnede føringer og trender	76
5.2 Kommodifiseringen av Dovrefjell	77
5.3 Endret mobilitet	78
5.4 Fra produksjonsareal til arena for opplevelser	78
5.5 Naturbasert næringsutvikling	79
5.6 Materiell og immateriell ressursutnyttelse	82
6. Neste generasjons bruk av fjellet	83
6.1 Datamateriale: stil og spørreundersøkelse	83
6.2 Dimensjoner i materialet	84
6.3 Aktive ungdommer og foreldre	86
7. Kampen om arealene	89
7.1 Veien til en robust vinn–vinn-situasjon på Dovrefjell	90
7.1.1 Utopi, ønske eller en tvingende nødvendighet	90
7.1.2 To veier til målet	92
7.1.3 Tre elementer i en robust vinn–vinn-situasjon	93
7.2 Aktørenes handlingsrom	96
7.3 Forholdet mellom det lokale og det nasjonale	98

7.4 Hvem eier Dovrefjell?	99
7.5 Snøheimvegen: Kanalisering eller barriere?	100
8. Konklusjon	103
9. Referanser	107

Figurliste

Figur 1: Dovrefjells romlige triade	18
Figur 2: Turisthytter i Dovrefjellområdet	35
Figur 3: Viewpoint Snøhetta. Foto: Jo Skorem	36
Figur 4: Verneområder, Dovrefjell-Sunnalsfjella	38
Figur 5: Dovrefjells moralske landskap	44
Figur 6: Jaktas roller	49
Figur 7: Spenningsfeltet mellom det representerte og det opplevde Dovrefjell	89
Figur 8: Interesseakser med en robust vinn-vinn-situasjon	95
Figur 9: To ulike handlingsrom	97
Figur 10: Aksene Hjerkin-Snøheim og Kongsvold-Reinheim	101
Figur 11: Re- og devaluering i et dynamisk landskap	105

1 Innledning

Vi må finne en genial løsning på hvordan vi kan få det til for begge deler. Både turister og ville dyr.

Dette sitatet fra en 10-klassing er beskrivende for tematikken i denne forskningsrapporten. Til grunn for forvaltningen av Dovrefjell ligger troen på at det er mulig å oppnå godt vern og utstrakt bruk. Men er det mulig å oppnå vann-vinn-situasjoner all den stund det er delte meninger og splid om hva som er «riktig», «galt», «passende» og «upassende»?

1.1 Bakteppe

Dovrefjell har en spesiell posisjon i norsk bevissthet og historie gjennom sine høyt skattede natur- og kulturverdier. Likeledes betyr området mye for de tilgrensende lokalsamfunnene, både som næringsgrunnlag og som en identitetsmarkør. Det er og har vært en viktig transportåre mellom nord og sør, øst og vest. I dag skjærer E6 og jernbanen gjennom området, men over Dovre dro også konger og pilegrimer i sin tid på vei til Nidaros. Villreinen trakk de første menneskene hit for 9000 år siden, og i dag har Dovrefjell-Sunddalsfjella nasjonalpark som et av sine hovedformål å sikre leveområdene til villreinstammen i Snøhetta. Snøhettareinen er en del av den siste villreinstammen i Europa, som Norge har påtatt seg et internasjonalt ansvar for. Etter at Hjerkinns skytefelt ble avviklet, åpnet det seg en mulighet til å utvide verneområdet, og en forutsetning for dette var en tilbakeføring av veier og alle anlegg fra skytefeltets tid gjennom norgeshistoriens største naturrestaureringsprosess. Mange arbeidsplasser gikk tapt i forbindelse med nedleggingen av skytefeltet, og et utvidet vern innebar også innskrenkninger for lokalbefolkning og næringsutøvelse. Imidlertid innebærer politiske signaler økte muligheter for næringsutvikling i og i tilknytning til verneområder, fortrinnsvis i form av reiseliv. DNT-hytta Snøheim som hadde vært ute av bruk siden Forsvaret etablerte seg på 1950-tallet, ble tilbakeført, opprustet og utvidet, og tatt i bruk igjen i 2012. Renaturering av veiene i området, inkludert veien inn til Snøheim, har siden vedtaket om å legge ned Hjerkinns skytefelt i 1999 vært en forutsetning for den videre planleggingen av og utviklingen på Dovrefjell. Men veiene har i mellomtida fått økt og til dels ny sivil bruk som følge av nedlegging av skytefeltet, og både beitenæring, lokale næringsutøvere, lokalbefolkning og andre oppfatter tilbakeføringen som et tap for både næring og rekreasjon. Spesielt gjelder dette den 14 km lange Snøheimvegen, og ulike synspunkter framsettes; full renaturering, restriktiv kontrollert bruk eller fri ferdsel. Ved enden av Snøheimvegen troner Snøhetta, Norges høyeste fjell utenfor Jotunheimen og høyt verdsatt både som turmål og symbol.

Balmford og Cowling (2006) peker på at vern ikke først og fremst handler om biologi, men om mennesker og de valg de tar. Mye av debattene rundt bruken og vernet av Dovrefjell handler i det store og hele om vurderinger av miljøpåvirk-

ninger. Slike vurderinger blir gjort i arealplan- og forvaltningsarbeid til enhver tid, med mål om å redusere uønskede effekter av foreslåtte tiltak på miljø, befolkning og kulturer (Holder, 2006). Likevel ser man at en rekke tiltak har betydelige negative konsekvenser. Mange hevder da at dette er fordi vurderingene ikke har vært gjort grundig nok eller at institusjonene som gjennomfører dem er inkompetente. Det kan være riktig i enkelte tilfeller. Men maktforholdene, både åpenbare og mer skjulte eller indirekte, er vel så viktige når vurderingene skal gjøres. Denne studien fokuserer derfor på forholdet mellom landskapet og menneskers vurderinger av rett eller galt, passende eller upassende, naturlig eller unaturlig, og hvordan dette endres over tid og hvordan det innvirker på valg og beslutninger. Videre ser vi på hvordan dette «moralske landskapet» er relatert til den dominerende antakelsen blant de fleste aktørene, at det faktisk er mulig å oppnå både et godt vern og en utstrakt bruk på Dovrefjell – altså en vinn-vinn-situasjon.

I denne studien har vi betraktet problematikken rundt Dovrefjell og Snøheimvegen i en historisk og samfunnsgeografisk kontekst. Samfunnsperspektivet reflekterer rundt betydningen av maktforhold og kulturelle prosesser, elementer som ikke kan underverdes når viktige naturverdier skal forvaltes (Benjaminsen & Svarstad, 2010), ikke minst på Dovrefjell.

Dette danner bakteppet for det overordnede forskningsspørsmålet som er utgangspunktet for denne rapporten: Hvilke begrensninger og framtidige bruks-, opplevels- og næringsmuligheter er det i Snøhettaområdet?

1.2 Bakgrunn

Rapporten er en del av det tverrfaglige forsknings- og utviklingsprosjektet «Villrein, ferdsel og inngrep i Dovre-Rondane regionen». FoU-prosjektet er et samarbeid mellom Norsk institutt for naturforskning (NINA), Norsk senter for bygdeforskning (Bygdeforskning) og Norsk villreinsenter. FoU-prosjektet består av tre delprosjekter: (1) Villreins bruk og tilpasning til Snøhettaområdet, (2) Ferdsel og brukere av Snøhettaområdet og (3) Begrensninger og framtidige bruks-, opplevels- og næringsmuligheter i Snøhettaområdet. FoU-prosjektets hovedmål har vært å studere effekter av ferdsel og tekniske inngrep på villreinen i Dovre-Rondaneregionen, og kobler sammen den biologiske og menneskelige dimensjonen i problemkomplekset rundt avveiningen mellom bruk og bevaring i disse fjellområdene. Forskingen er finansiert av en rekke aktører, inkludert næringsaktører, interesseorganisasjoner og forvaltning.

Denne rapporten omhandler delprosjekt (3), som Bygdeforskning er ansvarlig for. I tillegg til vitenskapelige rapporter fra de tre delprosjektene er det publisert en felles sluttrapport som inneholder tverrfaglige diskusjoner og konkrete anbefalinger i forhold til næringsutvikling, forvaltning og politikkutforming (Strand mfl., 2013).

FoU-prosjektet kom i stand etter at Villreinnemda for Snøhetta og Knutshø i 2007/2008 tok initiativ til å etablere et forskningsprosjekt med kartlegging av villrein-

ens arealbruk i Snøhetta villreinområde ved hjelp av GPS-sendere på villrein. Parallelt med utviklingen av villreinnemdas prosjektforslag behandlet Stortinget i mars 2008 et representantforslag (Brende mfl., 2007) om å bevare Snøheimvegen på Dovrefjell, som i 1999 ble vedtatt fjernet som en del av naturrestaureringen av skytefeltet på Hjerkin. Innstillinga fra Energi- og miljøkomiteen gikk ikke inn for en fjerning av Snøheimvegen, men uttalte blant annet at det burde «gjennomføres en kartlegging av villrein, friluftsliv og næringsutvikling basert på ulike scenarier ved tilbakeføringen av Hjerkinanleggene. En slik kartlegging bør blant annet ta for seg villreinens arealbruk, trekkveier, beite og effekter av inngrep». På bakgrunn av villreinnemdas initiativ og behandlingen av det ovenfor nevnte representantforslaget, fremmet Direktoratet for naturforvaltning (DN) i 2008 et budsjettforslag til Miljøverndepartementet for gjennomføring av et slikt prosjekt. NINA ble så bedt om å utarbeide et prosjektforslag, og dette ble gjennomført i samarbeid med Bygdeforskning og en rekke nærings-, forvaltnings- og interesseaktører i området. I 2009 ble en styringsgruppe med representanter for ulike aktører nedsatt, og FoU-prosjektet satt i gang.

1.3 Problemstillinger

Utgangspunktet for Bygdeforskning sin studie er at området har en lang brukshistorie. Det innebærer at menneskers og villreinens bruk av Dovrefjell har endret seg og tilpasset seg skiftende naturgitte så vel som samfunnsmessige forutsetninger. Den overordna målsetningen er å undersøke potensialet og begrensningene for videre endringer og tilpasninger fra menneskenes side, først og fremst forstått som lokalsamfunna og andre aktører som er i nær interaksjon med Snøhettaområdet. Vi har nærmet oss denne overordna målsetningen gjennom to konkrete problemstillinger:

- Hva er det opplevde og faktiske handlingsrommet for lokalsamfunn og næringsaktører?
- Hvordan opplever og forholder forvaltningsinstitusjonene seg til problematikken med Snøheimvegen og Snøheimhytta spesifikt, og sett i lys av fokuset på næringsutvikling i eller i tilknytning til verneområder generelt?

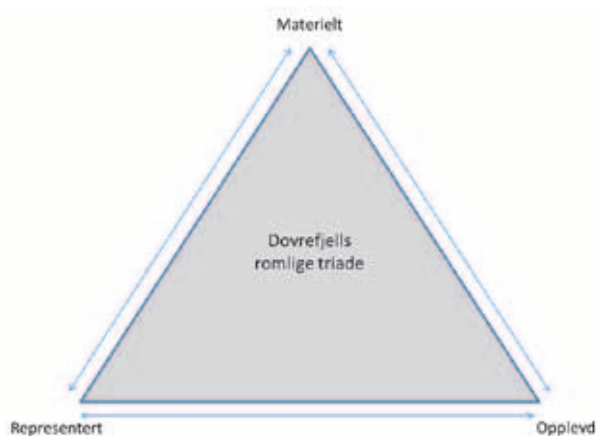
Den første hovedproblemstillingen knytter seg tematisk til Snøhettaområdets kulturelle og sosiale betydning i fortid, nåtid og framtid. Her ser vi på hvordan den historiske bruken av området knyttet både til næringsaktivitet og fritidsaktivitet har utviklet seg i takt med breiere samfunnsendringer, vi analyserer Snøhettaområdet sin betydning økonomisk og sosiokulturelt for de mest berørte lokalsamfunna og aktørene. Dovrefjell har stor, men ulik, betydning for ulike aktører, og vi analyserer hva som ligger til grunn for ulike oppfatninger om Dovrefjell. En viktig del av dette vil være å belyse de ulike aktørene sine oppfatninger av passende og upassende, eller riktig og gal, bruk av fjellet, tatt i betraktning brukshistorie, samfunnsforhold og de ulike oppfatningene omkring områdets naturverdier.

Den andre hovedproblemstillingen tar for seg forvaltningens rolle(r), og opplevelsen av disse. Også her vil oppfatninger av passende og upassende, eller riktig og gal, bruk

av fjellet i fortid, nåtid og fremtid være sentralt. Et tema som vil bli belyst dreier seg om i hvilken grad forvaltning og beslutninger om næringsutvikling er i endring og påvirkes av for eksempel Fjellteksten om næringsutvikling i og i tilknytning til verneområder (Finansdepartementet, 2002-2003).

1.4 Dovrefjells romlige triade

Menneskers forhold til omgivelsene, eller «rommet», rundt oss, deriblant naturen, er mangesidig og kompleks, og kan studeres fra en rekke innfallsvinkler. En tilnærming er å ta utgangspunkt i sosiologen og filosofen Henry Lefebvres (1991) «romlige triade», der han beskriver tre overlappende aspekter som til sammen utgjør omgivelsene våre, eller rommet (se for eksempel Flemsæter, 2009; Frisvoll, 2012; Halfacree, 2007; Merri-field, 2000). For det første har vi rommet som det fysiske og materielle sett fremstår. For det andre kan vi se på hvordan rommet er beskrevet – altså representasjonene av rommet. Dette kan være gjennom lover, dokumenter, bilder eller fortellinger. For det tredje er rommet opplevd av hver enkelt av oss. Her finner vi subjektive oppfatninger og følelser. Disse kan stemme, eller ikke stemme, overens med hvordan rommet er beskrevet i for eksempel et lovverk. Overfører vi denne måten å tenke på til Dovrefjell, kan vi snakke om «Dovrefjells romlige triade» (Figur 1).

Figur 1: Dovrefjells romlige triade

Det *materielle Dovrefjell* er slik fjellet fysisk sett framstår, inkludert både den naturgitte topografien og de menneskeskapte materialiteter som veier, stier, hytter og andre kulturspor. Dette er de fysiske elementene vi faktisk ser og forholder oss til, men betydningen hver enkelt legger i de ulike elementene kan variere. Det *representerte Dovrefjell* er slik fjellet er beskrevet – i blant annet planverk og offentlige dokumenter. Dette kan for eksempel være verneplan- og bestemmelser, saksdokumenter, kart og fortellinger. Vi kan også betrakte framstillinger av Dovrefjell gjennom bilder og symboler som representasjoner. Felles for alle representasjonene er at man velger ut bestemte elementer som skal representere området. Man kan ikke beskrive alt, så

derfor gjøres det et utvalg av elementer som danner en representasjon. I det tredje og siste hjørnet i trekantmodellen finner vi det *opplevde Dovrefjell*. Dette handler om subjektive opplevelser og erfaringer som hver enkelt av oss har – hvordan vi tenker, føler og forholder oss til fjellet.

De tre elementene i Dovrefjells romlige triade er overlappende, og det ene kan ikke eksistere uten de andre. Til sammen utgjør elementene det vi kan kalle Dovrefjells romlige triade, eller rett og slett Dovrefjell. Når vi snakker om, tenker på, forvalter eller forsker på Dovrefjell er det umulig å adskille det ene hjørnet fra det andre. Når vi i tillegg ser at alle de tre elementene vil være i stadig forandring og at det selv-sagt eksisterer både ulike og til dels motstridende representasjoner og opplevelser av fjellet, så ser vi at det ikke finnes bare én sannhet om Dovrefjell.

Hva som oppleves som «sannhet» i et landskap som Dovrefjell er nært knyttet til hva som er de rådende *diskursene*. En diskurs kan forstås som en samling av betraktningmåter, gjennom tekst, tale eller bilder, som strukturerer hvordan vi tenker rundt et tema, og hvordan vi handler med utgangspunkt i denne tenkningen (Hubbard mfl., 2002). Dette betyr ikke at man trenger å være enige, men at man bruker et felles begrepsapparat som gjør at man har en felles forståelsesramme. «Vinn-vinn-diskursen» er en av tre diskurser som Benjaminsen og Svarstad (2010) har beskrevet som sentrale når det gjelder bruk og forvaltning av verneområder. I vinn-vinn-diskursen skal bruk og vern kunne gå hånd i hånd, og det blir antatt at gjennom bruk, lokal deltakelse, involvering og næringsutvikling får man «eierskap» til og forståelse for vernet. En vil da skape gevinster for alle parter. Tar man utgangspunkt i «festningsverndiskursen» får man forståelse for vernet først og fremst gjennom vitenskapelig kunnskap om verneformålet - enten det er en villrein, en fugleart eller et økosystem. Ekspertkunnskap har en nøkkelrolle, og jo flere som får slik kunnskap jo «bedre» holdninger får man til vernet. Den «kritiske diskursen om arealvern» tar utgangspunkt i troen på at «lokalsamfunnet vet best», og gode holdninger får man gjennom aktiv bruk og eierskap. Her er troen svak på at eget vern av naturen er nødvendig, så å støtte et formelt vern sitter langt inne. Naturen blir vernet gjennom aktiv bruk og forvaltning fra lokalsamfunnet, «slik vi alltid har gjort». Til disse tre diskursene kan man si det hører til ulike «trosretninger» eller «skoler» i forhold til hvordan holdninger til vernet kan påvirkes og endres, og er dermed nært knyttet til hva man oppfatter som rett eller galt.

Forskere skal utvikle kunnskap og lete etter «sannheten». Dette er viktig for å legge grunnlaget for en kunnskapsbasert forvaltning, noe som er framhevet i § 8 Naturmangfoldloven (Miljøverndepartementet 2009):

Offentlige beslutninger som berører naturmangfoldet skal så langt det er rimelig bygge på vitenskapelig kunnskap om arters bestandssituasjon, naturtypers utbredelse og økologiske tilstand, samt effekten av påvirkninger. Kravet til kunnskapsgrunnlaget skal stå i et rimelig forhold til sakens karakter og risiko for skade på naturmangfoldet.

Men det finnes sjelden bare én sannhet. Denne studien belyser hvordan kulturelle fenomener som verdivalg, normer og tradisjoner har påvirket, og hvordan de i fremtiden vil påvirke, landskapet på Dovrefjell. Men dette er en toveis prosess. Verdier, normer og tradisjoner er også *påvirket av* landskapet og endringer i dette. Derfor vil denne rapporten ikke komme med en utvetydig konklusjon som fjerner alle verdivalg og politiske overbevisninger, alle normer og tradisjoner, all tvil og all tro. Forskningen er derimot et bidrag til bedre innsikt i hvordan oppfatninger og standpunkt har blitt dannet og dannes om Dovrefjell. Dette vil kunne gi et grunnlag for prosesser og vedtak som kan ha bedre legitimitet blant berørte parter og allmenheten enn det vi ser i dag.

2 Metode

All type forskning, kvalitativ som kvantitativ, må dokumentere framgangsmåten slik at andre kan ha mulighet for å vurdere den faglige kvaliteten på arbeidet, og hvor legitime og pålitelige resultatene er (Mason, 2002; Thagaard, 2009).

Denne studien har i hovedsak brukt kvalitative metoder gjennom i første rekke dybdeintervju og dokumentanalyser, men også noe deltakende observasjon. Vi vil her gå gjennom det metodiske designet for studien, og reflektere rundt det å jobbe i ett tverrfaglig forskningsprosjekt. Først vil vi gjøre rede for hvordan prosjektet har vært finansiert, og hvilke implikasjoner dette eventuelt kan ha for forskningen.

2.1 Brukerfinansiering og medvirkning

Det er viktig å være klar over at også forskningen er en del av «det store spillet» om Dovrefjell, både når det gjelder hva det skal forskes på og hvorfor, hva det bevilges penger til og hvem som bevilger, hvilke forskningsmiljø som blir engasjert og selvsagt hvordan resultatene blir tolket og brukt. I dette prosjektet har vi hatt en helt bevisst strategi for å møte disse utfordringene. Prosjektet ble utformet i nært samarbeid mellom interesseaktører, forvaltning og et tverrfaglig og tverrvitenskapelig forskningsteam. På samme måte har prosjektet vært finansiert og styrt gjennom en styringsgruppe nedsatt av et utvalg av partene som har finansiert prosjektet. En rekke aktører med til dels svært ulike syn rundt bruk og forvaltning av Dovrefjell har dermed både vært med å utforme, finansiere og styre prosjektet. I tillegg har flere av de samme aktørene vært intervjuet og/eller stått bak dokumenter som har vært analysert i prosjektet. Dette gjelder for eksempel DN som er den største økonomiske bidragsyteren, Den norske turistforening (DNT), Dovre og Lesja fjellstyrer og Oppdal bygdeallmenning, for å nevne noen. I tillegg har vi selvsagt også intervjuet en rekke aktører som ikke har finansiert prosjektet, for eksempel mange næringsutøvere.

Forskerne har selvsagt ansvar for at prosjektutforming, finansiering og deltakelse fra ulike parter ikke undergraver prosjektets forskningsmessige kvalitet. I prosjekt der en eller flere med partsinteresser er med og finansierer, kan en risikere at forskningsresultatene blir dratt i tvil og tatt for å være partiske i forhold til utforming av forskningsspørsmål og konklusjonene på disse. I dette prosjektet har vi et godt og interessant utgangspunkt fordi så mange ulike parter fra «alle sider» i bruk/vern-problematikken er representert både i styringsgruppa for prosjektet og som medfinansierer.

Det er viktig å understreke at selv om prosjektet har en styringsgruppe og er brukerfinansiert, så står analysene og konklusjonene i denne rapporten fullt og helt for forskernes regning.

2.2 Metodisk design

I all hovedsak baserer vi denne rapporten på kvalitative analyser av dybdeintervjuer med en rekke aktører knyttet til Dovrefjell, spesielt aksene Hjerkin-Snøhetta, samt analyser av eksisterende litteratur og offentlige dokumenter. Vi har også gjennomført et opplegg ved en ungdomsskole for å fange opp ungdommers holdning til og bruk av fjellet. I tillegg tilfører deltakelse på en rekke møter og diskusjoner med forskere i de to andre delprosjektene også verdifull informasjon.

2.2.1 Intervjuer

Vi har foretatt en sammenstilling av kunnskap fra eksisterende litteratur både i forhold til historisk bruk av området og bruk-vern problematikk i tilknytning til nasjonalparken. Basert på disse litteraturstudiene har vi gjennomført intervjuer med 32 strategisk valgte informanter. Dette har vært turisme- og friluftslivsaktører, bønder, representanter for fjellstyrer og allmenninger, representanter fra kommuner, fylkesmenn og DN. De fleste intervjuene var personlige intervju med én informant. To av intervjuene var gruppeintervjuer med henholdsvis tre og fire personer. To av intervjuene ble gjennomført som telefonintervju.

Informantene ble rekruttert strategisk ut fra hvilken informasjon det var rimelig å anta at de kunne bidra med. I kvalitative studier er ikke målet å finne en allmenngyldig virkelighet og universelt anvendbare resultater, slik som det på mange måter er i kvantitative studier. Kvalitative studier har derimot som mål å søke å forstå studieobjektene sine perspektiver, og dermed avdekke subjektive og kollektive forståelser av virkeligheten (Alvesson & Skoldberg, 1994; Mason, 2002). Når det finnes ulike virkelighetsoppfatninger er det viktig å forstå hvorfor disse finnes, hvordan de dannes og hvordan de utspiller seg mellom aktører i et problemfelt, og da er det også viktig å rekruttere informanter som er i direkte eller indirekte inngripen med problemfeltet som studeres (Mason, 2002; Thagaard, 2009). I en kvalitativ analyse er ikke *antall* informanter avgjørende på samme måte som i kvantitative studier. Mens man i kvantitative studier er avhengig av et stort antall respondenter for å få et statistisk pålitelig resultat, er dette ikke tilfelle i kvalitative analyser der hver enkelt informant sine oppfatninger og vurderinger tillegges større vekt. Ved utvelgelsen av informanter har det derfor vært et mål å få dekket ulike *typer* posisjoner og roller i forhold til problemstillingene og sakskomplekset.

Vi har intervjuet informantene om deres egen arealbruk og ferdsel i området, hva de har registrert av andre aktørers ferdsel, og deres observasjoner og inntrykk av villreinens arealbruk. Vi har også snakket med dem om syn på framtida, hvordan Dovrefjell bør bli brukt og forvaltet og om relasjonene de har til andre relevante aktører. Gjennom dette arbeidet har vi avdekket flere virkelighetsoppfatninger basert på hva ulike aktører oppfatter som «riktig og galt» på Dovrefjell. For å kunne si noe om det vi har kalt «endringspotensialet» eller «tilpasningspotensialet», har vi benyttet en enkel form for scenariotenkning, der berørte parter har blitt utfordret til å tenke alternative muligheter og mulige konsekvenser. Aktørene har i intervjuene måttet

forholde seg til hvordan ulike alternativer eller scenarioer eventuelt vil endre deres opplevelse og faktiske bruk.

En svakhet i materialet, er at det i hovedsak er menn som er intervjuet. Problemet med å få kvinners stemmer i utmarksforvaltning er påpekt i andre studier (Soliva mfl., 2008; Svarstad mfl., 2006). Årsaken kan til dels være at færre kvinner deltar i utmarksrelaterte fora ut fra manglende interesse og/eller prioritering, en annen er at kjønnsstrukturer og tilknyttede maktforhold reproduseres spesielt sterkt i tilknytning til tradisjonelle mannsarenaer som jakt, friluftsliv og utmarksforvaltning har vært.

Å bruke visuelle hjelpemiddel under intervju har blitt relativt vanlig og kan ha flere formål – både brukt som et metodisk verktøy (epistemologisk) eller som en datakilde i seg selv (ontologisk) (Mason, 2002; Rose, 2007). I de fleste intervjuene vi gjennomførte brukte vi et kart over området aktivt som et metodisk verktøy, der informantene kunne tegne og peke mens de snakket om spesielle geografiske lokaliteter og fenomener. For det første kan det være et fint grep for å etablere en god dialog. Ved å ha et felles objekt som et bilde eller et kart å snakke rundt, kan forskeren og informanten lettere få en avslappet tone under intervjuet (jf. Van Auken mfl., 2010). For det andre kan man lettere få fram historier og oppfatninger som ellers kanskje ikke ville komme fram – både på grunn av at dialogen kan være mer avslappet og på grunn av at man bruker det visuelle objektet, i dette tilfelle kartet, aktivt til å presisere hva man mener. Informantene ble også hjulpet/tvunget til å konkretisere eksakt hvilke områder av fjellet de snakket om i forskjellige sammenhenger, og dette ga et bedre presisjonsnivå i forhold til arealbruk og eventuelle konflikter med villrein.

2.2.2 Litteraturstudier og dokumentanalyser

Offentlige dokumenter tilknyttet vernet på Dovrefjell, nedleggingen av skytefeltet og Snøheim/Snøheimvegen danner selvsagt viktig underlag for analysene. Det eksisterer en nærmest utømmelig mengde relevante dokumenter, så vi har måttet ta noen valg i forhold til hva vi skulle fokusere på. Vi har konsentrert oss rundt verneplaner, møtereferater fra lokale vernemyndigheter, kommunalt og regionalt planverk, stortingsdokumenter og brev og andre dokumenter i forbindelse med restaureringen og utvidelse av Snøheim. Videre har vi foretatt en gjennomgang av relevant nasjonal og internasjonal faglitteratur.

2.2.3 Undersøkelse på en ungdomsskole

Vi har også gjennomført et opplegg rettet mot ungdomstrinnet i skolen for å forsøke å fange opp ungdommenes bruk og forhold til fjellområdet, rekrutteringsgrunnlaget for bruk og oppfatninger på lengre sikt. Vi har i samarbeid med en av ungdomsskolene i området utarbeidet og utlevert en spørreundersøkelse og stiloppgaver til elever i 10. klassetrinn. Vi beskriver metode, gjennomføring og resultater fra dette arbeidet i kapittel 6.

Spørreundersøkelsen hadde et svært begrenset utvalg, så denne behandles sammen med stiloppgavene som et kvalitativt datamateriale. Arbeidet med skoleelevene ble

gjort for å få en liten pekepinn på hvordan lokale ungdommer bruker og oppfatter fjellet. Dette materialet vil ikke bli gitt en tungtveiende rolle i analyser og konklusjoner i denne rapporten. Vi mener likevel materialet kan være grunnlag for noen relevante og fruktbare refleksjoner, og har derfor valgt å presentere dette arbeidet i sin helhet i et eget delkapittel.

2.2.4 Deltakende observasjon

Vi har ikke systematisk benyttet deltakende observasjon som metode i denne studien, men forskningsteamet har deltatt på en rekke møter, både før og underveis i prosjektet. I forkant av prosjektet ble det arrangert et dialogseminar der mange ulike parter systematisk fikk legge fram sine synspunkter (Thomassen mfl., 2009) og et brukerseminar om villrein og ferdsel (Sørensen mfl., 2009). Under oppstarten ble det nedsatt et interimsstyre for prosjektet, og etter hvert en styringsgruppe. Forskningsteamet har vært representert og deltatt på alle møtene i disse foraene, og gjennom dette fått presentert og diskutert en rekke problemstillinger. Tilsammen utgjør dette et viktig grunnlag for forståelsen av ulike posisjoner og argumenter i saken.

2.3 Håndtering og tolkning av empiri

Informantene er så langt det har vært mulig anonymisert i våre skriftlige arbeider. I oppbevaringen av innsamlet data, i første rekke lydfiler og utskrifter, er de også anonymisert etter retningslinjer fra Norges Samfunnsvitenskapelige Datatjeneste (NSD), gjennom at navn og kodingsnøkkel ikke er tilgjengelige for andre enn forskerne i prosjektet. Imidlertid vil enkelte ut fra deres rolle eller stilling kunne identifiseres gjennom gjengivelse av enkelte sitat eller synspunkter. Vi har vurdert det slik at i tilfeller der personer vil kunne være identifiserbare, dreier dette seg om informasjon og synspunkter som vil være allment kjent av de som er omfattet av sakskomplekset på Dovrefjell.

2.4 Tverrfaglig forskning

Bygdeforskning sin studie er del av et større tverrfaglig og tverrvitenskapelig FoU-prosjekt. Store samfunnsspørsmål krever som oftest løsninger som understøttes av kunnskap fra mange ulike fagfelt. Dette gjelder ikke minst spørsmål som omhandler relasjoner mellom natur og samfunn (Benjaminsen & Svarstad, 2010). Da er det viktig å få til et godt samarbeid på tvers av faggrenser der man evner å dra det beste ut av de ulike forskningstilnærmingene. Man kan i følge Stock og Burton (2011) grovt sett gjennomføre tverrfaglige prosjekter på tre nivåer av integrasjon; (1) *multidisiplinært*, (2) *interdisiplinært* og (3) *transdisiplinært*. FoU-prosjektet ble som nevnt utformet i tett samarbeid mellom forskere fra ulike fagtradisjoner og brukere og forvaltere av Dovrefjell. Utformingen av prosjektet ble gjort *transdisiplinært* siden det var både tett samarbeid mellom forskere fra ulike disipliner og stor grad av integrasjon mellom forskere og andre aktører. Transdisiplinær forskning er ressurskrevende, og noe av kritikken mot en svært sterk integrering er at det kan gå på bekostning av disiplinær kvalitet. Derfor tok vi en annen tilnærming i gjennomføringsfasen. Underveis i FoU-

prosjektet har vi i begrenset grad integrert arbeidet mellom de tre ulike delprosjektene. Det har vært en bevisst strategi at hvert fagmiljø har arbeidet selvstendig, og resultatene blir presentert i individuelle forskningsrapporter. Gjennomføringen av prosjektet har altså hatt et *multidisiplinært* utgangspunkt, der arbeid på delprosjekter er selvstendig utført av de enkelte forsker-team med egne mål, metoder og konklusjoner, men med utgangspunkt i det samme sakskomplekset. Siste fase av prosjektet ble gjort *interdisiplinært* gjennom en integrasjon mellom de ulike fagfeltene og tilnæringsmåtene. I en samlet rapport er resultatene fra de tre delprosjektene sammenstilt og diskutert, og vi kommer der med konkrete og omforente forskningsbaserte råd til forvaltningen.

Dette opplegget har vært et bevisst valg for å få best mulig kvalitet på arbeidet i delprosjektene, samtidig som vi utnytter synergieffekten i et tverrfaglig samarbeid.

2.5 Kampen om sannheten

Vi er klar over at i en såpass spent bruk/vern-sak som den vi har på Dovrefjell, vil mange parter «lete» i rapporten etter argumenter som støtter «sin» sak. Fordi det ikke finnes bare én sannhet på Dovrefjell vil nok de fleste parter kunne finne argumenter de «liker». Vi ber imidlertid leseren se forbi diskusjonene rundt kun hva som er rett og hva som er galt, og heller diskutere og reflektere i større grad over *hvorfor* noen mener noe er rett og noe annet er galt i en gitt kontekst. Som nevnt i innledningen håper vi rapporten kan bidra til et godt grunnlag for prosesser og vedtak som kan ha legitimitet blant de fleste aktørene. Beslutningstakere bør lese denne rapporten i sammenheng med de andre rapportene fra FoU-prosjektet, spesielt den felles slutt-rapporten (Strand mfl., 2013), men også de to andre delrapportene (Gundersen mfl., 2013; Jordhøy mfl., 2012).

Det er mange eksempler, nasjonalt og internasjonalt, på bruk-vern-konflikter der interessegrupper allierer seg med «sine» forskere for å få støtte for sitt syn. Reiselivs-forskere forsker gjerne ensidig på reiseliv, lokalsamfunnsforskere ensidig på lokalsamfunn og biologer ensidig på biologi. Alt dette er selvsagt både legitime interesser og legitim forskning – isolert sett, men siden bruk/vern-problematikk involverer mange parter og interesser kan det også sees som ansvarsfraskrivelse å ikke gå inn i helheten i problematikken.

En informant fra lokalforvaltningen påpekte at

... det har foregått mye forskning i disse områdene her (...) Men det er mange uavklarte spørsmål. Så det vil være behov for forskning, men jeg tror forskningen bør samordnes mere enn det den har vært. Jeg føler at det har vært litt sånn at det er et forskningsprosjekt som går der og så er det et annet forskningsprosjekt som går der og det er nesten sånn at de prosjektene vet ikke om hverandre. (...) Det er [også] behov for mye samordning mellom lokale myndigheter og statlige myndigheter. Da tenker jeg for eksempel på Fjellstyra og SNO og NINA.

Dette sitatet viser for det første behovet for tverrfaglig og samordnet forskning og forvaltning, og ambisjonen i FoU-prosjektet er å møte akkurat denne utfordringen. For det andre er dette ett av mange eksempler i intervju materialet på at NINA ofte blir sett på like mye som en forvaltningsinstitusjon som en forskningsinstitusjon, og ofte refererer informantene til NINA når de kanskje egentlig snakker om DN, og noen ganger omvendt.

Dette påvirker, som vi også kommer tilbake til, legitimiteten til både forskning og forvaltning i denne typen saker. Den eneste løsningen på dette er å opparbeide gode relasjoner og godt tverrfaglig samarbeid – på bruker, forvaltnings og forskernivå. Et selvstendig resultat i FoU-prosjektet samlet er mer forståelse på tvers også blant forskere, så måten vi har jobbet på i dette prosjektet, resultatene og konklusjonen forplikter dermed ikke bare brukere og forvaltning, men også forskere.

3 Re- og devaluering av Dovrefjell gjennom tidene

Dovrefjell har en unik posisjon både på bakgrunn av sine naturressurser, sin beliggenhet og sin kulturelle og symbolske betydning. Dovrefjell har fungert som både barriere og ferdselsåre mellom nord og sør, øst og vest, og på Dovrefjell finnes spor etter mennesker som er nærmere 9000 år gamle. Dette er noen av de eldste sporene etter menneskelig aktivitet i Norge. Dovrefjell har en flora og fauna som utgjør det mest intakte fjelløkosystemet i Norge, og som vi gjennom internasjonale avtaler har forpliktet oss til å ta vare på. På grunn av disse ressursene, og gjennom myter og diktning har Dovrefjell slått rot i folk sin bevissthet og blitt stående som et av de viktigste symbolene på Norge og det norske.

Naturressursene på Dovrefjell har historisk sett blitt høstet gjennom jordbruk, jakt og fangst, men siden byggingen av gamle Reinheim i 1888 har området også blitt gjenstand for økende friluftslivsinteresser. Samtidig har Dovrefjell vært, og er fortsatt, en viktig ferdselsåre, og ferdselen har økt og selvsagt blitt modernisert. I løpet av de siste hundre årene har menneskets befatning med Dovrefjell blitt endret og utfordret – og har skapt økende spenninger mellom bruks- og verneinteresser.

Hva som til enhver tid er og har vært «rett» bruk henger nøye sammen med hvem som til enhver tid blir og har blitt bevilget rettigheter til eller i et område. Eiendoms- og rettighetsforskere har påpekt at meningene som legges i rettighetsbegrepene endres i takt med andre samfunnsendringer. Freyfogle (2003) hevder at sosiale, kulturelle, økonomiske og kognitive samfunnsendringer tvinger oss til å tenke etter hva bruks- og eiendomsrettigheter faktisk er eller bør være, og hva de inneholder. Macpherson (1978) har argumentert for at endringer i oppfatninger av eiendoms- og rettighetsbegrepene er relatert til endringene i *formålene* som samfunnet eller de dominerende klassene i samfunnet forventer at rettighetene skal tjene. Når forventningene til hvilke formål som skal gjelde endres, så blir eiendom og rettigheter fort et kontroversielt tema. Samfunnet har endret seg og nye behov har oppstått, og dermed har også formålene med Dovrefjellområdet stadig endret seg. Når formålene har endret seg har fjellet blitt de- og revaluert i forhold til dette, og det har til dels oppstått spenninger rundt rettighetene til fjellet – og «rett» bruk.

Rettigheter er menneskeskapte, og rettigheter er alltid skapt med formål som endrer seg kontinuerlig. Når noe er menneskeskapt vil det alltid kunne diskuteres og stilles spørsmål ved. Hvordan mennesker forstår og tillegger mening til rettighetsbegrepet endrer seg over tid, og på samme måte vil hvem eller hvilke grupper som har innflytelse til å definere formålene også kunne endre seg.

Som Daugstad m. fl. (2006a) peker på er Dovrefjell et godt eksempel på ulike syn på bruk og vern, fordi så mange ulike aktører og argumenter som ofte framkommer

i naturvernsaker er representert. Dette gjelder i dag, men det er også gjeldende i et historisk perspektiv. Vi vil framheve at endringene i bruken av området har vært dramatiske og åpnet opp for helt nye muligheter for bruk og ikke minst fortolkninger av hva som er «rett bruk» av området både prinsipielt og praktisk, på lokalt og nasjonalt nivå. Vi skal derfor se på den historiske utviklingen i bruken og betydningen av Dovrefjell.

Mange har beskrevet både den historiske bruken og den kulturelle betydningen av Dovrefjell. I det følgende skal vi gi en kort sammenfatning, men først og fremst se dette i lys av hvordan landskapet på Dovrefjell har blitt verdivurdert opp gjennom historien. For landskapet på Dovrefjell har tjent mange ulike hensikter – vi kan si at området har blitt kontinuerlig *re-* og *devaluert*. Mens *revaluering* betyr å vurdere verdien på noe en gang til, så betyr *devaluering* å redusere verdien eller viktigheten av noe. På norsk bruker vi revaluering og devaluering mest i økonomiske termer, men vi mener at disse begrepene gir mening å bruke når man ser på hvordan et område verdsettes i forhold til de mål og hensikter man ønsker å oppnå. Hvordan folk gjennom tidene har verdsatt Dovrefjell har skiftet i takt med generelle samfunnsendringer og med hvilke formål man til enhver tid har sett med området.

3.1 Villreins leveområder

Det som gjør villreinen til en spesiell art i norsk natur er det nomadiske levesettet. Villreinflokkene bruker naturlig svært store områder, og i løpet av året har den egne vinterbeiter, sommerbeiter og kalvingsområder – ofte langt fra hverandre. Det nomadiske levesettet er ikke bare viktig for villreinen selv, men det er en viktig bestanddel i det totale fjelløkosystemet, samtidig som villreinen og dens levesett er en viktig kulturbærer gjennom jakt- og fangsttradisjoner. Tidligere har utfordringene for villreinen, som vi kommer tilbake til, vært knyttet til jakt og bestandsforvaltning. Dette har en imidlertid hatt relativt god kontroll på i lengre tid nå. Det som derimot har blitt en stadig større utfordring for villreinen er å benytte de naturlige leveområdene og trekkvegene for å opprettholde det naturlige nomadiske levesettet. Derfor er ikke vernet på Dovrefjell knyttet til arten i seg selv, men det arealet den lever på. Villreinstammene i Sør-Norge har blitt fragmentert eller presset ut av områder på grunn av menneskelig aktivitet.

Villreinen var en av de viktigste grunnene både til opprettelsen av Dovrefjell nasjonalpark i 1974 og til utvidelsen i 2002. Villreinen i dette området er genetisk den mest opprinnelige villreinen i Europa, og Norge har påtatt seg et internasjonalt ansvar for arten og dens leveområder.

For Snøhettareinen har E6/jernbanen og Aursjøutbyggingen hatt svært store konsekvenser for arealbruken i og med at disse to aksene i dag fungerer i praksis som absolutte barrierer for villreinen. Snøheimvegen fra Hjerkin og Stroplesjødalen fra Kongsvold er begge akser villreinen i Snøhetta må krysse for å komme fra de mest brukte kalvingsområdene til de viktigste vinterbeitene. Vinterbeitene er den

begrensende ressursen for villreinen i Snøhetta, og skulle Stropsljødalen og Snøheimvegen, til sammen eller hver for seg, utvikle seg til lignende barrierer for villreinen vil dette få betydelige konsekvenser for leveområdene og de tilhørende økologiske og kulturelle funksjonene (Jordhøy mfl., 2012).

3.2 Villrein og jakt – fra matauke til friluftsliv og forvaltning

Norge ble bosatt av folk som fulgte etter villreinen da isen trakk seg tilbake. Arkeologiske funn av dyregraver og pilspisser er karbondaterte til å være ca. 8800 år gamle, og viser at de første menneskene på Dovrefjell var jegere. Arkeologiske funn viser at den faste bosettingen på Dovrefjell kom senere, mellom 3500 år og 6000 år tilbake (Brox, 2008). Bare langs strekningen Dombås-Fokstua-Kongsvoll er det funnet spor av minst 1250 fangstgroper som var deler av store anlegg for å fange rein (Jordhøy mfl., 2012). Fangsten må ha krevd en betydelig organisering av menneskelig arbeidskraft. Spor etter samiske bosetninger er også gjort på Dovrefjell (Bergstøl & Reitan, 2008).

I Folldalssangen «Fritt på fjellet», beskrives det beinharde slitet i fjellbygdene for å skaffe seg utkomme fra landbruket og gruvene, men «*Her er villrein innpå høgd, aure fin i tjønn og sjø*». Matauken fra fjellet var av avgjørende betydning, og det innebar en frihet som hadde stor betydning for selvoppfattelse, identitet og livskvalitet – og har det fortsatt. Villreinjakta som kulturell praksis er videreført og av stor betydning i lokalsamfunna som sogner inn til Dovrefjell.

Reinen var utrydningstruet mot slutten av 1800-tallet, og ved århundreskiftet ble det innført en ny jaktlov som la ned allemannsretten til villreinjakt. Denne loven var i første rekke en lov som regulerte rettighetene til jakt, og den tok ikke vesentlig grep med bestandsforvaltningen. Det gjorde derimot fredningsbestemmelsene som kom i 1902-06. Men i årene rundt 1. verdenskrig var det matmangel, og det ble gjort unntak fra fredningsbestemmelsene der man åpnet for jakt utenom de fastsatte jakttidene. Dette førte til en ny dramatisk nedgang i villreintallet. En ny fredningsperiode kom dermed på 30-tallet og ble forlenget av 2. verdenskrig (Jordhøy, 2001).

Mangel på kunnskap om dyretall var et alvorlig hinder for god forvaltning i denne perioden. Bråtå (2003) peker på at viltstyrene under Landbruksdepartementet var lite kunnskapsbaserte, og at det var først ved at fjellstyrene etablerte et godt samarbeid utenfor den offentlige villreinforvaltningen, særlig via tellinger, som påvirket viltstyrene og førte til en bedre forvaltning. «Fra 1970-tallet var det den organiserte regionale sammenslutningen av rettighetshavere – villreinutvalget – som først og fremst bidro til en langsiktig og god forvaltning av villreinen» (ibid). Bråtå peker videre på at vernet om og forvaltningen av villreinen stod høyere på agendaen på lokalt nivå enn på sentralt nivå. Dette var spesielt synlig under forarbeidene til opprettelsen av Rondane nasjonalpark.

På 1950-tallet vokste stammen fortsatt, og det begynte å bli stilt kritiske spørsmål ved Landbruksdepartementet som øverste jaktmyndighet. Lokalbefolkningen engasjerte

seg mer og mer i jaktforvaltningen, diskusjonene dreide seg blant annet om jaktmetoder, bestandsstørrelse og overvåkning og fordeling av jaktkvoter mellom ulike områder. I 1957 kom ny jaktlov, og denne loven tok i mye større grad enn den gamle loven fra 1899 tak i forvaltningen av villreinjakta. De kommunale viltnebdene ble etablert utover 1950-tallet og det første villreinutvalget, en organisasjon for rettighets-havere, ble etablert i 1961. Samtidig som jaktforvaltningen i denne perioden ble mer systematisert, var det sterke dragkamper mellom lokal og sentral forvaltning. Mens Landbruksdepartementets viltstyre opprettholdt lave kvoter mente mange fra bygdene rundt Dovrefjell, med fjelloppsynsmannen Olaf Heitkøtter i spissen, at kvotene måtte økes kraftig for å unngå overbeiting og svikt i næringsgrunnlaget for lokalsamfunnene. I ettertid viste det seg at Heitkøtter hadde rett, og det tok lang tid før beiteene restituerte seg (Jordhøy, 2001). På sitt største på begynnelsen av 1960-tallet talte villreinstammen i Snøhetta ca. 15-20 000 dyr. I dag er målet å ha en vinterstamme på 3700 dyr.

Striden mellom lokal og sentral villreinforvaltning på 50- og 60-tallet, der det viste seg at det lokale initiativet for å få kontroll på villreinstammen absolutt var på sin plass, blir fortsatt aktivert i dagens debatter rundt lokal og sentral forvaltning – spesielt av forkjempere for at lokalsamfunnene er de beste til å forvalte fjellet.

Folks motiver for å drive jakt har endret seg i takt med endringer i samfunnet ellers. Etter hvert som velferdsstaten utviklet seg i løpet av siste halvdel av 1900-tallet fikk folk bedre økonomi og mer fritid, og kommunikasjonene ble bedre. Jakt ble i stadig større grad en friluftslivsaktivitet, og i likhet med andre fritidsaktiviteter en måte å uttrykke egen identitet på. I dag ser vi at jakta har tre viktige funksjoner; bestandsforvaltning, identitet både for folk og lokalsamfunn og friluftsliv.

Det er bredt anerkjent at det tradisjonelle høstingsaspektet er erstattet eller supplert med ønske om rekreasjon, natur- og sportsopplevelser (Bjerke, 1993). Samtidig har også målsettingene for bestandsforvaltningen endret seg – fra fokus på nokså rendyrkede avkastningsmodeller til å sikte mot en mer «naturlig» bestandssammensetning. En prøver nå for eksempel å oppnå en høyere andel bukker og eldre dyr i bestanden enn det som strengt tatt er «nødvendig» rekrutteringsmessig. Viktige spørsmål som ligger i skjæringspunktet mellom bestandsforvaltning og rekreative og næringsmessige aspekter ved jakten er derfor jegernes ønsker i forhold til kvoter, kvotestørrelse, kvotesammensetning og «kvalitet» på dyr. Jegernes motiver for jakt spiller altså en viktig rolle ikke bare for friluftslivet og identiteten, men også for naturforvaltningen (Aas mfl., 2004).

Reduserte rovdyrbestander gjør at jakt blir enda viktigere som regulator av bestanden. Måten jakta blir utøvd på blir derfor avgjørende. Mens rovdyra i stor grad tar svake og dårlige dyr, i tillegg til kalver, har jakt som fokuserer på de største dyra, konsekvenser for stammens utvikling ved at mindre dyr fører genene sine videre. Med avtakende areal blir det også nødvendig å forvalte bestanden ut fra dette, det vil si ved å redusere den.

3.3 Hjerkinnskytefelt - Fra kanoner og bomber til naturrestaurering

Beslutningen av 23. mars 1999 om nedleggelse av Hjerkinnskytefelt, la grunnlaget for mye av dagens problemkompleks på Dovrefjell, og spesielt langs akse fra Hjerkinnskytefelt til Snøhetta. Avgjørelsen satte Snøheim og Snøheimvegen i spill, så vel som den generelle ferdselen og tilgangen til fjellområdet.

Hjerkinnskytefelt var et av de eldre og største skytefeltene i Norge. Det ble tatt i bruk fra 1923, og bruken økte under den kalde krigen. Området langs E6 fra Dombås til Hjerkinnskytefelt i Dovre kommune har vært sterkt preget av skytefeltet på Hjerkinnskytefelt. Feltet har blitt brukt til skarpskyting for Forsvaret, og har vært benyttet for artilleri, kavaleri og fly, og i stor grad brukt i forbindelse med allierte øvelser inntil det ble avløst av regionfelt Østlandet i 2005/2006 (Bonsak, 2005). De største landskapsinngrepene i området er knyttet til veisystemet (totalt 90 km) og en stor planert slette og flere andre større eller mindre terrenginngrep. Selv om Dovrefjell var «nasjonalfjellet» ved etableringen av skytefeltet, har vi ikke funnet noen referanser til at skytefeltet var kontroversielt. Dovrebanen var akkurat åpnet og Dovrefjell ble sett på som svært egnet til skytefelt både klimamessig, topografisk og kommunikasjonsmessig – bedre enn Finse ved Bergensbanen der det allerede var foretatt noe prøveskyting, og som var det mest omtalte alternativet til Hjerkinnskytefelt. Inntrykket er at å beskytte den unge nasjonen Norge ikke var gjenstand for mye diskusjon i 1923, og av det materialet vi har hatt tilgang til er det lite som tyder på vesentlig lokal motstand mot skytefeltet. Dette skyldtes nok at den lokale bruken var relativt beskjeden på denne tida, og ikke minst at den militære bruken de første tiårene ikke var veldig omfattende. Mer omfattende ble den derimot etter 2. verdenskrig, og da ble også motstanden fra lokale rettighetshavere mer tydelig. Men de tunge nasjonale interessene vant likevel tilsynelatende rimelig enkelt fram, og i 1958 vedtok Stortinget å utvide skytefeltet til 163 km². Det er verdt å merke seg at det også ble alvorlig vurdert å utvide skytefeltet til hele 630 km² nord-vestover i fjellet (Bonsak, 2005). Dette var like før nasjonalparken i Rondane ble opprettet og heller ikke mange årene før arbeidet med å opprette nasjonalpark på Dovrefjell ble startet. I 1959 ble arbeidet med ny vei inn til Reinheim, like etter omdøpt til Snøheim, igangsatt.

På 1990-tallet ble Oslo Lufthavn Gardermoen bygget ut. Dermed måtte Forsvaret flytte ut av Trandum, og kavaleriet flyttet fra Trandum til Rena i Åmot kommune i Østerdalen. Dette var begynnelsen på etableringen av Regionfelt Østlandet. Tre alternativer for lokalisering ble presentert på Stortinget. Daværende Forsvarets Bygningstjeneste (nå Forsvarsbygg) la fram en konsekvensutredning i 1995. I 1997 ble det sendt innstilling i saken til departementet, og Stortingsvedtaket kom 23. mars, 1999. Vedtaket innebar at det skulle etableres et nytt treningsområde og skytefelt for Forsvaret i Sør-Norge, og det nye skytefeltet, Regionfelt Østlandet i Åmot kommune i Østerdalen, skulle tas i bruk fra 2005. Som en konsekvens ble det samtidig vedtatt at skytefeltet på Hjerkinnskytefelt skulle legges ned. Uten Regionfelt Østlandet ville altså ikke skytefeltet på Hjerkinnskytefelt blitt avviklet, i alle fall ikke med det første, og mulighetene for å endre bruken av Snøheim og Snøheimvegen ville ikke blitt vurdert på samme måte.

Forsvarets behov for et nytt skytefelt i Sør-Norge som ikke var så sårbart og som hadde mer utvidelsesmuligheter, var viktig begrunnelse for regionfelt Østlandet. Terrenget er sårbart på Hjerkinnsiden, og det har ikke vært kjørt i terrenget i noen stor grad. Det har vært faste traseer, det vil si veitraseer, fordi Hjerkinnsiden ikke tåler en stor terrengbelastning over tid. Det ble vurdert at det var behov for utvidelsesmuligheter, og det var ikke mulig å få til på Hjerkinnsiden området jo lå kapslet inn av verneområder. Stortingsvedtaket fra 1999 medførte at hele det 165 km² store området som hadde blitt brukt til militære formål skulle overføres til sivil bruk som et ledd i Miljøverndepartementets arbeid med å utvide vernetiltakene på Dovrefjell med den utvidede Dovrefjell-Sunndalsfjella nasjonalpark (Forsvarsdepartementet 1998-1999):

Etablering av Regionfelt Østlandet åpner for nedleggelse av Hjerkinns skytefelt. Derved ligger det til rette for at sivile interesser fullt ut kan overta forvaltningen av området. Heri ligger det først og fremst en betydelig naturvernggevinst; Hjerkinnsiden ligger i et av Europas mest intakte høyfjellsøkosystemer, med levedyktige bestander av jerv, fjellrev, villrein og moskus. Også for friluftsliv åpnes det nye muligheter. Etter tiltakshavers vurdering er det på Hjerkinnsiden et potensiale for å gjenskape et naturmiljø og friluftskvaliteter av høy nasjonal og internasjonal verdi. (...) Dette vil bidra til å fjerne en betydelig miljøulempe for et vesentlig større antall personer enn de som vil bli påført tilsvarende ulemper i Regionfeltet.

Arbeidet med å restaurere og gjenskape naturmiljøet på Hjerkinnsiden skal etter planen være ferdig i 2020 (Forsvarsbygg, 2012). For å gjennomføre naturrestaureringsarbeidet ble prosjektet Hjerkinnsiden PRO etablert, under ledelse av Forsvarsbygg. Prosjektet har totalansvaret for opprydding og restaurering av arealene i Hjerkinnsiden skytefelt. Arbeidene er i areal og omfang norgeshistoriens største naturrestaureringsprosjekt. Forsvarsbygg skriver på sine hjemmesider at skytefeltet «tilbakeføres nå til naturen» og renatureringsprosessen «skriver miljøhistorie», og videre at:

Forsvarsbygg er dermed i førerretet for et helt unikt miljøprosjekt i norsk og internasjonal målestokk. Dette er samtidig et pionerarbeid for både forsvars- og naturvernsektoren. Prosjektet vil styrke det rike og sårbare dyre- og plantelivet i området, blant annet økt sikring av et av Nord-Europas største økosystem med villrein (Forsvarsbygg, 2012).

3.4 Landbruk og husdyrhold

Arkeologiske funn viser at de små arealene i dalene rundt Dovrefjell som jordbruket kunne benytte til innmark og utmarkbeite ble fullt utnyttet allerede i eldre jernalder. Derfor ble det tidlig nødvendig å øke beiteområdene og føre deler av buskpenen fra dalene opp mot høyfjellet for beite, slått og setring (Sande, 1994). Arkeologer har tolket funn av en steinhakke og en båtøks fra bronsealderen dit hen at de kan ha vært redskaper som ble brukt av jordbrukere til dyrking i forbindelse med et husdyrhold der man drev dyrene til fjells om sommeren for å utnytte beiten. Den eldste bruken

av fjellet til husdyrhold stammer derfor trolig fra bronsealderen. I så fall kan dette jordbruket ha vært begynnelsen på den senere tids omfattende seterdrift på Dovrefjell (Brox, 2008).

Setrene er omtalt flere ganger i de norske kongesagaene, men de eldste kildene som gir oss litt mer utførlige opplysninger om hvordan seterdriften foregikk stammer fra så sent som 1700-tallet. Disse kildene viser at omfanget av seterbruk både på Dovrefjell og i resten av Norge ekspanderte kraftig mot slutten av 1700-tallet (Sande, 1994). I 1850 var det hele 52 900 setre i drift i Norge. Antallet holdt seg høyt helt fram til starten av 2. verdenskrig, men har sunket kraftig hele tiden fram til i dag. (Moen, 1998). Nedgangen i seterdrift har vært den samme på Dovrefjell som i resten av landet. I dag blir de gamle setrene og selene, med noen få unntak, for det meste brukt til sommerhus og hytter. Noen setre er tatt i bruk til servering- og/eller overnattingsteder.

Det har også vært en rekke felæger på Dovrefjell. Felæger var hvileplasser, eller hamninger, i fjellet for kjøttfe i drift. Felægrene hadde buer der fekalene som gjette dyra kunne overnatte (Eriksen, 2006). Felægrene er opphav til en god del navn på plasser på Dovrefjell, som Svånålegeret, Kollegeret og Skrealegeret. Bygdene rundt Dovrefjell har altså lange tradisjoner med bruk av fjellet til landbruk og husdyrhold, og dermed oppsto også tidlig bruksrettigheter til beite, jakt og fiske – og dermed et sterkt lokalt eierskap til fjellet. Selv om både fedrifta og den tradisjonelle seterdrifta er borte på Dovrefjell, er deler av området fortsatt brukt til beite i utstrakt grad. For ett av disse beiteområdene har vegene som ble bygd i forbindelse med Hjerkinns skytefelt i mange år blitt benyttet i forbindelse med driften av beitene, og beiteinteressene har også hatt unntak fra kjørerestriksjonene på vegene. Derfor har beiteinteressene i lengre tid kjempet for å beholde de delene av vegsystemet som de regner som viktig for driften – inkludert deler av Snøheimvegen og Ringvegen. Dette har vært oppe til diskusjon i forbindelse med naturrestaureringen, og det kom også opp som et tema i intervjuene.

3.5 Ferdselsåre

Kryssing av Dovrefjell har vært nødvendig langt tilbake, men denne trafikken tiltok med økende folketall og fast bosetning etter hvert som samfunnet begynte å ta form. Allerede på 700-tallet var det antakelig etablert en fast ferdselsvei mellom Østlandet og Trøndelag over Dovrefjell, som gikk over en trasé litt lenger øst enn der hvor E6 går i dag (Brox 2008). Pilegrimene vandret over Dovrefjell til Nidaros for å se graven til Olav Haraldsson i årene fra hans død i 1030 fram til reformasjonen i 1536. I løpet av middelalderen økte ferdselen over Dovre så mye at det ble behov for å bygge nye herberger. Pilegrimstradisjonen er tatt opp igjen i våre dager, med merking av led, og dette representerer også et nytt, om enn lite, reiselivsmarked. Dagens fjellstuer på Dovre; Fokstua, Drivstua, Kongsvold og Hjerkinns, har alle svært gammel opprinnelse. Hovedtrafikken over Dovrefjell begynte trolig å gå gjennom Drivdalen i stedet for å gå øst for Knutshøene på 1200-tallet (Brox 2008). Fra 15-1600-tallet begynte de danske kongene å ferdes over Dovrefjell. De krevde utbedringer av veinettet, og påla de lokale bøndene arbeidet med å utbedre og vedlikeholde det. Bøndene i Oppdal og

Sunddal utførte pliktarbeid i utbedringen av Vårstigen i Drivdalen, mens bøndene i Dovre og Lesja ble tvunget til å gjøre en tilsvarende innsats lengre sør. Mens Fredrik IV måtte nøye seg med å reise over Vårstigen på en tohjuls vogn i 1704, kunne Christian VI reise den samme strekningen på én dag på en firhjulskarosser bare 29 år senere (Langenes, 1988). I 1853 var Vårstigen lagt om.

Postmengden økte i løpet av 1800-tallet, og i 1868 var det postføringer seks dager i uken. Helt fram til Rørosbanen var ferdig utbygd i 1877 hadde all postgang mellom nord og sør gått over Dovrefjell, men etter denne utbyggingen ble det meste av posten i Norge i stedet sendt med Rørosbanen. Dovrebanen ble åpnet i 1921 og ble raskt det enerådende transportmiddelet for passasjerer, post og godstransport. Dovrebanen var helt essensiell både for etableringen av skytefeltet og utviklingen av fjellturismen. Etter hvert har Dovrebanen møtt en stadig sterkere konkurranse fra biler, busser og lastebiler om transport av reisende, post og gods.

I dag går E6 og jernbanen parallelt over Dovrefjell. Det er stor trafikk både på vei og skinner og dette har til sammen i lang tid fungert som en barriere for villrein-stammene.

3.6 Friluftsliv og turisme

Dagens norske friluftsliv springer ut fra to ulike tradisjoner – en rural og en urban. Det rurale friluftslivet har gradvis utviklet seg fra en nødvendig høsting av naturressursene som jakt, fiske, gjeting og seterdrift. Den urbane friluftslivstradisjonen kommer fra overklassen sitt behov for å ta i bruk naturen som en arena for rekreasjon (Breivik, 1978). Disse to tradisjonene går i dag i stor grad over i hverandre, men kan fortsatt identifiseres for eksempel i bruk/vern-debatter (Flemsæter mfl., 2011). På Dovrefjell ser vi disse to tradisjonene tydelig – spesielt historisk, men også i dagens bruk av fjellet.

Stadig flere nordmenn ble utover 1800-tallet inspirert av de første pionerens skildringer av den vakre fjellnaturen på Dovre. I 1888 bygde innehaveren av Hjerkinns fjellstue, Johan Jerkind, hytta (Gamle) Reinheim i 1672 meters høyde. Byggingen av gamle Reinheim markerer starten på den organiserte turismen på Dovrefjell, og fjellet fikk jevnlig besøk både fra engelske lordar og etter hvert fra den velstående bybefolkningen. Besøkstallene varierte mye de første årene, men tok seg betraktelig opp da Dovrebanen åpnet i 1921. I 1923 overtok Den Norske Turistforening hytta og satte den i stand. Dette skjedde samtidig med at Hjerkinns skytefelt ble åpnet. Men siden aktiviteten i skytefeltet var lav, ble ikke dette sett på som et vesentlig problem (Bonsak, 2005).

Siden ble det bygd en rekke turisthytter (Figur 2) som gjør at et stort område i dag er tilgjengelig for fotvandrere. Noen av disse er private, men de fleste, i alle fall i fjellet, er eid av ulike avdelinger av DNT. Reinheim ble stengt og overtatt av Forsvaret i 1956, fordi den lå for nær Forsvarets skytefelt på Hjerkinns, noe som etter manges oppfat-

ning medførte at Dovrefjell mistet et av de fineste turområdene. Forsvaret tok over hytta i 1959 og forandret navnet til Snøheim. Den nye selvbetjeningshytta som DNT bygget, ble hetende (Nye) Reinheim, og ligger i Stroplsjødalen nordøst for Snøhetta.

Figur 2: Turisthytter i Dovrefjellområdet. Kilde: ut.no

Stortingsvedtaket fra 1999 om nedlegging av skytefeltet på Hjerkin medførte som nevnt at hele området som hadde blitt brukt til militære formål skulle overføres til sivil bruk. Dette var et ledd i Miljøverndepartementets arbeid med å utvide vernetiltakene på Dovrefjell. Arbeidet med å restaurere og gjenskape naturmiljøet på Hjerkin skal være ferdig i 2020. Til tross for at det opprinnelige vedtaket ikke innebar videre drift av Snøheim, samt at Snøheimvegen skulle nedlegges, ble Snøheim tilbakeført til DNT i 2007. Den ble restaurert og utvidet slik at den nå har rundt 80 sengeplasser, og Snøheim startet å ta imot turister sommeren i 2012. Første sesong var en brak-suksess, med fullt belegg. Rapportene fra fotvandrere var at «de gikk i kø opp og ned til Snøhetta».

I området vest for Snøhetta ligger en rekke hytter som tilhører lokalavdelingen til DNT i Kristiansund og Nordmøre (KNT). Dette området er brukt til å gå fra hytte til hytte, og med Snøheim åpnes en ny mulighet for å utvikle sti- og hyttenettet slik at man kobler sammen Sundalsfjella og Rondane via Snøheim.

Snøhetta har lenge vært en populær topptur både på sommer og vinter, både fra lokale og tilreisende. Med Snøheimvegen har man tidvis hatt svært god tilgang til fjellet, og Snøhetta har blitt en overkommelig dagstur for store grupper. Snøheim-

vegen er helt avgjørende i forhold til om Snøhetta for de fleste blir en dagstur eller en flerdagerstur. Flere bedrifter i området er avhengig av fjellturismen og friluftslivet, både direkte gjennom arrangement av turer og opplevelser, og indirekte gjennom å huse og fø turister som vil ut og oppleve fjellet på egen hånd. Generelt gjelder i reiselivet at en prøver å få gjestene til å bli lengst mulig, for derved å generere mest mulig inntekter lokalt, helst gjennom flest mulig overnattinger.

Sammen med Snøheim er etableringen av Norsk Villreinsenter den mest vesentlige etableringen som har skjedd de siste årene for å trekke besøkende til Dovrefjell. Gjennom byggingen av Viewpoint Snøhetta (Figur 3) i 2011, en utsiktspaviljong på toppen av Tverrfjellet, satser Villreinsentret på å gi de besøkende en lett tilgjengelig attraksjon og en fortelling om villreinen og fjellets historie, uten at de besøkende trekkes inn i selve verneområdene. Med Snøheim og Viewpoint Snøhetta som tillegg til det eksisterende reiselivet og friluftslivet på Dovrefjell er det nå svært folksomt i de mest populære periodene. Dette kan være et problem for villreinen dersom de besøkende forstyrrer reinens arealbruksmønster i vesentlig grad, men det kan også være en mulighet til at flere får kjennskap til og forståelse for fjellets til dels skjøre natur- og kulturverdier.

Figur 3: Viewpoint Snøhetta. Foto: Jo Skorem

Friluftslivet på Dovrefjell har altså vært preget av både den rurale friluftslivstradisjonen gjennom en hovedsakelig lokal bruk i form av jakt, fiske og høsting i tillegg til beiting og setring, og en urban tradisjon tuftet på bybefolkningens bruk av bygdene som kulisse og rekreasjonsarena. Selv om disse tradisjonene og brukergruppene nå er overlappende, skal en være oppmerksom på ulikhetene i bruken og forholdet til

fjellet. Forholdet mellom bruksmåtene og brukergruppene, samt brukergruppenes eierskap til fjellet, påvirkes gjennom praksis og tilrettelegging.

3.7 Dovrefjell som industristed – gruvedrift og energiproduksjon

I 1953 ble Aursjøutbyggingen fullført, etter en prosess som startet allerede i 1913 som følge av kraftbehov til et planlagt fabrikkanlegg på Sunndalsøra. De første planene ble skrinlagt som følge av konjunkturnedgang, men planene ble tatt opp igjen, først av den tyske okkupasjonsmakten, og senere av Staten som tok over rettighetene etter krigen. Kraftutbyggingen ble delvis begrunnet i det økende elektrisitetsbehovet og delvis på grunn av vedtaket om å etablere aluminiumsverket på Sunndalsøra i 1951. Kraftteterspørselen som følge av velferdsøkning og industrialisering førte til at de tre innsjøene Grynningen, Gautsjøen og Aursjøen ble slått sammen til én. I tillegg til selve Aursjømagasinet ble også Aursjøvegen fra Eikesdalen til Litldalen anlagt. Aursjøutbyggingen fungerer i dag som en barriere for villreinen, og har delt stammen i Snøhetta i en østlig og en vestlig del. De to delene av villreinstammen forvaltes nå som to atskilte stammer.

Folldal gruver drev gruvedrift på forekomstene av kobberkis på Tverrfjellet fra 1968 fram til 1993. Tverrfjellet gruver var 680 meter dyp og hadde 9 nivåer. På det meste arbeidet 400 mennesker her. Totalt ble det tatt ut 15 millioner tonn malm. Gruvedriften på Dovre må sees i sammenheng med den mer omfattende gruvedriften i nabokommunen Folldal. Der startet den i 1748, og drev på flere steder i kommunen før Folldal gruver AS i 1968 startet opp Tverrfjellet gruver på Dovre og drev gruvedrift på forekomstene av kobberkis på Tverrfjellet fram til 1993.

De senere årene har det vært en betydelig forurensning som følge av avrenning fra de nå vannfylte gruvegangene. Etter hvert som gruva ble fylt med vann ble store mengder konsentrat av kobber, sink, svovel og jern frigjort. Gruvevann strømmet ut av jernbanestollen til Kvernbekken og Hjerkinndammen, og videre ned i Folla. Sommeren 2011 ga Klima- og forurensningsdirektoratet (KLIF) pålegg til Statskog som grunneier om å utrede forurensningsbegrensende tiltak. I 2012 ser det ut til at det er funnet en god løsning på forurensningsproblemet.

3.8 Forvaltning og vern av Dovrefjell

Byggingen av Dovrebanen gjennom Fokstumyra i 1916-17 medførte store naturinngrep. Dette var foranledningen til at den første fredningen på Dovrefjell kom i 1923. Fredningen av deler av Fokstumyra var den første større naturfredningen i Norge. I 1969 fikk Fokstumyra status som naturreservat. Dovrefjell nasjonalpark ble opprettet i 1974, og ble en del av Dovrefjell og Sunndalsfjella nasjonalpark da den ble opprettet i 2002. I tillegg ble det etter hvert etablert flere landskapsvernområder og biotopvernområder. Dovrefjell-Sundalsfjella nasjonalpark omfattes av åtte kommuner i fire fylker; Dovre og Lesja i Oppland, Oppdal i Sør-Trøndelag, Folldal og Tynset i Hedmark og Sunndal, Rauma og Nesset i Møre og Romsdal. Sammen med

eksisterende naturreservater og landskapsvernområder utgjør det vernede arealet omlag 4370 km² (Dovrefjellrådet, 2006; Svarstad mfl., 2003). Dette utgjør til sammen det største samlede verneområdet i fastlands-Norge. Villreinen var i utgangspunktet ikke begrunnelsen for vernet, men utgjør nå et av hovedformålene.

I tillegg til villreinen, er Dovrefjell kjent som leveområde for den truede fjellreven, som nå er i framgang etter et omfattende avlsprogram. Den tidligere truede jerven har også hatt kraftig framgang i bestanden, noe som skaper utfordringer for saueholdet. Botanisk sett er deler av verneområdet svært viktig, og skal ha status som det mest artsrike fjellområdet i Nord-Europa. En del av dette er seterlandskap, der artsmangfoldet avhenger av fortsatt landbruksdrift i en eller annen form med beite og/eller slått (Dovrefjellrådet, 2006). Nasjonalparken er et kjerneområde for arkeologiske kulturminner fra forhistorisk villreinjakt. Her finnes hele fangstsystemer med blant annet ledegjerder og fangstgroper. Videre viser arkeologiske funn en tydelig samisk tilstedeværelse (Bergstøl & Reitan, 2008), og samisk nærvær er også beskrevet i Snorre. Kartet (Figur 4) viser verneområdene i tilknytning til Dovrefjell.

Figur 4: Verneområder, Dovrefjell-Sunddalsfjella. Kilde: regjeringen.no

I etterkant av utvidelsen av verneområdet til Dovrefjell-Sunddalsfjella nasjonalpark i 2002 har det vært utprøvd ulike modeller for lokal verneområdeforvaltning i Norge. Dovrefjell har vært ett av disse områdene gjennom opprettelsen av Dovrefjellrådet. Forsøket har vært gjenstand for utstrakt forskning og evaluering (Daugstad mfl., 2006b; Falleth & Hovik, 2009; Fauchald & Gulbrandsen, 2012; Svarstad mfl., 2003; Vistad mfl., 2006). Vi kommer tilbake til diskusjonene om lokale forvaltningsmodeller i kapittel 4.3.

Fjellteksten om næringsutvikling i og i tilknytning til verneområder (Finansdepartementet, 2002-2003) har fått stor betydning når det gjelder å utvikle næring i forbindelse med verneområder. Gjennom Fjellteksten legger regjeringen blant annet følgende rammer til grunn for bruken av fjellområdene:

- Vår unike fjellnatur skal bevares som kilde til friluftsliv, rekreasjon og natur- og kulturopplevelser, samtidig som disse ressursene skal gi grunnlag for sysselsetting og verdiskaping i fjellbygdene.
- Forvaltningen av fjellområdene skal ta utgangspunkt i de rammebetingelsene som den sårbare fjellnaturen setter, dvs. en økosystemtilnærming.
- Norsk fjellnatur og kulturhistoriske verdier i fjellet skal utvikles som merkevare for økt turistmessig bruk av fjellområdene.
- Oppheve forbudet mot kommersiell turisme slik det er formulert i vernebestemmelsene for Saltfjellet/Svartisen, Jotunheimen og Reisa nasjonalparker.
- Sørge for at det særlig innenfor landskapsvernområder legges til rette for mindre, miljøtilpasset turistvirksomhet innenfor rammen av verneformålet.
- Prioritere og forsere arbeidet med nye, og justere eldre forvaltningsplaner for verneområdene i fjellet.
- Legge til rette for at vern av områder og utvikling av nærliggende lokalsamfunn i større grad sees i sammenheng i forbindelse med verneprosesser.
- Så langt som mulig legge til rette for økt lokalpolitisk medvirkning og innflytelse i verneprosesser.

3.9 Dovrefjells symbolske betydning

Forestillingen om en jutul som heter Dovre går tilbake til hedensk tid, og er også skildret i Snorres Edda (Bull, 1952). Fra de eldste delene av den norske kulturhistorien ble det skapt en myte om at urfolket i Norge opprinnelig nedstammer fra Dovre. Dovre er i sagaene svært ofte stedet hvor norske konger og høvdinge måtte igjenom en prøvetid for å få testet om de var verdige til å bli innviet som ledere. Harald Hårfagre blir også av og til betegnet som Harald Dovrefostre fordi han i følge myten ble oppfostret av jutulen Dovre (Steinsland, 2012). Derfor har Dovre blitt en del av den norske rikssamlingsmyten, både fordi kongen som samlet Norge til et rike vokste opp på Dovre, men også fordi han startet rikssamlingen fra Dovre. Steinsland viser også til at Harald Hårfagre giftet seg med Snøfrid, en samisk kvinne på Dovre, og fikk fire sønner med henne, noe som kan leses som en framstilling av rikssamlingen som runnet ut av foreningen av to folk.

Da Norge enda var et katolsk land, var Dovre også et viktig symbol for pilegrimene fordi de måtte komme seg over Dovre så de fikk helsebot for sine plager ved å berøre Olavsskrinet (Langenes, 1988). Dovre har derfor også, særlig i middelalderen, vært et viktig religiøst symbol. I følge Bull (1952) har all ferdsele over Dovrefjell på den tiden da det var farlig å ferdes over fjellet ført til at Dovre enten har blitt et symbol på fjellandet Norge, eller et sentrum for uhyggelige forestillinger om fjellverdenen i sagn og folkediktning. Etter hvert som den nasjonale bevisstheten økte

mot slutten av 1700-tallet var det nettopp det særpregede ved den norske naturen som ble romantisert for å vise det unikt norske. I tillegg har Dovrefjell blitt sett på som et samlende symbol som binder det nordenfjelske og sønnenfjelske sammen, både på grunn av de historiske opphavsmytene om riksdannelsen av Norge, men kanskje først og fremst på grunn av Dovrefjells betydning som ferdselsåre.

Dovrefjell ble derfor et nyttig og flittig brukt symbol for de norske nasjonalistene og nasjonsbyggerne fra slutten av 1700-tallet og utover 1800-tallet.

Dermed ble Dovre også snart et av de viktigste politiske symbolene for den norske kampen for politisk uavhengighet og selvstendighet fra Danmark, noe som også var grunnen til at det falt helt naturlig for mennene på Eidsvoll å avslutte arbeidet med å skrive en norsk grunnlov i 1814 med å danne broderkjede under mottoet: «Enige og tro til Dovre faller.» Dovre ble utover 1800-tallet et så mye brukt symbol på Norge at bruken av symbolet, i følge Bull (1952), var i ferd med å bli klisjéfyllt. H. C. Andersen og Henrik Ibsen brukte for eksempel symbolet i satirisk øyemed. Eventyret *Elverhøi* av førstnevnte er en satire over den kraftpatriotiske Dovre-norskheten, mens Peer Gynt av sistnevnte opprinnelig var tenkt å være en satirisk skildring av den norske selvgheten (Bull, 1952).

Men det er ikke bare for nasjonen fjellet har vært et viktig symbol. Dovrefjell og Snøhetta er også av de aller viktigste identitetsmarkørene for bygdene rundt. Dovre er heimfjellet til både dovringer og lesjinger, men også i Folldal og på Oppdal står Dovre og Snøhetta svært sterkt i folks bevissthet.

3.10 Moskusen – en omdiskutert attraksjon

Moskusen er et flott og særpreget dyr, og bestanden på Dovrefjell har utviklet seg til å bli et symbol for Dovrefjell. Moskusen utgjør kommunevåpenet til Dovre kommune, og er en hovedattraksjon knyttet til Dovrefjell og markedsføringen av området. En relativt stor andel av de besøkende på Dovrefjell ønsker å se og oppleve moskusen på nært hold, og en rekke firmaer driver moskussafari.

Moskusen er definert av DN som en «fremmed art», selv om den fantes i området rundt siste istid. Den ble først gjeninnført fra Grønland på 30-tallet. De første dyrene døde ut, og nye dyr ble satt ut i perioden 1947-53. Bestanden har de seinere årene vokst bekymringsfullt mye, men en lungesykdom har tatt livet av mange dyr i 2012 (Opp, 2013), og redusert stammen til antakelig noe under 300.

I likhet med mange andre fremmede arter står ikke moskusen veldig sterkt i miljøforvaltningen. Siden den er regnet for å ha liten negativ effekt på økosystemet og fordi den er av stor verdi for lokalsamfunnene, er det uttalt i forvaltningsplanen for moskus, utarbeidet av Fylkesmannen i Sør-Trøndelag i 2006, at en ønsker å holde bestanden stabil innenfor et kjerneområde.

3.11 Villreinsentret

Norsk villreinsenter ble opprettet i 2006 som en følge av anbefalingene gitt fra den tverrfaglige og tverrsektorielle rådgivningsgruppa som utarbeidet rapporten «Villrein og samfunn – en veiledning til bevaring og bruk av Europas siste villrein fjell» (Andersen & Hustad, 2004). Villreinsentret har som hovedformål å fremme bevaring og bærekraftig forvaltning av villreinbestandene og villrein fjellene i Norge. Et viktig element i arbeidet er at det fokuseres på arealet vel så mye som selve arten. Villreinsentret har to driftsenheter, en på Skinnarbu i Tinn kommune som har ansvaret for villreinområdene i sør og en på Hjerkin som har ansvaret for områdene i nord. Villreinsentret er verken en forvaltnings- eller forskningsinstitusjon, men har som mål å være en nøytral aktør som formidler oppdatert kunnskap om villreinen og dens leveområder, og dermed samarbeide tett med både forvaltning, forskning og øvrige brukere av fjellet.

Som ledd i formidlingsarbeidet utviklet Villreinsentret utsiktspaviljongen Viewpoint Snøhetta på Tverrfjellet som åpnet i juni 2011 (se Figur 3). Viewpoint Snøhetta utgjør en viktig del av Villreinsenterets aktivitet, i form av kunnskapsformidlingen i forbindelse med bygget, men også gjennom drifting av infrastruktur som parkeringsplass, sanitær-anlegg, sti og informasjonstavler. Viewpoint Snøhetta har blitt en stor attraksjon og har tiltrukket seg mange besøkende, noe som nok også delvis skyldes at utsiktspaviljongen på kort tid fikk tre internasjonale arkitekturpriser. Det er halvannen kilometer å gå opp til utsiktspunktet fra parkeringsplassen, og langs stien, som også er tilrettelagt for funksjonshemmede, er det lagt stor vekt på å formidle historien til fjellet.

I følge Villreinsentret selv så er Viewpoint Snøhetta et godt eksempel på hvordan sentret tenker rundt sin egen virksomhet:

Målet [med utsiktspaviljongen] er å formidle naturfaglig og naturhistorisk kunnskap samtidig med å gi folk en, en opplevelse av høyfjell. Du kommer på 1220 meter og dit kommer alle seg, (...) [og målet] er å gi folk en opplevelse av fjellet og samtidig kunne formidle både naturfag og naturhistorie. (...) Ett av målene med Villreinsenteret, det er å legge til rette for arbeid med å (...) styre ferdselen i randområdene der du ikke forstyrrer villreinen, men samtidig ha en formidling av naturverdier i randområdet.

Villreinsentret skal altså ikke bare drive kunnskapsformidling, men også aktivt både gi råd til hvordan kunnskapen kan brukes og bruke den selv til å drive næringsutvikling på villreinens premisser.

3.12 Forskning

Dovrefjell har i lang tid vært verdsatt som et viktig område for forskere fra ulike fagfelt. Dovrefjell har et særpreget plante- og dyreliv som har vært undersøkt av biologer. Utstrakt forskning på villrein og fjellrev er eksempler på dette. Det har vært gjort arkeologiske undersøkelser, både i forbindelse med utbygging av infrastruktur-

anlegg som Aursjøen og gjennom kartlegging av de store fangstanleggene for villrein. Dovrefjells geografiske, historiske og økologiske særtrekk har også gjort området svært interessant for mange samfunnsforskere, uten at disse i like stor grad som naturforskerne har beveget seg inn i fjellområdene.

Samlet sett har dermed Dovrefjell betydelig forskningsaktivitet. Det betyr ikke nødvendigvis at forskere står for en høy andel av ferdselen, men forskningen har nok stor betydning for verdsettingen av fjellet – dette gjennom at man lettere kan vurdere verdien av ressursene på Dovrefjell på bakgrunn av forskningsresultater, men også gjennom at forskningen og forskerne i seg selv kan bli sentrale komponenter i maktgeometrien rundt Dovrefjell. Når det gjelder det siste peker Vistad mfl. (2006, 2) på at

... forskningsdokumentasjon blir ein reiskap i den politiske debatten: Naturvernarrar nyttar til dømes forskningsdata om villrein, medan kulturminnefaglege undersøkingar blir gjort til eit verkemiddel for dei som hevdar at Hjerkinna også har kvalitetar som kulturlandskap og at kommersiell bruk difor er «naturleg» framover.

3.13 Revaluering og devaluering av ressursene på Dovrefjell

Denne gjennomgangen av menneskets bruk av og forhold til Dovrefjell viser at fjellets ressurser har blitt de- og revaluert mange ganger, langs en rekke akser. Vi ser også at hvordan Dovrefjell til enhver tid har blitt vurdert og verdsatt har endret seg i takt med endringer i samfunnet for øvrig, og hvilke behov og formål de som har hatt makt til å bestemme bruken av fjellet til ulike tider har ønsket å tilfredsstille. I dette prosjektet mener vi altså det også er fruktbart å bruke begrepene revaluering og devaluering av landskapet, noe som i større grad synliggjør tidsdimensjonen.

Som redegjort for i innledningen til kapittel 3 så er det når ulike forventninger til hvilke formål eller hensikter fjellet skal tilfredsstille ikke er i samsvar, eller når forventningene endres, at bruk og bruksrettigheter blir et kontroversielt tema (Macpherson, 1978). Når det eksisterer ulike syn på hvilke hensikter et område skal tjene, vil det også være uenigheter om hvilke fakta og hvilken kunnskap som skal tillegges betydning. En bestemt type bruk av et område vil alltid være tilpasset et bestemt menneskeskapt formål, og alt som er menneskeskapt vil være gjenstand for diskusjon, akkurat som på Dovrefjell. Dovrefjell med sin flora og fauna er ikke menneskeskapt, men hensikten, bruken og oppfattelsen av fjellet er det, basert på hva samfunnet og enkeltindivider til enhver tid mener er riktig eller galt, bra eller dårlig, passende eller upassende. Vi ser dermed at det dukker opp vesentlige spørsmål knyttet til forholdet mellom moralske vurderinger og landskap:

- Hva blir sett på som «rett» eller «galt» på Dovrefjell til enhver tid?
- Hvordan er moralske verdier reflektert i landskapet på Dovrefjell?
- Hvordan påvirker Dovrefjells endrede landskap menneskers oppfatninger av rett og galt?
- Hvem skal skille rett fra galt?

4 Dovrefjells moralske landskap

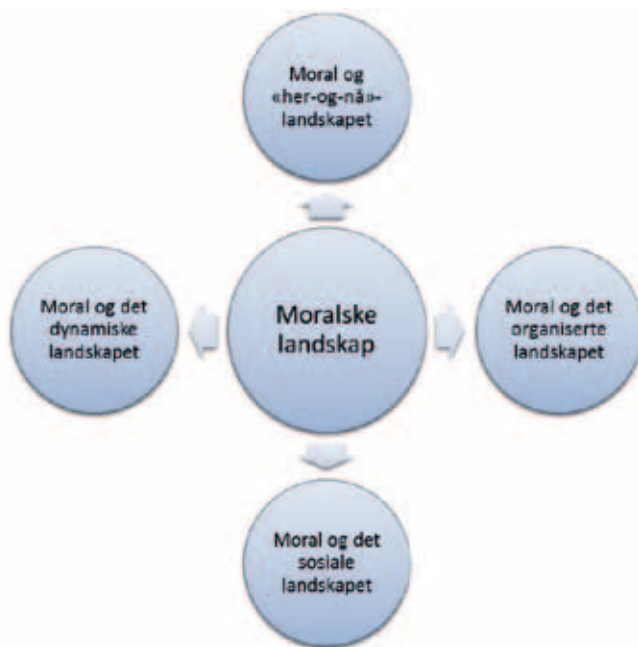
Når vi har analysert materialet fra forskningsprosjektet er forholdet mellom moral og landskap blitt tydelig. Vi vil derfor bruke det teoretiske begrepet «morske landskap» (Setten & Brown, 2009) for å presentere og diskutere en vesentlig del av det empiriske materialet. Med moralske landskap menes hvordan moralske vurderinger og landskapet har gjensidig påvirkning, og dermed hvordan landskap både former og blir formet av moralske oppfatninger av rett og galt, passende og upassende, bra og dårlig, naturlig og unaturlig – i forhold til praksiser, materialiteter og identiteter. Begrepet er nyttig for å analysere hvordan grenser blir trukket opp for å ha noe å bedømme hendelser og atferd opp mot. Moralske landskap trekker oppmerksomheten mot hvordan moral gjennomsyrer forholdet mellom mennesker og landskap; hvordan vi ser landskapet, hvordan vi forholder oss til det, og dermed hvordan landskapet blir brukt både til å hindre og muliggjøre bestemt atferd (Setten & Brown, 2009).

Med moral forstår vi hvordan man mener verden bør være, hva som er passende eller upassende, rett eller galt, og hvordan dette manifesterer seg i overbevisning, handling og atferd. Moral er som regel skilt fra etikk, som er teorien om moral eller normer. Moral gjør seg gjeldende overalt i samfunnet og danner grunnlaget for formelle så vel som uformelle reguleringer av atferd. Likevel mener vi det er grunn til å hevde at den faktiske betydningen av moralske vurderinger ofte er skjult under et dekke av antatt rasjonalitet og objektivitet i både forskning og forvaltning. Moralske vurderinger ligger ofte bak ubevisste praksiser som blir tatt for gitt. Med landskap menes i denne rapporten den materielle naturen slik den er sett og oppfattet av mennesker. Landskap er altså både substansielt og sosial konstruert, og det er i dette skjæringsfeltet landskap blir utviklet, forhandlet og kjempet over gjennom gjensidig påvirkning mellom det materielle og sosiokulturelle.

På Dovrefjell ser vi sterke relasjoner mellom landskap og moral, med faktisk betydning både for folk og natur. Setten og Brown (2009) fremhever fire overlappende tilnæringsmåter for å studere moralske landskap: (1) *Conduct in place* betegner tilnæringsmåten der landskapet utgjør en scene der moralske vurderinger av folk og praksiser blir gjort. Her ser man på hva som er ansett som passende atferd i et gitt landskap på et gitt tidspunkt. Vi kaller det her *moral i et «her og nå»-landskap*. (2) *Moral practice and landscape* refererer til antakelsen om at menneskers relasjoner til omgivelsene sine er uttrykt gjennom praksis, og at disse praksisene også skaper landskap. Praksiser og landskap utvikles altså i et gjensidig avhengighetsforhold som involverer moralske vurderinger; *moral i et dynamisk landskap*. (3) *Landscape as polity*, landskap som en organisert enhet, handler om hvordan landskapet blir organisert, og hvordan organiseringen har blitt utviklet i et samspill mellom det fysiske landskapet, formelle institusjoner, tradisjoner og sedvane – *moral i et organisert landskap*. (4) *Landscape and social justice* tar for seg antakelsen om at landskap kan produsere og reprodusere maktreasjoner og sosial ulikhet. Gjennom et gjensidig forhold kan landskapet bygge opp

under eksisterende sosiale strukturer, og landskapet kan påvirkes av maktgeometrien i området, altså alt etter hvilke grupper mennesker som har makt over utformingen av landskapet. Vi kan dermed også snakke om *moral i et sosialt landskap*.

I denne rapporten tilpasser vi og bruker disse fire tilnæringsmåtene som et analytisk rammeverk (Figur 5). I det følgende vil vi organisere og diskutere en del av det empiriske materialet i forhold til disse kategoriene. Det er viktig å presisere at tilnærmingene er overlappende, og at dette er en forenklet fremstilling av en virkelighet som er dynamisk og flytende. Vi vil også presisere at ingen av informantene kan plasseres i den ene eller andre kategorien. Vårt formål er å strukturere og analysere ulike argumenter og betraktninger. De fleste informantene og uttalelsene i offentlige dokumenter aktiverer alle fire tilnæringsmåtene på ulike tidspunkter. Inndelingen er altså ikke for å kategorisere informanter, men for å kategorisere argumenter. Vi mener at dette er et nyttig grep for å bedre forstå på hvilke ulike måter moral og landskap på Dovrefjell henger sammen, og ikke minst viktigheten av dette i forhold til å kunne oppnå en god bruk og et godt vern.

Figur 5: Dovrefjells moralske landskap

4.1 Moral og Dovrefjells «her og nå»-landskap

En måte å betrakte forholdet mellom folk og landskap på Dovrefjell er å se på landskapet slik det ligger der i dag - som en scene (jf. Mitchell, 2000), og vurdere hva en mener er akseptabelt og hva som ikke er det. Man gjør altså en vurdering av hvilke aktiviteter og aktører det er som hører hjemme på Dovrefjell (jf. Cresswell, 1996). På hvilket grunnlag man gjør vurderingene varierer, men felles for argumentene vi skal

se på her er at man tar utgangspunkt i et øyeblikksbilde av landskapet, slik det ligger der i dag – her og nå. Det forhindrer likevel ikke at mange av argumentene som vi kategoriserer her har sitt grunnlag i historie og tradisjon.

4.1.1 «Vegen ligger der»

I datamaterialet finner vi mange argumenter for å beholde Snøheimvegen, og mer eller mindre åpen for trafikk. En del av disse argumentene kan sees i lys av nettopp moral og landskapet slik det framstår i øyeblikket. Dermed blir det at veggen faktisk eksisterer brukt som et argument i seg selv for å beholde den og bruke den. Under er det tre korte sitater fra ulike personer som er forkjempere for en videre bruk av Snøheimvegen:

For oss så er det en forutsetning. Det har det alltid vært, å beholde veien. For veien ligger der.

Veien er jo brøyta [rundt påsketider, av og for Forsvaret], den er klar og fin og strøken, og så får de ikke kjøre der. Og det er jo før kalving, så det er ikke noe sånn logisk forklaring der heller, egentlig.

Nei dette er for dumt, la oss få bruke veien som ligger der. (innlegg internettforum)

Her ser vi at man bruker det faktum at «vegen ligger der» i seg selv som et argument for hvordan landskapet skal brukes. Det er selvsagt ikke unaturlig, for det stemmer jo, veggen ligger der og det må man selvsagt forholde seg til. Men en slik fysisk forutsetning skaper også forventninger til hva som *hører sammen* med det som allerede «ligger der». Selve poenget med en veg er ferdsel, og når man da ser en veg i terrenget er det naturlig å tenke at ferdsel i området også hører hjemme. De materielle elementene i landskapet skaper altså forventninger om hvordan et område skal eller kan brukes og om hvilken eventuell utvikling et område skal få videre. Vi ser altså at landskapet *er* noe, men også at landskapet *gjør* noe (Morin, 2003). Landskapet gjør noe med hvordan vi oppfatter et område, hva vi mener er passende og upassende, hva vi synes hører hjemme og som en konsekvens, hvordan vi faktisk handler (Simmons, 2003). Vi kjenner igjen dette fra andre debatter rundt arealbruk der det skjer en «bit-for-bit-utbygging» og at et tiltak/inngrep gir forventninger og argumenter for det neste.

Ingen av informantene bruker dette argumentet alene for å forsvare en videre bruk av veggen. De aller fleste vi har snakket med er klar over historien til veggen, og drar dette også inn i argumentasjonen. Snøheimvegen har gradvis utviklet seg fra å være en primitiv ferdselsåre inn til gamle Reinheim til i de siste tiårene å ha en standard tilpasset tung militær transport. Men det at veggen «ligger der», og at dermed ferdsel på veggen er forventet og sett på som naturlig, blir jevnt aktivert som et selvstendig argument, frikoblet fra den historiske utviklingen og hvilken hensikt og bruk veggen har hatt til ulike tider. Et slikt argument er eksempel på det å se på landskapet som

en statisk scene med passende og upassende praksiser, og et utfall av en slik tilnærming er at eventuelle «feil» som er gjort i fortiden blir vanskelige å rette opp, og de blir isteden førende for videre praksis. Man må være klar over hvilken kraft materielle elementer i landskapet, slik det fremstår i dag, har for hva vi tenker er passende og upassende bruk av et landskap.

4.1.2 «Tradisjonell turvirksomhet» i nasjonalparken

Formålet med Dovrefjell-Sunndalsfjella nasjonalpark er å bevare urørt natur, ta vare på et høyfjellsøkosystem, sikre villreinsens leveområder, sikre variasjonsbredden i naturtyper, bevare landskapsformer og geologiske forekomster og verne om kulturminner. Allmennheten skal likevel ha tilgang til «tradisjonelt og enkelt friluftsliv». I dette avsnittet skal vi se litt generelt på hvilke typer aktivitet som er ansett for å være negative for verneformålet, og reflektere litt over hvorfor.

Vernebestemmelsene for nasjonalparken skiller mellom organisert og uorganisert ferdsel og aktivitet (Dovrefjellrådet, 2006). I vernebestemmelsene heter det:

Bestemmelsene i denne forskrift er ikke til hinder for tradisjonell turvirksomhet til fots i regi av turistforeninger, skoler, barnehager og ideelle lag og foreninger. Annen organisert ferdsel og ferdselsformer som kan skade naturmiljøet må ha særskilt tillatelse av forvaltningsmyndigheten, jf. Forvaltningsplan.

I verneplanen begrunnes dette med at aktivitet fra større grupper, eventuelt hyppig aktivitet fra mindre grupper, kan komme i konflikt med verneformålet, i første rekke villreinen. Likevel er organisert ferdsel i regi av blant annet «turistforeninger», som ofte i praksis vil si DNT, unntatt denne bestemmelsen. Dette begrunnes med at

tradisjonell turvirksomhet [skal tillates når] dette innebærer ferdsel til fots eller på ski for grupper hvor tur, ekskursjon med natur eller kulturfaglig formål knyttet til området er hovedformålet.

Denne bestemmelsen fikk en del oppmerksomhet da en lokal fjellfører i 2008 fikk avslag på en søknad om å ta med grupper inn i et bestemt fjellområde på vinterstid. Vedkommende fikk avslag begrunnet i vern av villrein. Til dette uttalte fjellføreren i intervju:

Ja, jeg syns det at det er forståelig i forhold til at man skal ha minst mulig ferdsel i vinterbeitet til villreinen. Som prinsipp så er det en smart tanke. (...) Men jeg mener at jeg, gjennom min profesjon, er i stand til å (...) ferdes varsomt hvis vi møter den. (...) Så sånn sett så syns jeg det er urimelig i den forstand at andre organiserte grupper kan gjøre det samme, uten samme kompetanse.

Med «andre organiserte grupper» viser her fjellføreren til DNT som er unntatt de samme bestemmelsene. Ytterligere urimelig mener han det blir når DNT får tilpasset vernebestemmelsene og får tillatelse til å utvide og åpne Snøheim turisthytte:

Man er i gang med et forskningsprosjekt, skjønner jeg, da, om hvordan vår ferdsel påvirker villrein i det området. (...) Ja, og det er jo helt urimelig i min verden at man skal kunne endre loverket for å få lov til det, så jeg undrer svært på hvorfor det der skjer. (...) Om det er skadelig for villrein, det vet ikke jeg, for det er ikke jeg rett mann til å si noe om, men måten det blir gjort på er jo høyst kritikkverdig. Det er uryddig, synes jeg.

Med «endring i loverket» sikter informanten her til endringene som ble gjort i vernebestemmelsen paragraf 3, der det ble åpnet særskilt for at forvaltningsmyndigheten kan gi tillatelse til «nødvendig istandsetting/restaurering/utvidelse av Snøheim turisthytte». Informanten i eksemplet ovenfor undrer seg over «hvorfor dette skjer».

Det er ulike oppfatninger om den faktiske grunnen til at det skilles mellom organisert og uorganisert ferdsel. Offisielt begrunnes skille med at risikoen for å påvirke naturforhold i negativ forstand er større ved organisert ferdsel enn ved uorganisert. En annen av informantene som selv driver organisert ferdsel i området, men som kommer under unntaksbestemmelsene, viser derimot til at tradisjon kan gå på bekostning av kunnskapsbasert ferdsel:

Når en nekter en av norgesguidene å gå inn til, med fra 6 til 10 personer, fordi at det kan hende at det står villrein der inne, da er en på feil spor. En må alliere seg med de som har best kunnskap om fjellet, for det er det ikke sikkert at lederne på turistforeningens turer har. Men altså hvis en vil ha kvalitet, så må du sørge for det at da allierer vi oss med for eksempel guider eller hvem det nå er som har topp kvalifikasjon, og så får en de oppleggene som en ønsker.

Organisert ferdsel, guiding og annen kommersiell aktivitet er ikke det vi tenker på med den tradisjonelle norske friluftslivskulturen. Derimot står det ikke-kommersielle friluftslivet der en går på tur på egenhånd, gjerne høyt og langt til fjells, sterkt. Unntak er DNT og lokale ski- og markaforeninger, organisasjoner som lenge har spilt viktige roller i utvikling av den norske friluftslivstradisjonen. De senere årene har den tradisjonelle friluftslivskulturen blitt utfordret av kommersielle tilbud, der eksempelvis idrettslag, utstysprodusenter og organisasjoner responderer på framveksten av nye markeder ved å etablere produkter der målet er å tjene penger – eksempelvis ulike guidetjenester. Dette står i motsetning til «tradisjonell turvirksomhet», som er fremhevet i verneplanen som noen en vil tilrettelegge for.

Vi ser at aktiviteter som forbindes med den norske friluftslivstradisjonen blir generelt tilrettelagt for og blir omtalt i positive ordelag, mens aktiviteter som tradisjonelt ikke forbindes med den norske friluftslivstradisjonen er i større grad problematisert og underlagt restriksjoner. Dette gjelder som vist organisert og ofte kommersiell aktivitet, men også aktiviteter som terrengsykling, elvepadling, klatring og kiting. Eksempelvis er terrengsykling ikke tillatt på stier i nasjonalparken, mens kiting skal følges med på og begrenses dersom «det viser seg at aktiviteten fører til konflikt med verneformålet». Uansett gjelder bestemmelsen om at all ferdsel skal skje varsomt og ta hensyn til

flora og fauna, men aktiviteter som faller utenfor «tradisjonell turvirksomhet» blir behandlet ut fra et føre-var prinsipp, der man ikke nødvendigvis har kunnskap å bygge på. Representanter for aktiviteter som blir definert utenfor begrepet «tradisjonell turvirksomhet» har uttrykt misnøye med det de hevder er forskjellsbehandling (for eksempel under ferdselskonferansen på Hjerkins i forkant av FoU-prosjektet, se Sørensen mfl., 2009). De hevder blant annet at kravene til kunnskap om ferdsel og forstyrrelser er ulike basert på om en aktivitet eller organisasjon kan defineres som tradisjonell eller ikke. I Snøheimsaken ble også begreper som «tradisjonell turisthytte-drift» og «enkelt friluftsliv» brukt for å legitimere DNTs drift av Snøheim.

4.1.3 «Bilturister med koffert»

Beveger vi oss bort fra verneplanen og til intervjuene finner vi også lignende mønster og uttalelser om hva man mener hører hjemme og ikke. Kanskje det beste eksemplet for å illustrere dette er uttalelser som går på hvilke typer turister som er ønsket på Dovrefjell. En tydelig oppfatning er at noen hører mer hjemme enn andre. Under debatten om det skal være mulig å kjøre bil helt inn til Snøheim, har DNT uttalt at de i første rekke ikke ønsker bilturister på Snøheim. Om vegen bør bestå eller ikke har ikke DNT ytret entydige standpunkt om i vårt datamateriale, men de har sagt at om vegen skal bestå kunne den gjerne, isolert sett, stoppet et stykke fra Snøheim. Grunnen til det er at man ikke ønsker at det skal være fullt av biler rundt turisthytta og at DNT primært ikke ønsker at Snøheim skal være et sted bilturister kjører til for å kjøpe seg en kopp kaffe:

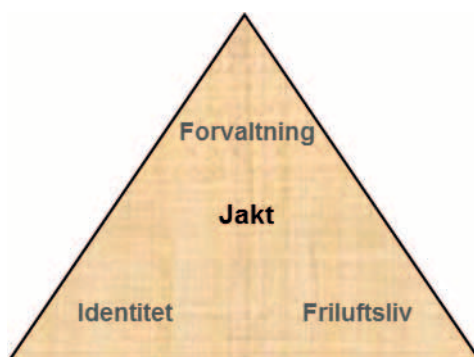
Har du bilvei så er det lettere på driftssiden, det er flere som kommer seg dit, lettere for familier og unger. Men det er mindre turisthyttestemming da. Vi opplever i alle fall det at gjestene våre syns at det er, det er mye mer avstressende og rolig å komme en plass det er ingen biler. (...) Men det blir mange flere som kjøper kaffe og slikt da [med vei helt fram].

Det skal presiseres at DNT også har uttrykt at en eventuell parkeringsplass, uansett beliggenhet, bør plasseres i terrenget slik at den kommer minst mulig i konflikt med villreinferdselen. DNT har ikke uttalt seg veldig tydelig om hvilke typer turister man eventuelt ikke ønsker seg, men andre er rimelig klare på at enkelte hører mer hjemme i fjellet enn andre: «På Dovrefjell skal det være fjellfolk med ryggsekk, og ikke bilturister med koffert».

I dette tilfellet er det ikke forstyrrelser av flora eller fauna som er styrende for holdningene, men i bildet vi har av Dovrefjell hører nok en person med fjellrevenbukse og ryggsekk mer hjemme enn en person med høye hæler og koffert. Ironisk nok er det grunn til å anta at «bilturisten» vil være til mindre forstyrrelse for naturen enn «fotturisten». Flere informanter har pekt på at turister som ikke har interesse av å gå i fjellet bør man kanalisere til det nye utsiktsbygget på Tverrfjellet. Hit kan man enkelt komme seg, og man kan skue mot Snøhetta på avstand – uten å forstyrre naturen lengre inn i fjellet, men også, kan vi tolke det som, ikke forstyrre «fotturisten» eller «fjellfolket» lengre inn i fjellet.

Disse eksemplene kan tolkes som om det er en viss type identiteter og praksiser man vurderer til mer eller mindre å høre hjemme på Dovrefjell, og at disse vurderingene kan ha vel så stor kraft som faglige vurderinger av de ulike aktivitetene sine effekter på plante- og dyreliv. Dermed kan man få situasjoner som anses som selvmotsigende. Det er nok denne tolkningen som ligger bak en uttalelse fra en oppdaling som har utallige turer i fjellet på Dovre, og som til sin store frustrasjon ikke kan ta med seg terrengsykkelen inn i nasjonalparken samtidig som Snøheim blir utvidet og åpnet: «Dovrefjell – ironiens vugge». En annen informant snakket om det vedkommende mente var en inkonsekvent forvaltning, og uttalte at «på Dovrefjell endrer man virkeligheten slik at kartet stemmer».

4.1.4 Jaktas roller

Figur 6: Jaktas roller

Tradisjonelt friluftsliv med fotturer og DNT-hytter er altså noe mange synes hører hjemme på Dovrefjell. En annen aktivitet som har dype røtter i den norske kulturen er jakt. Villreinjakta har vært viktig for alle bygdene rundt, og dette går langt tilbake. Det har vært drevet villreinjakt på Dovrefjell så lenge det har vært mennesker i området. Fjellheim (2012) peker på betydningen av villreinjakt for både samisk og øvrige befolkning i regionen. Utviklingen av tamreindrift kan ha skyldtes eller blitt tilskyndet av klimaendringer, med Den lille istid på 15-1600-tallet som antakelig førte til villreintap og behov for å sikre matforsyning ved å temme rein.

Fra å være en aktivitet som hadde en klar funksjon med å skaffe mat, har jakta i løpet av det siste hundreåret gradvis gått over til også å bli et verktøy for bestandsforvaltning og en friluftslivsaktivitet. Selv om de fleste selvsagt spiser kjøttet, så er det de færreste som jakter fordi de må, de jakter fordi de har lyst. Jakt er en viktig del av identiteten til mange bygder og folket som bor der, og dermed også en svært viktig del kulturen (Bye, 2009; Flø, 2012b; Skogen & Krange, 2003; Stebbins, 1992). Vi kan altså si at det er tre elementer som alle er helt sentrale i villreinjakta på Dovrefjell; jakt er forvaltning, friluftsliv og identitet (Figur 6). Bildet blir ytterligere kompleks når vi ser at de aller fleste som er engasjert i bruk-vern debatten på Dovrefjell, som brukere, forvaltere eller forskere, også jakter villrein. I alle intervjuene vi har gjennomført har

jakt, uten unntak, kommet opp som en naturlig del av samtalen. Det er en tydelig endring i hvordan villreinjakta foregår. Dette blir bekreftet fra alle jegerne vi har vært i samtale med enten det har vært personer i lokalsamfunnet, næringsdrivere, forvaltere eller forskere. En av informantene som leier ut hytter til jegere sier det slik:

Nå kan du ta en telefon, da får du vite at reinen står der og der. Ja vel så reiser du dit og har med deg jaktradio og da hører du folk, da kaller de opp en annen, at der og der er den. Og da blir det noe forferdelig ansamlinger med folk. Og så etter hvert som jakten går da, så blir all reinen samlet i større og større flokker og jaget mer og mer og mer og mer. Det synes jeg ikke er noe særlig. (...)

Nei så når jeg går på jakt da og bare rusler oppi hit [peker på kart], og der går reinen i fred og ro og har ikke vært jaget. Og få skaffet seg et dyr som har gått i fred og ro det er noe helt annet enn dette som har vært ihjeljaget i mange dager. (...)

Det har blitt en helt annen type jegere for nå skal alt skje så fort. Og det skal være noe som skjer hele tiden. Før hadde folk bedre tid, de gikk til fjellet og var der noen dager. Tok seg fri og var der og var på jakt på hyttene sine og forskjellige steder i fjellet. Nå er det biler, mobiltelefon, jaktradioer, så nå drar de dit reinen er. Og alt skal skje fort.

GPS-registreringer av villrein viser også at reinen har et mye mer urolig bevegelsesmønster under jakta enn ellers (Falldorf, 2012; Strand mfl., 2010). Selv om mye tyder på at jegerens atferd har endret seg og at villreinen blir betydelig mer forstyrret under jakta nå enn før, blir det reist få spørsmål ved organiseringen og gjennomføringen av jakta. Dette inntrykket festet seg allerede under dialogprosessen ved oppstarten av prosjektet (Thomassen mfl., 2009), og har videre blitt bekreftet gjennom arbeidet med prosjektet. Når vi spurte informanten sitert ovenfor om han trodde jakta kunne vært organisert på en annen måte for å unngå å forstyrre villrein i så stor grad svarte han at «nei jeg tror ikke det, det er nok ikke så mange måter å gjøre det på». Dette er også inntrykket vi sitter igjen med. Jakta og måten den drives på ser ut til å bli tatt for gitt, og blir ikke stilt kritiske spørsmål til i særlig grad. Dette kan være fordi jakta «hører hjemme» på Dovrefjell. Det har alltid blitt drevet jakt, det er en selvsagt del både av kulturen og forvaltningen, og siden det også er en viktig friluftslivsaktivitet for de aller fleste som involverer seg i bruk-vern problematikken på Dovrefjell, så forblir jakta holdt utenfor diskusjonen, selv om man kan si at jakta i stor grad har forandret seg i takt med samfunnet, på lik linje med svært mange andre tradisjonelle friluftslivsaktiviteter. Med andre ord: Selv om den teknologiske utviklingen har endret jakta, oppleves den likevel som «oppriinnelig».

Noe som forsterker dette inntrykket ytterligere er argumentet som flere informanter har framført når vi har brakt på banen scenariet om å legge deler av E6 og jernbanen i tunnel for å få åpnet villreintrekk mellom villreinstammen i Snøhetta og stammene i henholdsvis Knutshø og Rondane. E6 og jernbanen fungerer i dag som en absolutt

barriere for villreinen (Jordhøy mfl., 2012), og mulighetene for å gjenopprette det naturlige trekket mellom vinterbeiter i øst og sommerbeiter i vest betinger at denne barrieren åpnes igjen. En slik løsning ville ført villreinen ut på lange vandringer slikt den gjorde i tidligere tider, men dagens jaktforvaltning og jaktrettigheter ville nok måtte revideres. Scenariet om å åpne trekket over E6 og jernbanen ble avvist av de fleste, siden det ble sett som urealistisk kostnadmessig, og noe som ikke ville blitt prioritert av samferdselsmyndighetene. Mest interessant var likevel at flere av informantene pekte på at dette ville komplisere jakta, både med tanke på forvaltning og jaktrettigheter:

Jo men tenk hvis du skulle forvaltet da Rondane og Dovrefjell i ett og Snøhetta-stammen og Rondanestammen i ett. Da tror jeg vi hadde hatt et problem.

INT: På hvilken måte da?

Med jakt. (...) Jo, det hadde gått utover reinen også for at da hadde du ikke fått så effektiv jakt. For da hadde du ikke hatt rein på terrenget der du skulle jakte.

Dersom jakt kun var snakk om et forvaltningsverktøy kunne man selvsagt organisert dette slik at et større leveområde for villreinen ikke gikk utover bestandsforvaltningen. Men siden jakt også er så kulturelt rotfestet, og det at villreinjakta på Dovrefjell er sett på som en naturlig, nærmest nødvendig, aktivitet i lokalsamfunnene er det for mange vanskelig å se for seg radikale endringer i måten jakta er organisert på. Dette er et godt eksempel på hvor sterke bindinger det kan være mellom et landskap og det man mener er passende/upassende, naturlig/unaturlig eller riktig/galt. Vi vil understreke at jakta er svært viktig for svært mange i lokalsamfunnene, og er en del av motivasjonen for å bli boende i distriktet.

4.1.5 Moskusen – fremmed eller dovring?

I intervjuene med informanter tok vi opp temaet moskus, både blant reiselivsaktører som på ulike måter hadde aktiviteter som involverte moskussafari og med miljøforvaltningen. Det kom tydelig fram en ambivalens i forhold til at dette er en verdifull art for lokalsamfunnene, samtidig som den ikke er en verneverdig, men derimot en fremmed art. Fra et miljøståsted er moskusen derfor statusmessig og forvaltningsmessig underordnet villrein og fjellrev, mens for næringslivet er moskusen den arten som nok trekker flest besøkende til Dovrefjell.

I Artsdatabanken, som er en nasjonal kunnskapsbank for naturmangfold underlagt Kunnskapsdepartementet, er moskusen definert som en «fremmed art» som «ikke hører naturlig hjemme» i den norske naturen. Samtidig blir det i intervjuene blant annet uttalt at «moskusen er dovring» og at den er «vår». Moskusens betydning for reiselivet blir også sterkt framhevet.

Flere av reiselivsaktørene vi intervjuet betonet at det var uaktuelt å profilere villreinen som en del av turismeproduktet. En grunn er at den er så sky, så mens en opererer

med moskusgaranti på moskussafariene, er sjansen for å få se villrein liten. Dernest var det stor respekt for og bevissthet om at villreinen skal ha mest mulig ro, og en ønsket ikke å forstyrre ved å dra inn folk i området i ens ærend for å se etter villrein.

4.1.6 Sceneskifter i «her og nå»-landskapet

Vi har nå sett på en del eksempler på moralske vurderinger i forhold til hva ulike aktører mener «hører hjemme» eller ikke i landskapet, eller scenen, på Dovrefjell. Men som kapittel 3 viste, Dovrefjell har alltid vært i stadig endring. Spesielt de siste hundre årene har mennesker satt svært tydelige spor etter seg, fra dalbunnene til Snøhettas topp.

Helt sentralt i dette forskningsprosjektet står Hjerkinns skytefelt. Både opprettelsen og nedleggelsen av skytefeltet har medført betydelige endringer, eller sceneskift, på kort tid i landskapet på Dovrefjell. Når scenen først endres fra et naturlandskap til et skytefelt, og deretter fra skytefelt til et renaturert landskap, skjer det noe med hva vi vi forventer og mener skal utspille seg på scenen. Vi får altså en dynamikk mellom landskap, menneskers verdivurderinger og samfunnet for øvrig.

4.2 Moral og Dovrefjells dynamiske landskap

Med moral og Dovrefjells dynamiske landskap tenker vi altså på hvordan menneskers vurderinger av rett og galt på Dovrefjell er uttrykt gjennom praksis, hvordan disse praksisene igjen skaper landskapet på Dovrefjell og hvordan landskapet igjen former folks holdninger. Så lenge det har vært folk på Dovrefjell har det vært et gjensidig påvirkningsforhold mellom folk og landskap. Ved å se på Dovrefjell på denne måten er det lettere å forstå betydningen av historien i forvaltningen og bruken av fjellet. Alle avgjørelser er påvirket av det den tyske filosofen Hegel benevnte som «Zeitgeist», eller tidsånden – det intellektuelle, moralske eller kulturelle klimaet i en æra. Vi ser fort at det som hørte hjemme på ett tidspunkt, kan være ansett som et fremmedelement på et annet tidspunkt. På samme måten kan man se at menneskeskapte materielle endringer gjort med et bestemt formål på et bestemt tidspunkt, kan ha stor betydning for hvordan man vurderer et område i en helt annet tidsepoke, i en helt annen samfunnsmessig kontekst.

Ser vi bakover i historien ser vi hvordan verdiene i landskapet på Dovrefjell på et gitt tidspunkt har blitt vurdert, så har beslutninger blitt tatt i forhold til dette og påvirket landskapet. Så, etter en periode revurderes, eller revalueres, landskapet på nytt i lys av andre samfunnsendringer og nye beslutninger tas. I enhver re- eller devaluering av området inngår selvsagt de fysiske sporene i landskapet som er resultat av tidligere vurderinger og beslutninger. Vurderinger og beslutninger gjort i en historisk og samfunnsmessig kontekst legger altså sterke føringer for andre vurderinger som gjøres i en helt annen tidsepoke. Slik ser vi at dynamikken har vært på Dovrefjell til alle tider, og slik vil det også ganske sikkert være i framtiden.

4.2.1 Forsvar og naturvern

Etter krigen så har jo forsvarstanken en helt annen verdi enn den på en måte har i dag.

Når vi skal se nærmere på det dynamiske landskapet på Dovrefjell er det naturlig å ta utgangspunkt i skytefeltet, og dette sitatet fra en av informantene som kommenterte hvordan synet på naturen har endret seg. De ulike materielle landskapselementene som skytefeltet førte med seg har satt spor ikke bare i landskapet, men også i vår oppfattelse av landskapet og hva vi mener er rett og galt. I forhold til Snøheimvegen så er det mange av de som er tilhengere av at veien skal bestå som viser til at det har vært en ferdsselsåre fra Hjerkinskinn inn mot Snøhettaområdet i lange tider. Snøheimvegen ble i sin tid opparbeidet for å transportere folk og varer inn til gamle Reinheim som ble åpnet i 1888, men stier inn til Snøhettaområdet er nedtegnet på kart allerede i 1834. Vegene i Hjerkinskinnområdet, inkludert Snøheimvegen, ble betydelig utbygd og utbedret etter at Hjerkinskinn skytefelt ble anlagt, og spesielt ved utvidelsen og oppgraderingen fra 1958 og utover. Det var da den store anleggsvirksomheten begynte (Bonsak, 2005). Da ble også Snøheimvegen og Store ringveg slik vi kjenner de i dag opprustet og opparbeidet til grusveier egnet for bruk av tunge kjøretøy. Mens Hjerkinskinn skytefelt var i drift var Snøheimvegen stort sett åpen for allmennheten inn til nasjonalparkgrensa så lenge det ikke foregikk militær aktivitet i området. Det etablerte seg altså en betydelig bruk av veien etter at Forsvaret gjorde veien kjørbær og bilbruken tiltok utover siste halvdel av 1900-tallet.

Viktige grupper som etablerte jevn bruk av Snøheimvegen, og til dels det tilhørende nettverket av veger, var friluftsfolk som ville komme seg inn mot foten av Snøhetta, jegere, bønder med beiterettigheter i området og turistgrupper som ville oppleve fjellet fra bilvinduet. Men det var altså ikke for disse gruppene man i utgangspunktet opparbeidet bilvegen for. Bilvegen ble opparbeidet til den standarden den har i dag fordi Norge skulle oppgradere forsvarsevnen kraftig etter erfaringene fra 2. verdenskrig. I etterkrigstiden stod forsvarstanken svært sterkt, og Dovrefjell ble vurdert som et egnet sted for å øve Forsvaret (se 3.3). I løpet av de tiårene som har gått siden 50-tallet har mye skjedd i forhold til hvordan naturen har blitt verdsatt. Natur ble for første gang vernet i Norge i 1884 og Rondane ble opprettet som den første nasjonalparken i 1962. Men det var først gjennom naturvernloven av 1970 og opprettelsen av verdens første miljøverndepartement i 1972, med Olav Gjærevoll som minister, at Norge for alvor fikk et systematisk og formelt naturvern.

Fokuset på natur- og miljøvern de siste tiårene har også hatt virkning på landskapet og folks oppfatninger av det. Fysisk sett har det blitt opprettet en rekke verneområder som har hatt direkte innvirkninger på forvaltningen og bruken av landskapet. Men ikke minst har det i tillegg blitt opprettet interesseorganisasjoner, utdanninger og stillinger både innen forvaltning og forskning som har produsert både meninger og kunnskap som mer eller mindre ikke eksisterte kun for få tiår siden, da Snøheimvegen ble etablert med dagens standard.

Ulike interesser fikk prøvd seg opp mot hverandre i forbindelsen med nedleggelsen av Hjerkinskyltefelt og opprettelsen av den nye Regionfelt Østlandet i Åmot kommune. Regionfelt Østlandet ble en stor miljøkampsak på 90-tallet. Området på knappe 200 km² ved Gråfjellet i Åmot kommune i Hedmark er skyte- og øvingsfelt. Vedtaket i Stortinget i 1999 skjedde med et knapt flertall, mens Fylkestinget og kommunestyrene i Åmot, Elverum og Rendalen var imot utbyggingen. Miljøbevegelsen var til dels dypt bekymret over etableringen av det nye skytefeltet, der Folkeaksjonen Stopp regionfelt Østlandet spilte en viktig rolle. Lokalt var kampen om regionfelt Østlandet hard og bitter, slik mange medieoppslag fra den tida dokumenterer. Aksjonistene benyttet seg også av sivil ulydighet. Regionfelt Østlandet ble omtalt som «tragedien i Østerdalen», «Norges historiens største naturinngrep», og som en informant sier, «det tok hull på veldig mye natur, et veldig flott naturområde».

En informant tilknyttet Forsvaret som har god kjennskap til prosessene rundt nedleggelsen på Hjerkinskyltefelt og opprettelsen av Regionfelt Østlandet mener at det i

... det hele har gått veldig bra. (...) Forsvaret har blitt veldig bra mottatt og lokalsamfunnet i regionen er vel egentlig avhengig av Forsvaret, og motstanden har stilnet. Så det var litt dommedagsprofetier. Men det ble kalt Norges historiens største naturinngrep, og det var det kanskje.

Folkeaksjonen Stopp regionfelt Østlandet hadde med seg stort sett hele miljøbevegelsen i Norge, men en informant påpeker at Naturvernforbundet framsto som noe mer nyanserte. Det var signalisert at Hjerkinskyltefelt ville bli nedlagt og Naturvernforbundet «lå nok veldig på vekstskålen og så på hva er viktigst, eller hvor viktig er det å få lagt ned Hjerkinskyltefelt. Det å få utvidet nasjonalparken var nok viktig for Naturvernforbundet».

I Stortingsmeldingen om flyttingen av skytefeltet fra Hjerkinskyltefelt til Regionfelt Østlandet (Forsvarsdepartementet 1998-1999) står det at det på Hjerkinskyltefelt «er potensial for å gjenskape et naturmiljø og friluftskvalitet med høy nasjonal og internasjonal verdi». Dette ble brukt som et ytterligere argument for etableringen av Regionfelt Østlandet. En informant peker på at ut fra arbeidene til Energi- og Miljøkomiteen som forberedte saken for Stortinget ser man at dette nok var et ganske tungtveiende argument, «for Stortinget var veldig delt, det var en betent sak og utfallet var ikke gitt på forhånd». I formuleringen å «gjenskape et naturmiljø», lå allerede renatureringstanken, selv om den ble mer konkretisert i ettertid. Den miljømessige «avlastningseffekten» som Hjerkinskyltefelt representerte ved en renaturering var med andre ord viktig. Denne avlastningseffekten gjennom renatureringen, ble det lagt til rette for. Den ble samtidig forsterket og konkretisert gjennom de høringsprosessene som ble gjennomført.

Lokalt var det relativt stor motstand mot å legge ned, sier informanten fra Forsvaret. Dette har ikke vi mye datamateriale på, men på det meste var det om lag 25 arbeidsplasser knyttet til skytefeltet, det vil si arbeidsplasser med stasjonering i området. En del var offiserer som var der en kort periode og ikke bodde der, men i stor grad så var det lokale arbeidsplasser for fastboende i området. I tillegg var det betydelige ringvirk-

ninger, med øvelser i opptil tre uker med 800 mann. En av turismebedriftene anslår at de mistet 20 prosent av omsetningen med nedleggingen av skytefeltet. Det virker som om Forsvaret ble oppfattet som godt integrert i samfunnet, og det beskrives at det var et veldig godt og nært samarbeid mellom Forsvaret og sivilsamfunnet på mange måter.

En informant peker likevel på at det ikke var noen organisert motstand mot nedleggingen, utover frustrasjon. Det var ingen stor del av mediedebatten, og mye tyder på at forståelsen var at dette var en sentral avgjørelse en kunne ha liten innflytelse over. Samtidig fikk lokalbefolkningen en ny vernesak i fanget, med etableringen av Dovrefjell-Sunndalsfjella nasjonalpark, noe som skapte frustrasjon i en situasjon det en hadde mistet arbeidsplasser, og en utvidelse av verneområdet innebar flere restriksjoner. En informant påpeker at forvaltningsregimet også var strengere den gangen, siden det var statlig forvaltning og forsøkene med lokal forvaltning ikke hadde kommet i gang. Forvaltningsregiment var strengere og mer konsekvent slik informanten oppfattet det:

Fylkesmannen var strengere og mer konsekvent og satt litt mer på avstand, på godt og vondt. (...) Altså, det var bra naturforvaltning sånn ut fra klassisk naturvern, men i forhold til lokale bruksinteresser så var det strengt.

Dette er da også bakgrunnen for at en kom i gang med utprøving av lokale forvaltningsmodeller for nasjonalparker, der Dovrefjell-Sunndalsfjella var ett av fire områder. Dette fører seg inn i en utvikling der Fjellteksten (Finansdepartementet, 2002-2003) fastslår at det kan åpnes for næringsutvikling i eller i tilknytning til verneområder som et ledd i å styrke næringsgrunnlaget og utviklingsmuligheter lokalt. Bakgrunnen er den sterke økningen i verneområder fra 1990-tallet som følge av at Norge hadde forpliktet seg internasjonalt til å øke det verna arealet, behovet for lokal legitimering av vern og behovet for å utvikle nye av arbeidsplasser i distriktene. Dette gjenspeiler en internasjonal utvikling som har vært til stede lenge i form av verna områder som en viktig ressurs for reiseliv, og det gjenspeiler uten tvil også en mer nyliberal holdning til kommersialisering av utmark, natur og allmenning.

4.2.2 Tilbakeføringen til «naturlig» tilstand - naturrestaurering

Stortingsvedtaket fra 1999 om nedleggelse av Hjerkinnskytefelt la opp til at alle veier, bygg, målområder, standplasser, målbaner og andre sår etter øvingsvirksomheten til Forsvaret gjennom over åtti år skulle fjernes, og i tillegg at hele skytefeltarealet skulle ryddes for eksplosiv- og ammunisjonsrester, metallskrap og annet avfall. Dette arbeidet er nå godt i gang. Når skytefeltet er ferdig ryddet er det planlagt at området skal inngå som del av verneområdene på Dovrefjell. Formuleringen i stortingsvedtaket er at Hjerkinnskytefelt skal «legges ned som ledd i en omfattende plan for utvidet vern av Dovrefjell». Det ble videre forutsatt at tilbakeføringen av Hjerkinnskytefelt skulle gi en betydelig naturverngvinst. Som en informant påpekte,

... hvis en leser det her ordrett så står det at det er ikke nødvendigvis alle arealene i Skytefeltet som trenger å bli innlemmet i et verneområde. (...)

Men så i Stortingsmeldingen i forkant av det vedtaket i Stortinget går det også frem at graden av tilbakeføring til opprinnelig tilstand må avklares i samråd med de parter som har interesse i området. En kan for eksempel anta at enkelte parter ønsker å beholde veier, installasjoner, og hytter til sin bruk. Men de partene som også har interesser i området er jo villreininteressene. Så vi kommer tilbake til en bruk/vern vurdering uansett hvordan man snur og vender på det.

Det er ikke fastlagt ennå hvilke områder som skal være underlagt bestemte typer vern. Vernestatusen vil bli avgjort under verneplanprosessen som nylig er bestemt at skal settes i gang i etterkant av FoU-prosjektet. Men Lesja og Dovre kommuner (Lesja og Dovre kommuner, 2003) og Fylkesmannen i Oppland (2004) har allerede for en god del år tilbake laget to ulike, og noe avvikende, forslag til fremtidig vernestatus for skytefeltet. DN (2007) har på sin side uttalt at de

... forutsetter at tilbakeføringen tar høyde for at størsteparten av området etter restaureringen skal kunne vernes med hjemmel i naturvernloven. Vernet bør primært være nasjonalpark, supplert med landskapsvernområde i den mer belastede delen av feltet.

Etter nedleggelsen av skytefeltet ble det etablert en endret og til dels økt sivil bruk, og en så lokalt et potensial for økt bruk knyttet til veinettet, både til næring, beitebruk og friluftsliv. Dette er konfliktfylt. Vernemyndigheter har fastholdt at alle vegene skal fjernes, mens andre krefter har argumentert for at veiene i området, særlig Snøheimvegen men også en del av de andre, burde vurderes på nytt for en eventuell fremtidig bruk. Denne debatten førte altså til vedtaket i Stortinget i 2008 om at man burde se nærmere på effekten av Snøheimvegen. Som redegjort for i innledningen så var det slik dette forskningsprosjektet kom i stand.

Dovre kommune utarbeidet allerede i 2003 en kommunedelplan for Hjerkinnskytefelt der de tok til orde for å beholde Snøheimvegen, samt deler av Ringvegen og noen seterveger. Kommunen er nå i gang med å revidere denne planen, for som ordføreren i Dovre sier er mye endret de siste ti årene, og han mener folk må få mulighet til å vurdere ting på nytt og få eierskap til prosessene:

Planprosesser er noe av det mest rettferdige du gjør i et samfunn. For da får alle mulighetene til å komme med sine syn. Det er litt av poenget. Og derfor så kommer vi til å sette i gang den type prosess. Men verden har blitt snudd helt på hodet [de siste ti årene]. Så for oss så er det svært viktig at vi kommer i gang med de prosessene der. (...) Vi da går inn og ser på alt på nytt. Og det som er viktig for meg det er at (...) folk må ha et eierforhold til det.

Dovre kommune har brukt det pågående planarbeidet som argument mot at Forsvarsbygg skulle fjerne bestemte vegstrekninger i 2012, selv om disse argumentene strider både mot gjeldende kommuneplan og de statlige føringene. Dette er en prosess som i

skrivende stund pågår, og som ikke er endelig avklart. Men kommunen argumenterer altså med at naturrestaureringen bør vurderes på nytt i lys av hvordan lokalbefolkningen sitt syn på problemkomplekset kan ha endret seg de siste drøye ti årene. Dette harmonerer med observasjonene til en av informantene som mener å se tydelige endringer de siste 10-15 årene i naturvernengasjementet. Holdningen til verdien av naturrestaurering og inngrepsfri natur ser ut til å ha endret seg slik at det både er langt færre som forfekter dette nå og det forfektes i langt mindre grad. Verdien av uberørt natur og restaurering av uberørt natur har med andre ord endret seg. Informanten har inntrykk av at dette er både på lokalt og nasjonalt nivå. Under planprosessen var det aldri noe diskusjon ved om HFK-sletta, et opparbeidet og gruslagt område på ca. 260 dekar som fungerte som målområde for kampfly, ikke skulle renatureres. Men

... nå kommer det flere utspill på grunn av sletta om at den er jo råfin der den ligger, er på en måte et kulturminne eller kunstverk. På åpningen av hytta på Tverrfjellet så var det en som kom fra Museet for Samtidskunst bort til meg ... han syntes det var tragisk å fjerne den sletta.

Også i nærområdet til Regionfelt Østlandet er nå fokus flyttet fra at det dreide seg om «Norgeshistoriens største naturinngrep» til fokus på forurensning og støy. Dette kan tolkes slik at det klassiske naturvernengasjementet er gått tilbake, også hos naturvernmyndighetene og miljøsidene generelt. Informanten sitert ovenfor var på en miljøvern-samling i forsvarssektoren i 2012, der også motstandere av etableringen av Regionfelt Østlandet var representert, og

... det var litt interessant for meg som var med på KU prosessen. For da var jo, var det veldig fokus på dette her med Norgeshistoriens største naturinngrep og sånn, og vi ødelegger mye flott natur og greier. Den inngrepsfrie naturen som hadde gått tapt, var ikke nevnt med et ord. Så det er helt klart altså, helt tydelig at det engasjementet, natur, klassisk naturvernengasjementet det har gått tilbake igjen. Også hos naturvernmyndighetene i Norge.

Det menneskeskapte i naturen ser med andre ord ut til å verdsettes høyere i dag enn det gjorde for få år siden. Videre sier informanten at engasjementet og oppslutningen rundt naturvernorganisasjoner kan tyde på at trykket rundt naturvern, spesielt fra lokalt hold, har blitt svekket:

Folkeaksjonen Stopp regionfelt Østlandet og folkeaksjon Redd Dovrefjell som jobbet veldig aktivt inn mot Stortinget og rett inn på Stortinget, hadde betydelig innflytelse på det vedtaket. Den organisasjonen er borte nå, men en ny er folkeaksjonen Bevar Dovrefjell mellom istidene. Men den er ikke så bredt forankret og kommer ikke ut i media i samme grad som før.

Det er naturlig at motstanden mot naturrestaureringsprosjektet på Dovre kommer etter hvert som en ser tydeligere konsekvensene av nedleggelse av veier – eksempelvis for beiterettighetshavere og brukere av Snøheim. Det har lenge vært et generelt bredt

lokalt engasjement for å bevare Snøheimvegen, men ut fra datamaterialet tyder det på at det ikke var så unisont i tiden rundt vedtaket om naturrestaurering som det er i dag. Motstanden har blitt mer uttrykt og tydelig. Eksplosivrydding blir fortsatt fremhevet som veldig viktig, mens selve naturrestaureringen ikke lenger blir sett på som like viktig. Dette synet kommer også frem blant en rekke av informantene, uavhengig av hvordan man eventuelt tidligere har stilt seg til naturrestaureringen. Oppryddingen som Forsvaret jobber med blir sett på som svært viktig og bra, men infrastruktur som er til nytte for eksempelvis friluftslivsutøvere, bønder og turistnæring blir det stilt store spørsmål ved nødvendigheten av å fjerne. Samtidig opplever informanten fra Forsvaret at det er støtte for naturrestaureringen fra miljømyndighetene, selv om engasjementet er mindre. Dette er også vårt inntrykk etter å ha intervjuet vernemyndigheter både på regionalt og statlig nivå, der lojaliteten til tidligere vedtak er stor og ønsket om «omkamper» er lite.

4.2.3 Snøheim og framtidig ferdsel i fjellet

Når man skal si noe om framtida er det viktig å forstå fortida. Selvsagt kan ingen si med sikkerhet hvordan ferdselen på Dovrefjell vil utvikle seg. Men det vi temmelig sikkert kan si er at beslutninger som gjøres i dag vil ha stor betydning for hvordan landskapet utvikler seg. For det første i form av konkrete effekter av beslutninger som for eksempel å fjerne eller åpne Snøheimvegen, gjenåpne Snøheim, fjerne stier eller omstrukturere jakta. For det andre, og kanskje vel så viktig, i form av hva folk vil oppfatte som naturlig/unaturlig, riktig/galt, passende/upassende og som dermed danner grunnlaget for nye beslutninger i fremtiden – formelle eller uformelle. DNT uttalte for eksempel i intervju at de foreløpig ikke har noen planer om å ha åpent om vinteren. Om det blir det i framtida er delvis avhengig av hvilken kunnskap man da sitter på i forhold til hvordan villreinen blir påvirket av en vinteråpen hytte. Men ser vi på det historiske forholdet mellom landskapet og folks bruk og holdninger til det, er det grunn til å anta at en like viktig faktor for DNTs fremtidige planlegging er moralske oppfatninger blant ulike aktører om hva som er akseptabel bruk eller ferdsel på Dovrefjell. Disse holdningene utvikles i en dynamikk med det materielle landskapet og det representerte landskapet.

Vi kan se dette i lys av trekanten som vi i innledningen presenterte som Dovrefjells romlige triade, der man ved gjenåpningen og bruken av Snøheim endrer både det materielle landskapet og hvordan landskapet er representert og fremstilt i ulike sammenhenger. Dette vil over tid påvirke folks oppfatninger om rett og galt, naturlig og unaturlig, noe som sannsynligvis vil reflekteres i DNTs planavdeling, blant friluftslivsutøvere, i interesseorganisasjoner og i verneområdeforvaltningen.

Et annet eksempel på dette er stinettet på Dovrefjell. Et viktig forhold når det gjelder eventuelle negative effekter på villreinsens leveområder er bruken av stier. Mange små lite brukte stier kan potensielt føre til mange spredte møter mellom villrein og mennesker, mens få men høyt trafikkerte stier kan potensielt skape barrierer for villreinen. Dersom barrierene avskjærer villreinsens trekk mellom sesongbeitene kan dette være potensielt svært negativt for villreinen. Nøyaktig hvordan ferdselen vil

utvikle seg etter at Snøheim er åpnet er det ingen som helt vet, men et tema som er diskutert er om det først og fremst er aksene Hjerkin-Snøhetta som blir trafikkert, eller om det utvikles et nettverk av stier der folk går fra hytte til hytte på samme måte som for eksempel i Jotunheimen, Rondane og Trollheimen. I datamaterialet finner vi sprikende signaler fra DNT om hvordan man ser for seg fremtiden. Mens DNT Oslo og Omegn, som er ansvarlige for Snøheim og Reinheim, avventer til FoU-prosjektet er ferdig med å legge mer planer for utvikling av stinettet, har Kristiansund og Nordmøre turistforening (KNT) som har ansvar for blant annet Loennechenbua, Åmotdalshytta, Gammelsetra og Aursjøhytta, vært klar på at de ønsker å utvide tilbudet i sitt område, og at dette må sees i sammenheng med at Snøheim nå er åpnet. Men selv om DNT Oslo og Omegn vil avvente en sti- og løypeplan for området har åpningen av Snøheim allerede ført med seg en rekke forslag til turer innover i fjellet med utgangspunkt i Snøheim. På ut.no, en nettside laget i samarbeid mellom DNT og NRK, finner vi for eksempel forslag til turer for en «oval helg til fjells» som kobler Snøheim sammen med de andre DNT-hyttene på Dovrefjell, blant annet Gammelsetra-Loennechenbua-Åmotdalshytta-Snøheim og «den nye klassiske trekanten i Dovre: Snøheim-Åmotdalshytta-Reinheim» (Ut.no, 2012). For 2013 har DNT planlagt organiserte turer fra hytte til hytte i området hver uke i perioden 1. juli – 12. august (DNT, 2013). Styreleder i DNT, Kristin Krohn Devold, snakker i et intervju med avisa GD om sitt «brennende ønske om å stikke den nye fjellruta Snøhetta-Geiranger» som ble aktualisert etter åpningen av Snøheim.

Det skulle selvsagt bare mangle at ikke DNT reklamerer for tilbudet sitt i dette flotte fjellområdet. Poenget her er bare å vise hvordan en materiell endring i landskapet (utvidelse og åpning av Snøheim) påvirker hvordan landskapet blir brukt og representert (medieoppslag om nye «klassiske» turer i Dovrefjell), som igjen over tid vil påvirke hvordan folk oppfatter området og dermed hva vi synes er naturlig og unaturlig bruk av Dovrefjell. Det er viktig å være oppmerksom på at denne dynamikken etter all sannsynlighet vil påvirke fremtidig bruk og forvaltning av området i form av hva «folk flest», politikere og forvaltning mener hører hjemme på Dovrefjell. Trafikk i fjellet som følge av gjenåpningen av Snøheim vil etter all sannsynlighet ha stor påvirkning på hva folk mener er riktig og gal bruk av fjellet i fremtiden, enten det er snakk om hvilke traseer som er naturlig å bruke eller til hvilke tider på året det er naturlig å ferdes. Selv om DNT ikke fikk tillatelse til å ha Snøheim vinteråpen og at behovet for det i dag kanskje heller ikke er så stort, så er det lett å tenke seg at dette kan endre seg med tiden. Snøhetta er et kjent skifjell, kommunikasjonene til området er gode, det er flere DNT-hytter man kan gå på ski mellom og turfolk vil med åpningen av Snøheim gradvis bli bedre kjent med turmulighetene i Dovrefjell. Når en eventuell vinterbruk av Snøheim i framtida igjen skal vurderes, vil det være det som da betraktes som naturlig og passende på det tidspunktet som vil være utslagsgivende. Disse betraktningene vil være sterkt påvirket av avgjørelser vi tar i dag i form av de nye praksisene som nødvendigvis vil etableres.

DNT vil arrangere en rekke organiserte turer i området. Dette skaper økt ferdsel i seg selv, men det skaper også indirekte økt ferdsel gjennom å gjøre ulike alternative

ruter godt kjent. Snøheimvegen og Stropsljødalen er samlet sett en akse som det er avgjørende at villreinen er i stand til å krysse for å komme til de viktige vinterbeitene. Samtidig viser analysene i dette FoU-prosjektet at ferdsele nettopp her nærmer seg en kritisk grense for å danne en barriere for villreinen (Strand mfl., 2013). Den økte eller endrede ferdsele som følge av Snøheim kan overvåkes og kontrolleres nøye i et nært og godt samarbeid mellom DNT og vernemyndighetene. Dette gjelder særlig organiserte turer, markedsføring av turforslag og informasjon til besøkende fotturister.

Samme dynamikk som beskrevet i eksemplene ovenfor er også å forvente ved andre materielle inngrep i landskapet, enten det er renatureringen av Hjerkinns skytefelt, fjerning eller opprettholdelse av Snøheimvegen, trafikkregime på Snøheimvegen eller utsiktsbygget på Tverrfjellet, for å nevne noe. Ved slike endringer i landskapet vil nye praksiser etableres, noe som vil påvirke aktørenes oppfatninger om rett og galt, om «sannheten», på Dovrefjell.

4.3 Moral og Dovrefjells organiserte landskap

Organiseringen av landskap forholder seg både til det fysiske landskapet og hvordan landskapet blir og har vært betraktet og oppfattet i nåtid og fortid. Derfor artikulere organiserte landskap idealer og praksiser i forhold til hva som oppfattes som riktig og rettferdig (Olwig, 1996). Organiserte landskap har altså både territorielle og kulturelle elementer, og de er viktige elementer i utformingen av ulike aktørers handlingsrom (Setten & Brown, 2009). Det er flere organiserte enheter som har eller har hatt landskapet på Dovrefjell som utgangspunkt, og på ulike måter er lokalsamfunn, kultur, sedvane og moral reflektert i organisasjonene. For eksempel har fjellstyrer, stats- og bygdeallmenninger kontrollert rettighetssituasjonen på Dovrefjell, verneområder har vært organisert etter ulike modeller av miljøforvaltningen og ulike organiserte bruker- og interessegrupper har påtatt seg roller for å ivareta ulike særinteresser. De ulike organisasjonene har produsert lovverk, retningslinjer, kart og formelle uttalelser som på ulike måter har blitt tillagt vekt i beslutningsprosesser.

I dette kapitlet skal vi gi en oversikt over sentrale institusjoner, vern og planlegging i området. Kort oppsummert er viktige forvaltningsmyndigheter Miljøverndepartementet, DN, Fylkesmannen, Dovrefjellrådet, Nasjonalparkstyret, fjellstyrene og allmenningsstyrene. I tillegg kommer andre institusjoner som på ennå noe uvisse måte kan bli betydningsfulle, som Villreinsenteret og næringsmessige konstellasjoner. Viktig plangrunnlag er forvaltningsplan, verneplan, regionale planer og kommunedelplaner. I tillegg kommer selvsagt lovgrunnlaget og forskriftene knyttet til vernet. Samtidig ser vi at politiske beslutninger på nasjonalt nivå tilsynelatende kan gå på tvers av dette formelle grunnlaget, og vi ser også hvordan det foregår stadige omkamper.

4.3.1 Planverk og forvaltning

Bare drøye 6 prosent av det totale landarealet var vernet på 1990-tallet, dette var i internasjonal sammenligning svært lite, og med Norges offensive rolle i internasjonale

miljøsaker harmonerte dette dårlig. I dag er 17 prosent av norsk areal vernet, og det er nå vernet 34 nasjonalparker på fastlandet. Bak denne formidable økningen ligger et omfattende verne- og forvaltningsarbeid – og mange kontroverser.

Med ambisjoner om å øke vernearealet i Norge fra 1990-tallet, fastslo den andre landsplanen for arealvern fra 1986 (NOU, 1986: 13) at Norge skulle ha en kraftig økning i antall nasjonalparker og andel vernet natur. Bakgrunnen var blant annet internasjonal kritikk om at Norge hadde vernet for få naturtyper og at mesteparten var høyfjellsområder (Daugstad mfl., 2006b; Rønning & Fedreheim, 2009). En lovendring ble innført slik at privat grunn også kunne vernes som nasjonalpark. Videre har det vært et økende internasjonalt fokus på betydningen av lokal deltakelse i verneprosesser. Mange vernesaker har opplevd stor lokal motstand, internasjonale konvensjoner vektlegger at urbefolkning og lokal befolkning for øvrig skal sikres en stemme og en rekke verneområder internasjonalt er viktige turistattraksjoner av stor økonomisk betydning. Disse faktorene har bidratt til en nyorientering i norsk verneforvaltning (Rønningen & Frisvoll, 2012).

Stortingsmelding nr. 62 (1991-1992), Ny landsplan for nasjonalparker og andre større verneområder i Norge, foreslo en rekke nye verneområder. Samtidig fattet Stortinget vedtak om et utvidet vern for Dovrefjell. Begrunnelsen var truslene mot høyfjelløkosystemet med planer om utvidelser for mellom annet skyting med langdistanseraketter i skytefeltet på Hjerkin og planer om mellomlagring for spesialavfall i gruvene på Tverrfjellet. Folkeaksjonen Redd Dovrefjell jobbet direkte mot enkelte stortingsrepresentanter og var viktige premissleverandører for vedtaket. Ansvar for verneplanen ble lagt til fylkesmennene i Hedmark, Møre og Romsdal, Oppland og Sør-Trøndelag, mens de respektive fylkeskommunene skulle utarbeide forslag til fylkesdelplan. Fylkesdelplan for Dovrefjellområdet som omfattet både verneområdene og randsonene ble vedtatt sammen med verneplanen.

I den nye plan- og bygningsloven fra 2008 er regional planstrategi det eneste elementet for planlegging på regionalt nivå som er obligatorisk, og skal utarbeides en gang hver valgperiode. Loven pålegger fylkeskommunen at den regionale planstrategien skal inneholde en redegjørelse for utviklingstrekk og utfordringer som er viktige i regionen. Fylkeskommunen har generelt et nærings- og utviklingsfokus. I etterkant av Villrein og Samfunn-prosjektet (Andersen & Hustad, 2004) ba Miljøverndepartementet (MD) om at det ble utarbeidet fylkesdelsplaner, det vil si regionale planer etter ny Plan og bygningslov, for nasjonale villreinområder av hensyn til villreinen. I brev av 02.04.08 sier MD at «sikring av villreinens leveområder skal ligge til grunn for utviklings- og utbyggingstiltak i planområdet». Videre skal det skal utpekes nasjonale villreinområder med influensområde og «det må foretas en avveining mot andre samfunnsinteresser før det kan kartfestes en klar grense for de nasjonale villreinområdene». Snøhetta, Knutshø og Sølknletten sammen med Rondane skal inngå i europeisk villreinregion nord, som skal etableres etter at de regionale planene for villreinområdene er vedtatt. De regionale planene vil likevel stå ved lag. Planene skal omfatte både bruk og vern. I skrivende stund er høringsprosessen på planprogram-

met for den regionale planen for villreinområdet på Dovrefjell snart ferdig, og selve planarbeidet skal nå igangsettes.

Det skal utarbeides handlingsprogram som skal følge opp den regionale planen, og retningslinjer for arealbruken i de ulike sonene. Det er ikke juridisk bindende for kommunenes planlegging, men gir overordna myndigheter hjemmel for å fremme innvendinger.

I tillegg til de regionale og nasjonale prosessene og planene omtalt her, er det de enkelte kommunene som er forvaltningsmyndighet i områder som ikke er underlagt særskilt vern. Kommuneplaner og kommunedelplaner fra de ulike involverte kommunene kommer altså i tillegg.

Når framtida til Hjerkinns skytefelt skal avgjøres i nærmeste framtid er alle de nevnte forvaltningsnivåene, prosessene og planene stort sett involvert, i tillegg til Forsvarsbygg sin egen tilbakeføringsplan. Det eksisterer en kommunedelplan for området som nå er planlagt revidert i samarbeid mellom kommunene Dovre og Lesja, det jobbes med en regional plan og en verneplanprosess er bestemt igangsatt. I tillegg ligger det statlige føringer i tidligere vedtak. Samtidig vet vi at det er mange interessegrupper og andre aktører med til dels sterke motsetninger som er aktive i ulike høringsprosesser.

Denne svært korte og overfladiske gjennomgangen setter neppe leseren i stand til å forstå verken historien eller status for plansystem og – prosesser i og rundt verneområdene på Dovrefjell. Men det gir en ide om hvor komplisert bildet er. Dette ble i svært stor grad bekreftet av informanter fra offentlig forvaltning som pekte på det store antallet planer som delvis går inn i hverandre, delvis har avløst hverandre. I tillegg gjelder ulike planer og prosesser for ulike geografiske områder alt etter hvilken vernestatus, eller manglende sådan, et område har og hvilken administrativ enhet et område ligger inn under. Selv for dem som har planoppgaver som arbeidsfelt, kan det være svært uoversiktlig til tider. Da blir det som en informant uttrykte det

... en veldig sånn delt beslutning, delte beslutningsprosesser, uten noen helhetlig plan. Så [da får du ikke] et helhetlig resultat.

En rekke informanter har påpekt dette behovet for en forenkling av prosesser og planer, bedre samordning mellom forvaltningsnivåer/enheter, mer samsvar mellom planer i og utenfor verneområdene og bedre kunnskapsutveksling mellom forvaltning og brukere.

4.3.2 Utprøving av lokale forvaltningsmodeller – om Dovrefjellrådet

Stortinget ba i forbindelse med vedtak om Nasjonalparkplanen i 1996 om en utprøving av ulike modeller for lokal forvaltning av verneområder. Fire store verneområder i landet ble valgt ut: Setesdal-Vesthei, Dovrefjell, Forollhogna og Blåfjella-Skjækerfjella nasjonalpark. Dette ble gjort med bakgrunn i dårlige erfaringer med statlig forvaltning av verneområder, et ønske om mer lokalt engasjement, færre konflikter og en

forventning om at en lokal forvaltning vil være positivt for å sikre vernet og øke lokal verdiskaping i og rundt verneområdene.

Dovrefjell-Sunndalsfjella nasjonalpark ble fra 2003 til 2011 forvaltet lokalt av Dovrefjellrådet. Forsøksordningen med lokal forvaltning var ment å vare ut 2007, men ble forlenget. Dovrefjellrådet ble etablert som koordinerende organ for kommunene, fylkeskommunene og fylkesmennene i Dovrefjellområdet, og skulle ha en viktig rolle i utviklingen ikke bare i verneområdene, men også randsonene gjennom ansvaret rådet ble tillagt for fylkesdelplanen. Rådet var oppnevnt av medlemmene - åtte kommuner og fire fylkeskommuner – og det var representanter både fra politisk og administrativt nivå.

Dovrefjellrådet sto ansvarlig for arbeidet med forvaltningsplanen for verneområdene som ble godkjent i 2006, og gjennom ansvaret for fylkesdelplanen var Dovrefjellrådet aktivt også i næringsutviklingsarbeid og reiseliv.

Av de fire prøveområdene pekte Dovrefjellrådet seg ut som den mest vellykkede, men evalueringen var generelt sett positiv for hele ordningen (Falleth & Hovik, 2008). Prøveordningen innebar at DN delegerte myndighet fra Fylkesmannen til det nye, lavere organet. Vistad mfl. (2006), samt informanter i regional og nasjonal forvaltning i vår studie, peker på at dette innebar en viss politisering av forvaltningen. Mens Fylkesmannen er et administrativt organ som setter i verk eller kontrollerer statlig politikk, var forsøksorganene helt eller delvis politiske.

Et interessant eksempel på noen konsekvenser av den felles lokale forvaltningen av Dovrefjell er de varierte løyvetradisjonene i de ulike kommunene, der Gudbrandsdalen tradisjonelt har vært restriktiv og Oppdal liberal. Majoriteten i Dovrefjellrådet har ment at en liberal praktisering skader verneformålet, og dermed har Oppdal måttet endre sin praktisering av dispensasjoner. Informantene pekte på en del lignende eksempel på samkjøring av forvaltningspraksiser. Likeså konkluderer evalueringen av de lokale forvaltningsmodellene (Falleth & Hovik, 2008, 7) med at:

Modellen som er valgt i Dovrefjell innebærer et forpliktende interkommunalt samarbeid som bidrar til en mer likeartet praksis i hele verneområdet enn det som er tilfelle i de andre områdene. Viktigere er likhetene, dvs. at kommunene er gitt en sentral posisjon i forvaltningen av alle fire verneområder. Forsøket er utviklet som et administrativt forsøk, men har blitt et forsøk med sterk lokalpolitisk engasjement. Mange lokalpolitikere har ønsket både en ny lokalbasert vernepolitikk og en ny arbeidsdeling innen naturvernet med større lokalt ansvar.

Evalueringsrapporten påpeker mulige konflikter knyttet til enkelte kommuners ønske om reiselivssatsinger i randsonen og hensynet til å bevare villreinen i området (s. 39):

Dovrefjellsrådet er et organ som kan ta opp saker der det er konflikt på tvers av kommuner eller mellom kommuner og stat. Heller ikke her er det etablert arenaer eller formelle prosesser der ulike lokalt berørte kan møtes og presentere sine synspunkt og evt. avklare konflikter. I dette tilfellet overlates beslutninger til et interkommunalt råd, noe som innebærer kun indirekte lokaldemokratisk styring. Det kan bli en utfordring å sikre allment aksepterte beslutninger dersom eller når mer kontroversielle saker dukker opp.

Dette rører ved noe av kjernen også i studien vi har gjort. I utgangspunktet virker både brukere og forvaltning på ulike nivåer tilfreds med overgangen til lokal forvaltning. Som en informant uttrykte det:

Avstandsbyråkratene forstår jo ikke praktiske ordninger i stor grad. Når man sitter langt unna så blir man romantiker og ser ikke de praktiske fordelene med ting.

Men samtidig registrerer vi en tydelig frustrasjon når det gjelder forholdet mellom avgjørelser i enkeltsaker. Dette er forsterket av et svært uoversiktlig bilde når det gjelder planer, planprosesser og ansvarlige institusjoner. En annen informant fra det lokale næringslivet sier at

... ideen er veldig god. Men det er et langt steg frem, fordi at bare på Dovrefjell er det 12 instanser som kan si nei til et skilt. Ingen av dem kan si bindende ja. (...) så det er en lang vei fram.

Etter at prøveordningen var ferdig og evaluert la Miljøverndepartementet fram et helhetlig reformforslag i budsjettproposisjon for 2010 som Stortinget sluttet seg til. Dette medførte en overgang til nasjonalparkstyret for alle nasjonalparkene. Styret for nasjonalparker og andre store verneområder ellers i landet, oppnevnes nå fortløpende. I 2011 har Miljøverndepartementet oppnevnt et nasjonalparkstyre som forvalter både nasjonalparken og de øvrige verneområdene i Dovrefjell-Sunndalsfjella. Et forvaltningssekretariat for nasjonalparken og tilknyttede verneområder er etablert på Hjerkin, og to nasjonalparkforvaltere er tilsatt.

Lokalt ble avviklingen av Dovrefjellrådet til dels møtt med frustrasjon på grunn av at nasjonalparkstyrenes oppgaver er begrenset til kun å gjelde nasjonalparken. Nasjonalparkstyrene er fortsatt i en etableringsfase, og det er fortsatt noe uklart hvor langt en i den nye modellen kan gå i retning fokus på næringsutvikling. Mens Fylkesmannen i Oppland og andre har uttrykt at et skille mellom verneforvaltning og næringsutvikling er et viktig prinsipp, har andre ment at endringen fra Dovrefjellrådet til et nasjonalparkstyre var et tilbakeskritt i forhold til næringsutviklingen i randsonene.

4.3.3 Nasjonalparken – verneområde og destinasjon

I Norges nasjonalparker er det naturens lover som gjelder. Vi oppretter nasjonalparker for å ta vare på store naturområder – fra hav til fjell. For oss,

for kommende generasjoner og for naturens egen skyld. Norges 42 nasjonalparker, 35 på fastlandet og sju på Svalbard, byr på et mangfold av muligheter og opplevelser.

Slik presenterer Direktoratet for naturforvaltning Norges nasjonalparker på sine hjemmesider (DN, 2012b). I denne beskrivelsen kjenner vi igjen de to elementene nevnt innledningsvis i dette avsnittet. Nasjonalparker skal «ta vare på store naturområder», altså avgrensede territorier basert på materielle karakteristika og «by på et mangfold av muligheter og opplevelser», altså de kulturelle verdiene som springer ut fra hvordan landskapet betraktes og oppfattes.

Norge benytter kriteriene til Den internasjonale naturvernunion (IUCN) ved opprettelse og forvaltning av nasjonalparker (Dovrefjellrådet 2006). I tillegg til de rene økosystem og naturvernmessige formålene, innebærer dette at også kultur og rekreasjon kan være blant formålene, og en soneinndeling for forvaltning av områdene er tilrådd.

Fjellteksten representerer et skifte i tenking rundt naturvern i Norge, der naturvernforvaltningen har en rolle i å bidra til at vernet også skal gi grunnlag for menneskelig aktivitet og næring. Selv om mulighetene for naturbasert næringsutvikling også tradisjonelt har vært et element i norsk nasjonalparkforvaltning, så har dette fokuset forsterket seg vesentlig de senere årene. I Naturmangfoldloven (Miljøverndepartementet, 2009), slås dette fast gjennom formålparagrafen (§ 1):

Lovens formål er at naturen med dens biologiske, landskapsmessige og geologiske mangfold og økologiske prosesser tas vare på ved bærekraftig bruk og vern, også slik at den gir grunnlag for menneskenes virksomhet, kultur, helse og trivsel, nå og i fremtiden, også som grunnlag for samisk kultur.

Samtidig sier § 35 i den samme loven følgende om nasjonalparker:

Som nasjonalpark kan vernes større naturområder som inneholder særegne eller representative økosystemer eller landskap og som er uten tyngre naturinngrep.

I nasjonalparker skal ingen varig påvirkning av naturmiljø eller kulturminner finne sted, med mindre slik påvirkning er en forutsetning for å ivareta verneformålet. Forskriften skal verne landskapet med planter, dyr, geologiske forekomster og kulturminner mot utbygging, anlegg, forurensning og annen aktivitet som kan skade formålet med vernet, og sikre en uforstyrret opplevelse av naturen. Ferdsel til fots i samsvar med friluftslovens regler er tillatt. Slik ferdsel kan bare begrenses eller forbys i avgrensede områder i en nasjonalpark, og bare dersom det er nødvendig for å bevare planter eller dyr, kulturminner eller geologiske forekomster.

Naturbasert turisme og reiseliv nevnes altså ikke her som en del av målet med en nasjonalpark. Det gjør det heller ikke i § 33 som fastlegger de generelle målene for områdevern. De enkelte verneområdene med vernebestemmelser fastsettes gjennom egne forskrifter, og i Forskriften for Dovrefjell-Sunndalsfjella nasjonalpark er heller ikke næringsutvikling nevnt som en del av formålet.

Men når man oppretter nasjonalparker setter man en merkelapp på et område som sier at her er det store opplevelseskvaliteter, og det naturbaserte reiselivet bruker nasjonalparkene aktivt for å markedsføre sine aktiviteter. Dette er det en rekke eksempler på både i Dovrefjellområdet og i forbindelse med mange andre nasjonalparker i Norge. Vi kan her nevne tre eksempler fra Dovrefjell. (1) Dovrefjell-Sunndalsfjella nasjonalpark ble i 2010 som første norske nasjonalpark godkjent som såkalt charterpark. Det innebærer at Dovrefjell som naturbasert reisemål skal utvikles etter en internasjonalt godkjent plan for bærekraftig reiselivsutvikling. Kravene er utarbeidet av Europarc Federation. (2) Stiftelsen iNasjonalparker danner en nettverksorganisasjon i fire fylker med 25 deltagere, der eksempelvis kommuner, fjellstyrer, fylkeskommuner, DNT og Statskog er med. iNasjonalparker har ansvaret for informasjon om nasjonalparkene og andre naturvernområder i fjellområdene Rondane, Dovrefjell og Sunndalsfjella. Stiftelsen skal også spre informasjon om friluftsliv, natur- og kulturhistoriske verdier og om tilstøtende bygders tradisjoner knyttet til utnyttelsen av disse ressursene. (3) Nasjonalparkriket er et samarbeid mellom seks kommuner i regi av regionrådet i Nord-Gudbrandsdalen. Nasjonalparkriket har et næringsfokus, hovedsakelig gjennom å styrke reiselivet i regionen basert på verdiene i nasjonalparkene.

Markedsføringen av nasjonalparker, og randsonene av disse, som reisemål er også uttrykt som ønskelig fra myndighetene og i tråd med Fjellteksten som har blitt styrende for tenkningen rundt verneområder og reiseliv det siste tiåret (Rønningen & Frisvoll, 2012). Fjellteksten, som var Regjeringens svar på en henstilling fra Stortinget i 2002 om å legge frem en sak der man drøfter mulighetene for økt reiseliv i fjellområdene, både innenfor og utenfor verneområder, vektlegger at norsk natur blant annet gjennom nasjonalparkene bør utvikles som merkevare for å tiltrekke seg flere turister.

For Dovrefjell-Sunndalsfjella nasjonalpark er det å ta vare på villreinens leveområder et av hovedformålene med nasjonalparken, og det er gjennom nasjonalparken, og bare der, at leveområdet for villreinen på Dovrefjell er vernet. Nasjonalparken blir derfor en institusjon som både skal tiltrekke seg turister og sørge for et strengt områdevern. Det er derfor grunn til å stille spørsmålet, som NINA-forskere gjorde i en kronikk i Gudbrandsdølen Dagningen (Kaltenborn mfl., 2012), om en nasjonalpark er eller skal være folkepark eller villmark. I vårt datamateriale går det tydelig fram at det er ulike oppfatninger om dette spørsmålet. Blant flere av informantene dukket begrepene «brukspark» versus «mer ren vernepark» opp. Jotunheimen ble referert til som en nasjonalpark der bruken er svært sterk, mens Dovrefjell-Sunndalsfjella, ble sett på som en mer ren vernepark, selv om bruk og rekreasjon også er en del av formålet. Villreinvernet er selvsagt en viktig årsak her. Selv om de aller

fleste anerkjenner prinsippet om at man gjennom å organisere et landskap som en nasjonalpark skal verne naturen, savner næringslivet mer tilrettelegging for bruk i lokal næringsutvikling:

Int: Nasjonalpark, er det bra for markedsføring eller..?

Ja, både og. Nasjonalpark blir jo gjerne i Norge forbundet med stenging, da, mens nasjonalpark i andre land blir jo forbundet med tilrettelegging. Ja, så.. Det er mange som kommer og leter etter porten, da, til nasjonalparken.

Ved at ulike aktører legger ulike betydninger i nasjonalparkbegrepet og ved at man også organiserer landskapet med basis i akkurat dette begrepet kan man oppleve at spenningene mellom bruk og vern tydeliggjøres og også i enkelte tilfeller forsterkes. Svaret fra en annen næringsdrivende på Dovrefjell på spørsmålet om vedkommende ser noen konflikt mellom mennesker og villrein er et eksempel på dette:

Den konflikten har vel kommet opp på grunn av forvaltningsplaner og de restriksjonene som har kommet i forbindelse med at det har blitt Nasjonalpark og folk har... blitt mer obs på det. (...) Nå får vi ikke lov til «det» lenger, nå får vi ikke lov til «det» lenger (...)

Jeg tror at for hvis en driver med i alle fall reiseliv så er Nasjonalparkene bare pluss i forhold til i hvert fall det europeiske markedet. Det er jo, ser de Nasjonalpark så er det jo rene magneten.

En tredje næringsdrivende kommenterer hvordan bedriften bruker ulike begreper i markedsføringen:

Begrepet Nasjonalpark bruker vi. Moskus bruker vi aktivt. Ehh.. og villrein vet jeg ikke om vi har... Snøhettareinen, om det står noe på nettsiden vår i det hele tatt om det... det gjør det vel antagelig, men det er liksom ikke det som er greia sånn først og fremst.

At store deler av landskapet på Dovrefjell er organisert som nasjonalpark er altså i stor grad sett på som positivt både fra et næringssynspunkt og fra et vernesynspunkt. Denne forståelsen av nasjonalparkbegrepet er et viktig element i vann-vinn-diskursen som har som utgangspunkt at en nasjonalpark både er bra for vernet og for næringsutviklingen. Men i datamaterialet merker vi oss likevel et relativt stort sprik i oppfattelsen både av hva en nasjonalpark *er* og hva den *skal være*. Formelt sett har nasjonalpark en definert betydning etter Naturmangfoldloven som en kategori for områdevern der naturverdiene står i sentrum. Men den generelle oppfattelsen av nasjonalparkbegrepet ser ut til gradvis å ha endret seg i retning næringsutvikling og merkevarebygging.

4.3.4 Lovverk og konvensjoner

Det er flere lover som er sentrale for villreinforvaltningen; viltloven, plan og bygningsloven og naturmangfoldloven. I tillegg til disse er fjelloven, lov om friluftsliv, lov om motorferdsel i utmark, vassdragsreguleringsloven, lov om statlig naturoppsyn og offentlighetsloven av betydning for villreinforvaltningen. Naturmangfoldloven lovfester prinsippet om at all naturforvaltning skal være kunnskapsbasert. Dette innebærer at naturforvaltningen må, basert på kunnskap, gi klare signaler om hvilke arter og naturtyper det er viktigst å ta vare på.

I tillegg til nasjonalt lov- og planverk har Norge undertegnet internasjonale konvensjoner; «Konvensjonen om vern av ville europeiske planter og dyr og deres naturlige leveområder» (Bernkonvensjonen) i 1979 og Konvensjonen om biologisk mangfold (Convention on Biological Diversity, CBD) i 1992. Gjennom disse konvensjonene har Norge tatt på seg et generelt ansvar for å ta vare på sårbare arter og habitater, hindre at nye arter blir truet og sikre biologisk mangfold. I konvensjonenes bevaringsforpliktelser legges det opp til nasjonale prosesser der partene selv er forpliktet til å identifisere hensynskrevende arter og habitater som krever bevaringstiltak, samt at hensynet til bevaring av biologisk mangfold så langt som mulig blir integrert i relevante sektorplaner. På bakgrunn av de internasjonale avtalene og føringene har norske miljømyndigheter identifisert villreinen og dens leveområder som særlig hensynskrevende siden Norge er det eneste europeiske landet med en gjenlevende vill fjellrein, og har derfor innarbeidet bevaringstiltak i lov- og planverk.

4.3.5 Eiendomsforhold

Det gamle skytefeltet ligger på statsgrunn, størsteparten omfattes av Dovrefjell statsallmenning. I kommunene Dovre, Lesja og Nesset er det kun statsallmenning som er vernet som nasjonalpark. I Sunndal er omtrent halvparten av arealet privat eid og den andre halvparten statsallmenning. I Oppdal er mesteparten bygdeallmenning og resten i annen privat eie. Totalt berøres om lag 1000 private eiendommer av verneområdet, og dette utgjør ca. 50 prosent av det vernede arealet i Dovrefjell-Sunndalsfjella nasjonalpark (Falleth & Hovik, 2008).

I «Rett og urett i Oppdal» (Jebens, 2005) pekes det på at verneområdene i hovedsak dreier seg om bygdeallmenninger i høyfjellsområder, og der fredningen har skjedd ved kongelig resolusjon. Grunneierne må ta risikoen selv om de begjærer erstatningsskjønn, da de kan bli pålagt å betale erstatning for saksomkostninger. I 1974 ble det gjennomført erstatningsskjønn i forbindelse med Dovrefjell nasjonalpark. Erstatning ble hovedsakelig nektet ut fra at Bygdeallmenningen fortsatt hadde rikelige areal med potensielle hyttetomter. Bruken ellers var knyttet til setring, beite, jakt og fiske. Imidlertid slapp Bygdeallmenningen å betale saksomkostninger, da retten fant det urimelig av Miljøverndepartementet å velte saksomkostningene over på denne i en situasjon som hadde karakter av ekspropriasjon (ibid. 2005, 251). Vi nevner dette her fordi det er en påminning om at fredningen ble sett på som å medføre direkte eller indirekte økonomisk tap, ved reduserte bruksmuligheter og tap av framtidige muligheter. Det må alltid i slike sammenhenger minnes om at eiendomsrett ikke

automatisk gir rett til utvikling av en eiendom slik en ønsker selv. For eksempel har kommunenes arealplaner gjennom Plan- og bygningsloven et verktøy som kan hindre hyttebygging og andre typer næringsutvikling om et areal ikke avsettes til et formål som tillater slik bruk.

Videre ser vi at eiendomsform og bruksrettighetssituasjonen påvirker både bruken, reglene og normer for bruk, og at den varierer noe mellom statsallmenning, bygdeallmenning og private eiendommer. Informantene i studien peker særlig på at tradisjonene rundt jakt, men også annen bruks- og forvaltningspraksis, har utviklet seg forskjellig og at eiendomsforholdene og rettighetssituasjonen er viktig i denne sammenhengen. I tillegg virker sosioøkonomiske forhold inn som arbeidsmarkedsstruktur og landbruks- og utmarkstradisjoner. Dette litt lange sitatet fra en informant med inngående kjennskap til forvaltningen og god lokalkunnskap illustrerer mye av dette:

I vest så er det veldig steile fjell og vanskelig å komme opp på plataet inn i området sånn at det er bare få mennesker som bruker det. Men sånn som Dovre, Lesja, til dels Oppdal så er det veldig, veldig lett tilgjengelig. Og der er det jo mye mer en del av kulturen. (...) Alle har et forhold til fjellet, og det er statsallmenning som gjør at alle har en slags rettighet, og du har grei tilgang til jaktkort og sånne ting. Mens en del av de vestlige områdene så er det mer private interesser og det er vanskelig tilgjengelig og du har en helt annen kultur i Sunndal, med industrikultur ... så det er ulikt. ... Men samtidig er både Dovre og Lesja veldig restriktive på mange måter, fordi de ... hegner om villreinen, det er veldig viktig del av deres tradisjon og kultur og sånn så de er jo fryktelig strenge på dette med motorferdsel. (...) Mens nabokommunen Oppdal for eksempel, har en helt annen praksis. Der er det en Bygdeallmenning og de har tillatt masse hyttebygging inni, eller buer, jaktbuer, fiskebuer, og som genererer at da må folk også komme dit, å kjøre dit med scooter, og det har de gitt masse tillatelser til. Nesten fritt frem. Så de har et helt annet regime. (...) De er med og eier det og har fått lov av Bygdeallmenningen å bygge en masse buer og da gjør det selvsagt i neste omgang at du må ha transport inn dit.

Så det, og det er veldig forskjellig faktisk. Så det er ganske interessant å se. De ligger jo helt inntil hverandre i samme området, men det er to forskjellige verdener.

Fjellstyrene er et forvaltningsorgan for statsallmenninger, og administrerer jakt, fiske, setring og beite, og også tilrettelegging for friluftsliv og oppsyn/informasjon. I Dovrefjell består store deler av arealene av verneområder, og Dovre fjellstyre og Lesja fjellstyre har derfor viktig rolle i fjellområdene. Det innebærer innflytelse å sitte i det, for i motsetning til bygdeallmenninger som representerer grunneiere så representerer fjellstyrene i større grad hele lokalsamfunn.

4.3.6 Makt bak enhver organisering

Felles for all organisering av landskapet på Dovrefjell er at den er tuftet på rådende oppfatninger av rett og galt, og selve ideen bak enhver organisering er å øke evnen

til gjennomføring eller påvirkning – med andre ord utforme eller kontrollere aktørenes handlingsrom. Dovrefjell defineres til dels ulikt ut fra om det er definert som administrativt område, vernet område, turistdestinasjon eller for arealbruksforvaltning. Organisering av et landskap, som for eksempel gjennom Nasjonalparkstyret, Fjellstyrene og verneplanen, er et uttrykk for hva aktørene som sitter med definisjonsmakten oppfatter som riktig og rettferdig. Dermed er måten man organiserer og utformer institusjoner på viktig for utforming av aktørenes handlingsrom. Vi ser dermed at det ligger et tydelig maktelement i enhver organisering, og det ligger en tydelig kobling mellom det materielle landskapet og moralske oppfatninger av rett og galt. Det bør derfor være kontinuerlige diskusjoner om hvilke aktører som skal være med å gjøre verdivalgene, og ikke minst hvordan et slikt samarbeid skal organiseres.

4.4 Moral og Dovrefjells sosiale landskap

Med moral og det sosiale landskapet mener vi hvordan landskap reproducerer sosial identitet og maktstrukturer. Mitchell (2000, 2003) har for eksempel skrevet om «rettferdige og urettferdige landskap» (*landscapes of justice*) og med metaforer fra litteraturen mener han at vi alle kan lese landskapet, men at alle ikke deltar i prosessen med å forme landskapet og kontrollere meningene som legges i landskapet: «We all do read the landscape, but we are not all equal in the process of «authoring» it – nor in controlling its meanings» (Mitchell, 2000, 139-140). Videre stiller Mitchell spørsmålet om hva landskap faktisk «gjør» - hvordan landskapet faktisk er med på å forme sosiale relasjoner. Tilsvarende refleksjoner har forskere som jobber med mobilitet gjort – altså hvem har «lov» til fritt å bevege seg «hvor» - og det er argumentert for at rommet, eller landskapet, vi beveger oss i har et eget sett av regler som kan fremme eller hemme mobilitet (Cresswell & Merriman, 2011). Dette er nært relatert til alle de tre andre kategoriene av moralske landskap vi har vært gjennom, og ikke minst henger det sammen med det å «høre hjemme» i et landskap. Enkelte sosiale grupper kan høre hjemme og føle seg velkomne i noen landskap, mens i andre landskap kan de samme gruppene føle seg uvelkomne og dermed bli ekskludert fra.

Landskap kan være med å forme maktgeometrien i et område på to måter. For det første kan det skje formelt, gjennom lov- og planverk, organisasjoner og kartframstillinger. For det andre kan det skje uformelt for eksempel med bruk av symboler, gjennom tradisjon og praksiser, og overføring av verdier fra en generasjon til en annen.

4.4.1 Tradisjonell turvirksomhet i særstilling

På Dovrefjell eksisterer det en «kamp» over hvilke «sannheter» som skal være gjeldende, og deltakere i denne kampen er interesseorganisasjoner, lokalbefolkning, lokal og sentral forvaltning så vel som forskere. Eksisterende sosiale forhold som maktrelasjoner, allianser og nettverk er derfor en både naturlig og viktig del av landskapet på Dovrefjell. Tidligere i dette kapitlet var vi inne på DNT sin sterke posisjon, og at mange av informantene påpekte at DNT har fått en særbehandling på Dovrefjell i forvaltningsplanen så vel som i enkeltsaker. Disse uttalelsene kom uavhengig av om informantene var enige eller uenige i de aktuelle avgjørelsene. DNT sin særstilling i

den norske friluftslivstradisjonen har vært påpekt av mange – i tidligere forskning (eks Daugstad mfl., 2006a; Ween & Abram, 2012), i forskningsprosjektet og i friluftslivsdebatten ellers. Dette inntrykket forsterkes selvsagt dersom man ser på DNT sin faktiske rolle i forvaltningsplanen, både ved at de har tillatelse til organisert virksomhet og at de har fått tillatelse til å bygge ut og drive Snøheim. En slik posisjon medfører et ansvar som må forvaltes. DNT uttaler at de ikke opplever at de har veldig stor makt:

Nei jeg vet ikke om jeg opplever at vi har så stor makt. (...) Men det er klart vi er større enn enkelte aktører rundt omkring. Har et større omfang på det vi driver med. Men vi opplever jo ikke på noen måte, at vi får det som vi vil liksom, bare fordi at vi er DNT, jeg opplever det ikke slik. Men vi føler vel og at vi er..., hva skal jeg si da, litt slik midt i en friluftstradisjon. Og ... ungdommen på en måte driver med kiting og fjellklatring og en del ting som er litt i tiden, så er det jo ikke vi som sprenger grensene med å utfordre verneformålet i alle fall [i forhold til utvidelsen og gjenåpningen av Snøheim].

DNT ser, i likhet med de fleste andre, seg selv som godt plantet i den norske tradisjonelle friluftslivskulturen, og da i dette sitatet i motsetning til «ungdommen» som «driver med kiting og fjellklatring». Ut fra hvordan forvaltningsplanen for verneområdene på Dovrefjell fremstiller hvordan henholdsvis «tradisjonell turvirksomhet» og «ekstremспорт og moderne friluftaktiviteter» påvirker verneformålet, har DNT rett i at det ikke er de «som sprenger grensene med å utfordre verneformålet». Selv om det i verneplanen argumenteres for ulik behandling av ulike aktiviteter på bakgrunn av effekter på naturmiljøet, er det påfallende at ferdsel og aktiviteter som forbindes med tradisjonelt friluftsliv i større grad er akseptert.

Når man ser at Snøheim nå er utvidet og åpnet så er det klart at DNT gjennom driften av Snøheim er den enkeltaktøren som bringer flest folk inn i nasjonalparken. En lokal næringsdrivende på Dovrefjell er ikke fornøyd med at aktøren som trekker flest folk inn i fjellet skal ha unntak fra å søke om å drive organisert ferdsel:

Jeg tror det som bringer mest folk inn i området det er Turistforeningen. En annen ting med Turistforeningen da, at de kan drive guidede turer, altså de kan ta med seg grupper.. på 10, 30 eller 50 personer og gå på breturer, de kan gå på toppturer, de kan gå på fellesturer, uten å søke noen instans, mens de som driver såkalt kommersielt, da, de må søke.(...) Så hvis ei gruppe, da, tar kontakt med meg og sier at de vil en tur på Larstinden. (...), så sier jeg det at, nei, jeg har ikke lov å drive guidede turer dit, men dere kan søke... (...) Så går de til Den norske turistforeningen, så sier de det at, vi skulle gjerne på Larstinden en tur. Ja, da skal vi ta en tur på Larstinden sier de, og så gjør de det. Og de kan ta samme betaling som oss, da... Om det der går som betaling til guiden eller til Den norske turistforeningen, veit jeg ikke, men.. de tar nå betaling de og, da.

DNT på sin side påpeker at det ikke er noe evig amnesti de har fått for å drive organisert virksomhet i nasjonalparker, og at det er en erfaringsbasert tillit de har fått

som de nok vil miste dersom de utfordrer denne for mye. Men da vil nok mange av informantene som har vært sterkt kritisk til det de mener er særbehandling av DNT lure på hva som av miljømyndighetene blir oppfattet som utfordring av den tilliten DNT har fått. Så lenge verneplanen så tydelig klargjør at vernebestemmelsene ikke skal være til hinder for «tradisjonell turvirksomhet», og DNT så sterkt forbindes med en slik virksomhet, så er det vanskelig å se for seg hvordan DNT kan utfordre tilliten i vesentlig grad.

Dermed er det ikke nødvendigvis DNT i seg selv som har så stor makt, men kanskje er det den «tradisjonelle turvirksomheten» som i realiteten besitter denne makten. Men DNT har klart indirekte makt i kraft av sine dype røtter i den norske friluftslivs-tradisjonen og det hegemoniet den har til å forvalte denne tradisjonen. Det ser ut til at aktiviteter og identiteter som oppleves å «høre hjemme» på Dovrefjell lettere blir akseptert enn de som «ikke hører hjemme», uten at det nødvendigvis er lett å se de rent faglige grunnene til dette i forhold til verneformålet.

Man kan dermed få en situasjon der det blir *begrepene* som styrer forvaltningen mer enn den faktiske påvirkningen aktivitetene har på naturen. Dermed er de den eller de som har makt over begrepene som også bestemmer ferdsele.

4.4.2 Motstridende signaler

Arealforvaltning dreier seg ofte om kamper mellom ulike interesser og derfor ser vi ofte at det blir litt «gi og ta» - at man får en forvaltning basert på mange kompromisser. Dermed kan man også få en rekke avgjørelser innenfor det samme geografiske området som tilsynelatende er motstridende. I den forbindelse er det interessant å se på bakgrunnen for prosjektet som denne rapporten er en del av. Den totale budsjettammen for FoU-prosjektet er på drøyt 14 millioner kroner. En av de største økonomiske bidragsyterne til prosjektet er Miljøverndepartementet, og disse midlene bevilget departementet gjennom DN's budsjettkapittel i statsbudsjettet for 2009 for at det skulle igangsettes et forskningsprosjekt for å få kunnskap om «effekter og konsekvenser av menneskelige inngrep og ferdsel i Snøhettaområdet i forhold til villrein».

Parallelt med at forskningen startet opp ble det gitt tillatelse til at Snøheim kunne utvides og åpnes. I det endelige vedtaket fra Miljøverndepartementet angående klager på Dovrefjellsrådets vedtak om tillatelse til rehabilitering og utvidelse av Snøheim heter det at «ivaretagelse av villreinstammen er et sentralt vernemotiv for Dovrefjell og Sunndalsfjella nasjonalpark. Departementet mener at kunnskapsgrunnlaget, jf. naturmangfoldlovens § 8, i denne saka er tilstrekkelig for å kunne vurdere virkningene av tiltaket i forhold til verneformål og verneverdier» (Miljøverndepartementet, 2010). Man vet altså for lite om virkningene av ferdsel i Snøhettaområdet til å kunne vurdere Snøheimvegens konsekvenser for villreinen, mens man vet nok til å kunne vurdere Snøheim sine konsekvenser. For å bruke en av informantenes begrep, så «henger ikke dette på greip», og det virker som om mer eller mindre alle er enige om dette. Informantene bruker formuleringer som «men dette er jo bare politikk» og lignende, og mange trekker bare på smilebåndet når vi i intervjuene sammenligner avgjørelsen

i Snøheimsaken med behandlingen av andre langt mindre inngrep i området. Samme år som Snøheimsaken ble endelig avgjort argumenterte for eksempel Dovrefjellrådet slik i forbindelse med en søknad om å ruste opp en liten privat jaktbu:

Det er mulig bruk av bua i perioder med villrein i området som framstår som hovedproblemet i forhold til verneformålet, ikke bua i seg selv. Ei åpen og nyopp-rusta bu vil framstå som et mer attraktivt turmål og vil kunne trekke mer folk inn i området, ikke minst om vinteren, dette må unngås. Å trekke økt trafikk inn i området vil være å «påvirke verneverdiene nevneverdig» når det er et område mye brukt av reinen. (fra sak 2010/770-6, Dovrefjellrådet)

4.4.3 Store og små brukere av Dovrefjell

Den totale ferdselen inn i nasjonalparken har vist seg å være relativt beskjeden, sammenlignet med nasjonalparker andre steder i verden og også i Norge. Ferdselen er i endring, det er en økning i turister som går inn i nasjonalparken, og atferden er forskjøvet mot dagsturer og kortere turer. Med de endringer som er i ferd med å skje på Hjerkin, med nedleggelse av skytefeltet og utvikling av turisme, vil ferdselen potensielt medføre større forstyrrelse for villreinen.

Villreinjakta har stor betydning lokalt. Som nevnt var nesten alle informantene opptatt av villreinjakta som et av årets absolutte høydepunkt, og adgangen til villreinjakt ble av flere framhevet som en viktig årsak til at det var attraktivt å bo i distriktet. Også utenfra er det stor pågang for å få delta i villreinjakta i området. Vi har tidligere i rapporten vist at jakt er friluftsliv, forvaltning og identitet, og at jakta dermed har flere svært viktige funksjoner. Men selv om villreinjakta har lange tradisjoner og er viktig, så har den endret seg sterkt. I følge nær sagt alle erfarne jegere vi har snakket med så ser man i dag en mye større grad av forstyrrende atferd enn tidligere, da jegeren i større grad satt og ventet til reinflokken kom. Grunner til dette kan være ny teknologi som GPS, radio og mobil, men også at den enkelte jeger har mindre tid til å utøve jakta. I tillegg kan administrative grenser medføre jegerkonsentrasjoner. I følge jegerne vi har snakket med er det liten forskjell på lokale jegere og de som kommer langveisfra i forhold til måten å utøve jakt på. Vi vil derfor peke på jakt som en hovedfaktor for forstyrrelse av villreinen. En kan se for seg mange måter å gjøre jakta mer skånsom for villreinen, både gjennom formelle reguleringer og gjennom endring av jaktnormer.

En tidligere studie fra Dovrefjell (Daugstad mfl., 2006a) viste hvordan DNT og kommunens politiske ledelse fant hverandre i en felles interesse for å få Snøheim i drift igjen, der kommunens interesser var motivert ut fra økonomisk aktivitet i området. Snøheim er nå åpnet med 80 nye sengeplasser og med fullt belegg og vel så det store deler av 2012-sesongen. I andre saker opplever en at lokalsamfunnene er negative til DNT fordi organisasjonen oppleves som noe for en urban elite, mens lokale næringsaktører får sitt marked redusert gjennom rimelige, «demokratiske» tilbud fra DNT. Andre lokale næringsaktører igjen er positive til DNTs kommersielle virksomhet, siden de antar at en generell økning av turismen i området vil gagne alle reiselivsaktørene. I nasjonalparken på Dovrefjell har vi sett at lokale enkeltaktører må

søke om å få drive organisert virksomhet og i flere tilfeller har de fått avslag, mens DNT som frivillig medlemsorganisasjon oppleves å få særbehandling og har «nær monopolsituasjon på å drive kommersiell turisme i nasjonalparker i Norge» (Vistad, 1999). Fjellteksten og åpning for næringsaktivitet i og ved verna områder må også sees som en måte å møte denne problemstillingen på, men foreløpig er den ulike behandlingen av aktører som driver lignende organisert virksomhet slående.

En tredje gruppe som flere informanter retter et kritisk søkelys mot er den relativt omfattende forskningsaktiviteten inne i nasjonalparken. Vi har blant annet gjennom dette forskningsprosjektet og andre fått svært viktig kunnskap både om villreinen og den øvrige økologien på Dovrefjell. Ofte brukes det motoriserte kjøretøy, helikopter eller snøscooter, og kanskje spesielt GPS-merkingen av villrein er svært forstyrrende for reinflokkene når den pågår. Likevel utgjør i følge ferdselsdataene forskere en liten andel av de som ferdes inne i nasjonalparken (Gundersen mfl., 2013). Men en observasjon som gjøres i mange lokalsamfunn er at lokalbefolkningen opplever til dels strenge ferdselsrestriksjoner og restriksjoner i tradisjonell bruk, mens forskerne tilsynelatende boltrer seg fritt (se for eksempel Frisvoll & Rønningen, 2009). GPS-merkingen av villrein er forøvrig et godt eksempel på hvordan en praksis skaper nye normer og forventninger. Det vitenskapelige miljøet får forventninger om enda mer verdifull villreinforskning og detaljert kunnskap om ferdsel i fremtiden, mens forvaltere og brukere forventer mer og mer detaljert kunnskap både om hvor villreinen ferdes og i hvilken grad den forstyrres av menneskelig aktivitet. Behovet for en langvarig kontinuerlig overvåkning av villreinen som vil generere ferdsel og direkte møter med reinen er derfor tilstede.

Ut fra villreinens synspunkt vil det nok være viktigere å regulere ferdselen til disse gruppene enn å være standhaftig på søknader om utvidelser av en privat hytte med et par sengeplasser eller en streng håndheving av forbudet mot terrengsykling på stiene i nasjonalparken. Det som uansett er viktig er å sørge for en forutsigbar og rettferdig behandling av alle brukergrupper i nasjonalparken og være nøye med å kommunisere grunnlaget for beslutningene for å oppnå størst mulig troverdighet og legitimitet for vernet.

5 Bygdeutvikling og naturbasert næringsliv

Det er ingen som har interesse av å ødelegge for villrein, det er det ikke. Men vi må få lov til og så være med i tiden vi og, ja, utvikle oss når det er behov for det på en måte. Vanskelig å sitte her og si at det skal være sånn og sånn og så, om en generasjon eller to generasjoner så vil de ha noe helt annet. Så ...

Int: Men når du sier utvikle oss, hva tenker du på da?

Nei, det vet jeg ikke ... Det er vel kanskje.. hvis vi vil ha to nye hytter eller fem nye hytter eller ha et nytt og større område, eller få legge en sti her og der, få laget en skiløype her og der. Ja. Men som sagt det er vanskelig å sitte her og, vi har ingen slike store planer akkurat nå, men om en generasjon eller to generasjoner så er det jo, kan det jo være, ja, vet ikke. Så det er det å kunne, kunne drive næring rett og slett uten at det blir for vanskelig. Man har jo villreinen i bakhodet hele tiden, (...) det er ikke noe problem da.

Int: Men hva er de potensielle problemene med villrein da?

Det er vel egentlig at myndighetene setter så strenge grenser at vi ikke får gjøre det vi har lyst til. Villreinen selv er jo ikke noe problem.

Denne dialogen med en lokal turistvert på Dovrefjell er illustrerende for inntrykket vi sitter igjen med etter å ha snakket med en rekke små lokale reiselivsaktører på og rundt Dovrefjell. Næringsaktørene blir ikke i vesentlig grad konkret hindret i de aktivitetene de driver eller søker om, men de virker samtidig mismodig i forhold til å drive naturbasert næringsliv på Dovrefjell. De føler at aktivitetene som drives av de lokale aktørene har svært liten innvirkning på villreinen, men at de likevel må forholde seg til en streng verneforvaltning mens store nasjonale aktører «slipper unna». De viser til at det ikke er det lokale næringslivet, og heller ikke lokalbefolkningens generelle bruk av fjellet, som har endret villreinens levevilkår. Og hvis lokalbefolkningen har endret noe har det vært til det bedre, og da vises det til de lokale initiativene til å få kontroll på villreinstammene på 1950- og 60-tallet (se kap. 3.2). Informantene viser heller til at det er store nasjonale avgjørelser som har hatt negativ påvirkning på villreinens leveområder. Denne påstanden får støtte fra dette FoU-prosjektet som denne rapporten er en del av (Strand mfl., 2013). Videre pekes det på mangel i forutsigbarhet, og treg saksbehandling og byråkratiske prosedyrer («innvilgelsen kom etter at sesongen nesten var over») som noe som sliter på motivasjon og initiativ.

I dette kapitlet skal vi se på noen forutsetninger, trender og premisser for et naturbasert næringsliv, og ikke minst hvordan dette henger sammen med den øvrige bygdeutviklingen.

5.1 Overordnede føringer og trender

Gjennom det meste av 1900-tallet var det primærnæringene som la grunnlaget for økonomien i lokalsamfunnene. Med modernisering, rasjonalisering, strukturendringer og stadig fallende inntekter i landbruket har betydningen av konvensjonell primærproduksjon gått ned, men myndighetene, blant annet i Stortingsmelding nr. 19 (1999-2000), *Om norsk landbruk og matproduksjon*, har oppmuntret til at dette skal kompenseres med nye typer næringsutvikling der en tar hele landbrukseiendommen i bruk, gjennom næringsutvikling i utmark, turismeutvikling og kommersialisering av det som også kan sees som fellesgoder. Sammen med Fjellteksten og senere ulike verdiskapingsprogram, for eksempel «Naturen som verdiskaper» (DN, 2012a), og den økonomiske veksten som også gjenspeiles i veksten i hyttemarkedet, føyer dette seg inn i en samfunnsutvikling der bygdene og utmarka i økende grad er rekreasjons- og opplevelsesleverandør – en re-produktiv tjeneste om en vil. Slik sett er landbruket og distriktene godt på vei over i tertiærnæringene. Med økt sentralisering og større andel av befolkningen bosatt i større byer og tettsteder, vil denne funksjonen til distriktene sannsynligvis forsterkes med tiden. Samtidig forutsetter en slik rolle at det fremdeles bor folk i distriktene som gjennom å opprettholde nødvendig infrastruktur, landbruksdrift og annen aktivitet former steder og landskap og bidrar til tilgjengelighet (Rønningen og Frisvoll, 2012).

Regjeringens reiselivsstrategi (Nærings- og handelsdepartementet, 2012) signaliserer en sterkere satsing på natur- og kulturarvbasert reiseliv. Internasjonalt er naturbasert reiseliv den delen av reiselivet som vokser raskest. I Norge er distriktsandelen av turismen anslått til 36 prosent, om lag 33 milliarder kroner knyttet til overnatting, servering, transport og reisebyrå tjenester (Forbord, 2012). Samtidig er det legitimt å stille spørsmålet om reiselivets betydning er oppskrytt. Nasjonalt øker antall turister og gjestedøgn, omsetningen øker, men ikke fullt så mye, og sysselsettingen går ned. Offentlig politikk framhever reiselivet som næring med potensial for videre vekst, men lønnsomheten er et problem (Forbord & Stræte, 2008). Oppslag i media viser at hotellene i distriktene sliter, og det forventes nullvekst i reiselivet i 2013. Samtidig er det på sin plass å minne om at økningen i privathytter endrer forutsetningene for og strukturene i deler av norsk reiseliv.

Uansett trender i reiselivet har Dovre og Snøhettaområdet et unikt utgangspunkt med sin uhyre sentrale beliggenhet i forhold til infrastruktur med tog og E6. Området vil kunne overleve mange markedssvingninger. Forsterket av Utsiktspaviljongen på Tverrfjellet og Snøheim, har området fått en sterkere profil rettet mot Snøhetta, og som merkevare har området utvilsomt fått en tydeligere profil.

Ellers ser vi også en trend blant de som jobber med bygdeutvikling der fokuset har skiftet noe fra tidligere å ha fokusert mye på å tiltrekke seg folk og arbeidsplasser til nå i større grad å satse på de materielle og menneskelige ressursene som allerede finnes. Gjennom å utvikle lokalsamfunn på bakgrunn av det som allerede eksisterer er strategien at steder blir mer attraktive både for folk som bor der og for potensielle tilflyttere. En del av dette er å utnytte de lokale ressursene på en god måte, og at en

ressurs skal eies i fellesskap helt til det er helt sikkert at all dens fulle potensiale er utnyttet (Lønning, 2010).

5.2 Kommodifiseringen av Dovrefjell

Det har vært drevet næring på Dovrefjell til alle tider. Fra de første menneskene kom til området ble det drevet jakt og fangst, og etterhvert landbruk. Storparten av denne tiden har dette vært knyttet til egen livberging fra de som har hatt bruksrettigheter på fjellet. Men etter hvert som pengeøkonomi og en kapitalistisk organisering av arbeidsliv og samfunnsliv ble mer dominerende, også i bygdesamfunnene, fikk vi en utvikling der objekter, ideer eller mennesker i stadig større grad ble omsatt til varer – det oppstod en *kommodifisering* av de rurale ressursene (Cloke mfl., 2005; Perkins, 2006). Kommodifisering betegner en prosess der en ressurs blir omgjort til en vare (*commodity*). Best (1989) presenterer tre stadier av kommodifisering som en progresjon der vi går fra (1) *the society of the commodity*, via (2) *the society of the spectacle* til (3) *the society of the simulacrum*. Flø (2013) har tolket disse stadiene inn en norsk kontekst og analyserer kommodifiseringen av den norske landsbygda, der han skriver om «varesamfunnet», «skuespillersamfunnet» og «simuleringssamfunnet». Ser vi på hvordan ressursene på og rundt Dovrefjell har blitt omsatt til varer kjenner vi igjen disse tre stadiene – om enn ikke nødvendigvis like strengt kronologisk slik Best (1989) fremstiller det og så konkret som Flø (2013) overfører disse tankene til norsk bygdeutvikling.

For Dovrefjell sin del ser vi tre måter som ressursene har blitt kommodifisert, og delvis kan vi kjenne igjen Best sin tredeling. For det første kjenner vi igjen *varesamfunnet* der bruksverdien blir satt opp mot bytteverdien, og dersom bytteverdien overgår bruksverdien blir ressursen en vare. Det var dette som skjedde under «det store hamskiftet» i norsk landbruk (Krokann, 1976) da jordbruksproduktene gikk fra å være maten til bøndene til det som skaffer maten. Dette førte med seg en intensivering av jordbruket, og seter- og fedrifta på fjellet ble erstattet med mer intensive produksjonsformer nede i dalene. Til varesamfunnet hører også gruvedrifta, energiproduksjonen og, med en vid samfunnsøkonomisk fortolkning, skytefeltet. Landskapet på Dovrefjell ble altså gjenstand for endring da bytteverdien på ulike naturressurser på og rundt Dovrefjell overgikk bruksverdien.

Opplevelsesøkonomien har lenge eksistert på Dovrefjell. Allerede på 1800-tallet kom de første turistene til Dovrefjell for å realisere seg selv og «legge under seg» fjelltopper. Fjellstuene som før bare hadde huset veifarende så potensialet i denne utviklingen, og slik ble gamle Reinheim og senere de andre turisthyttene oppført. Lokale næringsaktører tok ikke lenger ut profitt bare gjennom omsetning av materielle ressurser, men også gjennom de immaterielle opplevelsene som fjellet hadde å by på. Vi kan knytte opplevelsesøkonomien til det Flø betegner som *skuespillersamfunnet* der opplevelsen av ressursen er viktigere enn ressursen i seg selv – enten det er å bestige et fjell eller se en moskus.

Som vi har sett, Dovrefjell har også lenge hatt en symbolsk verdi, og denne verdien, enten den har vært knyttet til det lokale eller nasjonale, har levd og utviklet seg på

siden av den materielle virkeligheten. Mange har derfor utviklet et sterkt forhold til Dovrefjell uten i det hele tatt å ha vært på fjellet – i alle fall ikke nødvendigvis. Dette kan vi assosiere med *simuleringssamfunnet* der det viktigste er representasjonene av ting, mennesker eller ideer. Man bruker altså en ressurs til å fremstille noe eller noen på en bestemt måte. I forhold til Dovrefjell ser vi at fjellet har blitt brukt som symbol på det «urnorske» i lang tid, villreinen og spesielt moskusen blir brukt til å markedsføre og identifisere bedrifter og kommuner, og for mange kan det virke som det er viktigere å vise til andre at man faktisk har vært på Snøhetta enn opplevelsen man hadde av å faktisk være der. Her er det symbolene og kulissene som blir konsumert, «utan verken materialitet, form eller basis i realitetane» (Flø, 2013).

5.3 Endret mobilitet

Endret, og til dels økt, mobilitet har fått mye oppmerksomhet i akademiske kretser det siste tiåret (se for eksempel Adey, 2010; Cresswell, 2010; Hall & Müller, 2004; Sheller & Urry, 2006). Mobilitet er svært viktig når det gjelder hvordan forholdet mellom bygd og by har utviklet seg gjennom for eksempel flytting, pendling, informasjonsteknologi, transportsystemer, turisme og rekreasjon (Bell & Osti, 2010; Flø, 2013; Milbourne, 2007; Murdoch, 2006; Soliva mfl., 2008; Woods, 2012). I dag bor 80 prosent av befolkningen i urbane strøk, og denne andelen har økt kraftig gjennom hele 1900- og 2000-tallet. Forholdet mellom by og land har endret seg kraftig. Dette ser vi for eksempel på en massiv vekst i fritidsboligbruk, både i form av at man fysisk reiser mellom boligen og fritidsboligen, men også ved at man i større grad enn før kan være «to steder samtidig» ved at man for eksempel arbeider fra hytta. Den økte mobiliteten endrer også forholdet mellom det urbane og det rurale blant annet gjennom at den legger til rette for at landsbygda blir sett på som en arena for rekreasjon og opplevelser for den økende bybefolkningen.

5.4 Fra produksjonsareal til arena for opplevelser

Mens arbeidsplassene på bygdene tidligere først og fremst var knyttet til primærnæringene og matproduksjon, har vi fått en utvikling der landskapet i bygdene blir sett på som en vare og grunnlag for en rekreasjons- og opplevelsesøkonomi (for eksempel Crouch, 2006; Flø, 2012a; Soliva mfl., 2008; Woods, 2011). Som nevnt var de landbrukspolitiske signalene på 90-tallet knyttet til å ta hele landbrukseieendommen i bruk. Fokuset ble flyttet også innenfor landbruket der bøndene i større grad skulle produsere tjenester og opplevelser. Myndighetene fastslår at det skal legges til rette for næringsutvikling i eller i tilknytning til verneområder som et ledd i å styrke næringsgrunnlaget og utviklingsmuligheter lokalt. Bakgrunnen er behovet for lokal legitimering av vern, tapet av arbeidsplasser i distriktene og behovet for å legitimere den sterke økningen i verneområder fra 90-tallet som følge av at Norge satte seg mål om en betydelig økning i det verna arealet. Det er ikke bare opplevelsene i «skuespillersamfunnet» som skal generere inntektene i den nye rurale økonomien, men også representasjonene av det rurale i «simuleringssamfunnet». Som Bringslid (2012) skriver kan det

... komme ganske overraskende på folk kva som for tida blir sett på som utgangspunkt for verdiskaping. Ei falleferdig løe går frå å vere nettopp falleferdig til å bli eit attraktivt rustikt miljø for turistar. Ein kampanje som slår fast at heimkommunen er «smilets kommune» blir prioritert som politisk tiltak for å fremje økonomisk vekst. For folk med røter i eit samfunn med vekt på produksjon og substans, liknar dette kanskje meir på magi enn på økonomi.

Kanskje var det mindre magi og mer økonomi som lå til grunn da Landbruks- og matdepartementet la frem Stortingsmelding nr. 9 (2011-2012), *Velkommen til bords*. Her er det lite snakk om opplevelser og nisjeproduksjon, men fokus på materialitet og økt volumproduksjon.

Fjellteksten representerer et viktig skille både ideologisk og for praktisk forvaltning, samtidig som den reflekterer en internasjonal trend. Det økte fokuset på lokal næringsutvikling i tilknytning til verneområder reflekterer også en økende forståelse for at lokalbefolkningen skal ha noe å leve av når andre næringer går tilbake. Spesielt i landbruket merkes nedgangen, og siden det er bønder som også for en stor del er eiere eller rettighetshavere i utmarka er det stadig flere av disse som ser seg om etter nye inntektskilder basert på rettighetene de har, eller opplever å ha, til naturressursene. Fjellteksten gjenspeiler dermed en mer nyliberal holdning til kommersialisering av utmark, natur og allmenning. Disse endringene setter et press på den etablerte landskapsbruken, enten det er villreinens leveområder eller etablerte bruks- og eiendomsretter når noen vil ta i bruk utmarksressursene til nye formål.

5.5 Naturbasert næringsutvikling

Vi har gjort noen observasjoner som er interessante for diskusjonen rundt næringsutvikling i tilknytning til verneområder, og det er verd å komme med noen kritiske refleksjoner i forhold til dette.

I mye av diskusjonene og litteraturen tas det for gitt, eller i alle fall fokuseres det på, at den naturbaserte næringsutviklingen skjer på fjellet, og i stor grad innenfor eller like ved verneområdene (se for eksempel Haukeland, 2011; Teigland, 2002). Men dersom reiselivet skal være en viktig faktor i lokalsamfunnene, er det også viktig å ha et fokus på forholdet mellom generell bygdeutvikling og bygdenært reiseliv, der en forsøker å trekke aktivitetene, i alle fall utgangspunktet for dem, nærmest mulig bygda. Her vil potensialet for å generere mer inntekter til lokalsamfunnene sannsynligvis være størst, og det vil redusere presset på sårbare områder.

Et annet tema det er verd å drøfte er hvem næringsutviklingen skal være for. Enkeltkommunene har behov for å øke aktiviteter for å bedre de kommunale budsjetter gjennom økt inntektsinngang. Norge har pr. i dag 428 kommuner, og den demografiske utviklingen går i retning sentralisering. Selv om den totale norske befolkningen øker, vil mange kommuner ha befolkningsnedgang og bør kanskje heller planlegge for en mindre befolkning enn en større enn dagens. Det er også i dette

perspektivet en må vurdere enkeltkommuners planlegging og satsing. Svært mange kommuner inngår i interkommunale og regionale samarbeidsformer for å forene og utnytte kompetanse og andre ressurser best mulig. Likevel skal kommunale budsjett gå i hop og mål om befolkningsøkning og økonomisk vekst helst oppnås. Verneområdene og -forvaltningen involverer mange kommuner. Da er det fornuftig ikke bare å forvalte vernet på tvers av kommunegrenser, men også se lokal næringsutvikling i de enkelte bygdene og kommunene i sammenheng og kanskje tenke forbi at enhver bygd og kommune må «få sitt».

En tredje observasjon er at det snakkes mye om betydningen av oppretting og opprettholdelse av arbeidsplasser for levende lokalsamfunn. Da må man tenke over hvilke arbeidsplasser det er snakk om, for hvem og hvordan disse kommer lokalsamfunnet til gode. Ser en reiselivet under ett i Norge, er en god del av arbeidet utført av sesongarbeidskraft – ofte utenlandsk, og en må da ha et bevisst forhold til hvordan dette bidrar til lokal næringsutvikling og bærekraft.

Når det gjelder næringsutvikling i randsonene til verneområdene må man også ha et bevisst forhold til hva «randsonen» faktisk er eller skal defineres som. Siden det er i bygdene både lokalbefolkningen og de fleste turistene bor er det også et behov for å tilrettelegge for aktivitet i umiddelbar nærhet til disse områdene. Tilrettelegging for skiløyper, fotturer og rundturer som involverer de bebygde områdene, og som går mest mulig i utkanten av de mest sårbare (vernede) områdene, kan være et viktig bidrag både for å øke inntektene og for aktivitetsnivået, samtidig som man gjør lokalsamfunnene mer attraktive for egne innbyggere – og dermed sannsynligvis også attraktive for besøkende. En slik tankegang er på linje med hvordan man i dag tenker på reiseliv som en integrert del av den øvrige lokalsamfunnsutviklingen (Lønning, 2010).

Med disse observasjonene som bakteppe skal vi se litt på de nærmeste lokalsamfunnene rundt Dovrefjell. Diskusjonene rundt næringsutvikling i tilknytning til Dovrefjell har dreid seg i stor grad om tilgang og regulering av selve Dovrefjell, og forskningsrapporten speiler dette ved å fokusere på Snøheim og Snøheimvegen. En rekke viktige reiselivsaktører ligger langs med E6 og mange har også en svært lang og tradisjonsrik historie, samtidig som det er et variert tilbud som inkluderer historiske bygninger, campingplass og utleiehytter, guidede turer og serveringssteder. Men det som imidlertid er interessant å merke seg er at de to viktigste aktivitetene eller begivenhetene med næringsmessige implikasjoner i Dovrefjellområdet siden Forsvaret flyttet, er etableringen av Utsiktspunktet på Tverrfjellet og turveien som er anlagt opp dit og gjenåpningen og utvidelsen av DNT-hytta Snøheim.

Verken Villreinsentret eller DNT presenterer seg selv som næringsaktører, og av de to er det bare Snøheim som kan sies å være direkte næringsvirksomhet. Men både Tverrfjellet og Snøheim kan potensielt gi positive ringvirkninger for lokale bedrifter. I alle fall var hensynet til lokal næringsaktivitet brukt som et viktig argument for gjenåpningen av Snøheim. Intervjuene og analysene vi har gjennomført viser likevel at det

ikke var lokale næringsutøvere som drev fram saken. Snøheim-saken fremstår heller som et politisk spill mellom sentrale politikere lokalt og nasjonalt, toppnivå i DNT og Miljøverndepartementet. Det må understrekes at lokalt er DNT og Snøheim i hovedsak ønsket velkommen. De fleste av informantene var positive til Snøheim og opplever Snøheim som positivt for lokalsamfunnene. Et poeng her er likevel at DNT er en nasjonal aktør, og i utgangspunktet en interesseorganisasjon og ikke en næringsaktør, selv om mange vil hevde at dagens DNT er nettopp en næringsaktør også.

Av turistene som besøker Snøheim og Tverrfjellet er det sannsynlig at det er Tverrfjellgjestene som vil kunne generere mest inntekter lokalt. Selv om dette ennå ikke er undersøkt, er det naturlig å tro at adferd, hensikt og reisemåte til de to gruppene besøkende er svært forskjellig, selv om selvsagt en del av disse kan være de samme. Erfaringene fra den første sesongen på Snøheim viser at mange av de besøkende reiser utelukkende for å komme inn i fjellet og helst opp på Snøhetta. En del vil nok også framover bruke Snøheim som utgangspunkt eller del av lengre turer inn i fjellet til andre DNT-hytter. Det er nok altså aktiviteten rundt Tverrfjellet som er mest interessant for lokale næringsmuligheter, og utviklingen rundt Villreinsenteret vil spille inn her. Her må vi nevne at begrepet «lokal næringsutvikling» brukes kanskje noe kritikkfult i forhold til bruk-vern-forvaltningsspørsmål, og det er behov for å stille spørsmålet om hvem de lokale er i denne sammenheng, spesielt i forhold til DNT og aktiviteten på Snøheim.

Bedriftene langs E6 over Dovrefjell ligger utvilsomt i randsonen til verneområdene og de må i stor grad utnytte de materielle ressursene som fjellet har å by på. Disse bedriftene er avhengig av en rimelig tilgang til verneområdene tilpasset de enkelte bedriftenes behov, noe som stort sett ser ut til å være tilfelle i dag. Men naturbasert næringsutvikling kan like gjerne skje i bygda som på fjellet. Det er viktig å huske på at bygdesentra som Dombås, Lesja, Folldal og Oppdal også kan defineres til å ligge innenfor randsonene av verneområdene, og det er nok her potensialet for økning i inntekter fra turisme er størst. For å generere mest mulig positive ringvirkninger for lokalsamfunnene bør vekstpunktene for reiselivet være så bygdenært som mulig. Samtidig er det åpenbart at Villreinsenteret med Utsiktspaviljongen på Tverrfjellet også nå vil være et naturlig vekstpunkt. Villreinsenterets rolle framover, spesielt i forhold til det å være en næringsaktør, er fortsatt noe uklar for oss. Men lokaliseringen og rollen den skal fylle gir et stort potensial for aktivitet og verdiskaping. Med den nasjonale og lokale politiske ledelsens vektlegging av aksene langs E6, Snøheimvegen og skytefeltområdet, framstår ikke bygdenærhet som et særlig sentralt tema i forhold til diskusjonen rundt ressursene på Dovrefjell. Fra et nærings- og lokalsamfunns-synspunkt tror vi derfor det er grunn til å dreie noe av fokuset ned fra fjellet til bygda.

Dersom man i større grad kan få til en bygdenær utnyttelse av de ressursene fjellet har å by på kan dette potensielt være positivt både fra et økonomisk og et økologisk perspektiv. En vil også ha større mulighet for å integrere reiselivsnæringen og lokalsamfunnet.

5.6 Materiell og immateriell ressursutnyttelse

Bygdenær næringsutvikling basert på verneområdene fordrer kreativitet og kunnskap når det gjelder hvilke ressurser man kan utnytte. Fysisk tilgang til verneområdene vil også her være aktuelt for en del, men muligheten for å utnytte de materielle ressursene i form av for eksempel mat fra fjellet og opplevelsessentra eller de immaterielle, historiske eller «symbolske» ressursene gjennom for eksempel stedsutvikling, arkitektur og identitetsskapende aktiviteter, er betydelige i bygdenære områder. Kombinerer man dette med tilrettelagte bygdenære hyttefelt, naturopplevelser og/eller muligheter for fysisk aktivitet, kan det drives mye naturbasert næringsutvikling i randsonene til verneområdene på Dovrefjell uten at man i det hele tatt må vurdere konsekvensene for verneformålet.

Dette gjøres selvsagt allerede i dag. Ved å studere Dovre og Lesja kommuners forslag og planer for aktiviteter knyttet til friluftsliv og reiseliv, får vi inntrykk av at kommunene ønsker å styrke nettopp bygdenær tilgjengelighet. For eksempel gir Dovre kommune inntrykk av en nøktern kommune som ønsker å styrke nettopp bygdenær tilgjengelighet, og der flere av dem gir gode alternativ til å dra inn i verneområdene og villreinområder. Et godt eksempel på dette er satsingen rundt skitrekking på Dombås. Et annet eksempel er hvordan mange av informantene, samt Dovre kommune, bruker fjellet og villreinjakta til å definere selvforståelsen og identiteten til folk og sted. Dette blir blant annet brukt i markedsføringen av Dovre kommune som et godt sted å bo.

Den materielle og fysiske tilgangen til fjellet til jakt og andre turopplevelser er selvsagt viktig i denne sammenhengen, men like viktig er hvordan de symbolske og kulturelle verdiene knyttet til naturressursene blir brukt til å skape identitet og motivasjon til videre bygdeutvikling.

Men samtidig er Dovre kommune forholdsvis aggressiv i forhold til å planlegge for aktivitet også i umiddelbar nærhet til verneområdene og innenfor området til det gamle skytefeltet som på sikt er tenkt innlemmet i verneområdene. Vi ser allerede at Dovre kommune sitt initiativ til å sette i gang en kommuneplanprosess i skytefeltområdet bygger opp under det eksisterende konfliktnivået.

Dersom lokalsamfunnene rundt Dovrefjell skal ha en næringsmessig positiv utvikling spiller naturressursene utvilsomt en viktig rolle, men samtidig er det først og fremst i bygdene at «kasseapparatene skal klinge». Lokal næringsutvikling i tilknytning til verneområder handler derfor om mer enn fysisk tilgang til verneområdene. Å få til en forvaltning av verneområdene som har sterk legitimitet i lokalbefolkningen er viktig både i forhold til viljen og evnen til å utvikle god næringsutvikling og gode lokalsamfunn i fjellbygdene. Samtidig bør reiselivet og den naturbaserte næringsutviklingen knyttes tett til den øvrige lokalsamfunnsutviklingen slik at lokalsamfunnet kan levere den nødvendige økonomiske og kulturelle infrastrukturen til reiselivet, og at reiselivet kan levere økonomiske, kulturelle og sosiale goder tilbake.

6 Neste generasjons bruk av fjellet

Vi har også hatt som mål i prosjektet å få noen innspill for å forsøke å fange opp ungdommenes og deres familiers oppfatning og bruk av fjellet, ikke minst for å kunne si noe om rekrutteringsgrunnlaget for lokal bruk av fjellet på lengre sikt. Vi kontaktet derfor en ungdomsskole i området og utarbeidet i samarbeid med skolen et opplegg for tiende klassetrinn. Det ble utarbeidet en stiloppgave der vi fikk tilgang på besvarelsene etter at de var vurdert av skolen som et av de stilprosjektene som uansett skulle gjennomføres i løpet av skoleåret. Vi utarbeidet også et enkelt spørreskjema som elevene fikk i oppdrag å ta med seg hjem og fylle ut i fellesskap med foresatte.

Stiloppgavene ble utformet slik at vi skulle få innblikk i hvilke momenter ungdom vektlegger innen temaene bruk av naturen, ferdsel, friluftsliv, vern mv. Elevene kunne velge mellom tre sjangre: taleskriving, reiseskildring eller debattartikkel. Med stiloppgaven ble det også vedlagt noen avisutklipp om bruk/vern, ferdsel og friluftsliv i Dovrefjellområdet som skulle inspirere skriveingen. Spørreskjemaet omhandlet ungdommenes bruk av fjellet, hvilke aktiviteter som ble utøvet, vurderinger rundt hva som var viktige momenter ved ferdsel i fjellet osv. Med utsendelsen fulgte det også samtykkeerklæringer som foresatte måtte signere for at vi eventuelt skulle kunne bruke materialet i det videre forskningsarbeidet. Stiloppgavene inngikk også i den ordinære vurderingen av elevene.

6.1 Datamateriale: stil og spørreundersøkelse

Elevene kunne velge mellom tre stiloppgaver, og besvarelsene fordelte seg slik: skrivning av tale om gjenåpning av Snøheim (4), reiseskildring (7) og debattartikkel (6). De som valgte taleskriving fulgte stort sett et forventet resonnement: historisk kontekst (eks: referanser til Grunnloven), Forsvarets involvering, tilbakeføring til andre formål, friluftsliv og glede over at området åpnes for allmenn ferdsel. Reisebeskrivelsene fulgte ulike spor, der noen «reiser» sammen sin skoleklasse eller venner på en organisert tur, mens noen beskriver en tur sammen med familie eller på egen hånd. Beskrivelsene inneholdt både storslagne og generelle landskapsbeskrivelser, men også mikroopplevelser på ett sted/tidspunkt. Blant debattartiklene var det flere gode drøftinger med vurderinger rundt hvorfor barn og ungdom, i følge en kronikk de fikk utdelt, tilsynelatende bruker naturen mindre enn før, samt generelle betraktninger rundt bruk vs. vern, turisme vs. dyreliv. Debattartiklene som tar for seg hvorfor det er så få barn og unge i fjellet, påpeker at tradisjonelt friluftsliv er for kjedelig, de voksne er ikke de samme pådriverne som de en gang visstnok var (minst like passive som barna), og den digitale tidsalder med skjermer, spill og lignende konkurrerer ut tradisjonelt friluftsliv. Flere beskriver seg og likesinnete ungdommer som aktive, men da gjennom utøvelse av andre utendørsaktiviteter. Artiklene som berører bruk vs. vern dekker resonnementene rundt muligheter og utfordringer ved mer bruk av områdene til friluftsliv, turisme og reiseliv.

Når det gjelder spørreundersøkelsen er materialet for begrenset til å benyttes til ordinære statistiske analyser. Vi behandler derfor surveymaterialet som en del av del kvalitative materialet, og gjengir her noen hovedtall som peker på interessante tendenser. Av de skoleelevene som har valgt å fylle ut spørreskjemaet ser det ut til at de fleste ser på seg selv som utøvere av friluftsliv. To tredjedeler av ungdommene oppgir at de bedriver friluftsliv daglig eller ukentlig. Foreldrene angir at de som regel eller alltid har med seg barna når de bedriver friluftsliv.

6.2 Dimensjoner i materialet

Bruk/vern er en dimensjon de aller fleste besvarelsene berører på en eller annen måte. Verneverdiene i regionen diskuteres ikke i stor grad, men i mange besvarelser trekkes bestander av villrein og moskus fram som viktig både for ungdommenes egen opplevelse ved ferdsel og som en særegenhet som regionen er stolt av å få forvalte:

Vi håper at en restaurert turisthytte med så mange senger vil føre til at turister finner veien til Dovrefjell, både for mosjon og for å nyte det fantastiske dyre- og plantelivet vi har her. Moskus og villrein er attraksjoner som vi er veldig stolte av å ha i vårt nærmiljø. Innbyggerne i Dovre er flinke til å jakte rein så den bærekraftige utviklingen holder seg stabil. (tale)

Samtidig understrekes det at regionen er attraktiv for ferdsel, turisme, overnatting og utøvelse av ulike aktiviteter. I besvarelsene vises dette i form av gode beskrivelser av tidligere og nåværende brukskonflikter med skytefelt vs. ferdsel, ferdsel vs. moskus og ferdsel vs. villrein, og i likhet med det øvrige datamaterialet i prosjektet viser besvarelsene stor tro på at en kan oppnå både godt vern og aktiv bruk:

Noen har vore skeptiske til alle turistane som vil forstyrre reinen og moskusen og alt anna dyreliv på ein negativ måte. Ny forskning viser at meir bruk av Dovrefjell og Snøhetta området ikkje vil medføre at dyre- og plantelivet vil bli skadelidande. (tale)

Sjølv om villreinen blir påverka av aktivitet treng vi ikkje stenge Snøheim for turisme meiner eg, men samtidig må vi ta hensyn til villreinen og korleis han blir påverka av turisme og ferdsel inn mot hytta. (debattartikkel)

Hvordan skal vi finne en løsning som blir bra for begge parter. Vi har også moskus som er symbolet for Dovre kommune. Det er et dyr som held mest til i Dovre. Men dyr er ganske flinke til å tilpasse seg nye område bare de har den rette næringa. Men de er samtidig veldig sårbare. Derfor må vi finne en genial løsning på hvordan vi kan få det til for begge deler. Både turister og ville dyr. (debattartikkel)

Annen type bruk av området, eksempelvis ny næringsutvikling i eller rundt verneområdene nevnes i liten grad.

Miljømessige og kulturelle verdier trekkes ofte fram i materialet. Utfordringen som tilrettelegging for bruk og ferdsel i området åpner for anerkjennes som en mulig trussel mot miljøverdier (moskus og villrein). Mange har også resonnementer knyttet til de historiske verdiene i området – tilbake til Dovrefjells status som nasjonalfjell i Grunnloven, Forsvarets bruk av området som skytefelt og som et område med spesielle naturgitte kvaliteter. Som her:

Snøhetta og Dovrefjell har lenge vore eit nasjonalt symbol. Heilt sidan eidsvollsmennene i 1814 var samla for å skrive den norske grunnloven og brukte det kjente og kjære uttrykket, «Enig og tro til Dovre faller». Eg tykkjer det er positivt at fjellet og sjølsagt hytta nå blir gjeve tilbake til bygdefolket så vi får brukt det til det er skapt for, jakte på villreinen på hausten, gå turar både sommar og vinter, med ski og til fots og ikkje minst er det viktig for oss at turistane har moglegheit til å få sjå den flotte naturen som vi har her på Dovrefjell. (tale)

Økonomiske aspekter trekkes i liten grad fram i besvarelsene. Landbruksdrift i randsonene av verneområdene, hytteutbygging, jakt/fiske og overnatting er normalt sett betydelige næringsveier i norske utkantkommuner, så også i dette området. Dette medfører ofte et visst konfliktnivå og noe støy som man kunne tro også ville avtegne seg i slike besvarelser. Det ser vi få spor av. Heller ikke andre kulturelle verdier ved fjellområdene trekkes fram. I svarene vi mottok på det utsendte spørreskjemaet ser vi i midlertid at foreldre ser det som viktig å overføre kunnskap og tradisjoner knyttet til bruken av det aktuelle området.

Noen **sosiale verdier** knyttet til bruken fjellet kommer likevel klart fram i materialet. Mange besvarelser beskriver ferdsel i fjellet som en aktivitet som utføres i en sosial setting – sammen med venner og/eller familie. Den sosiale delen av turen (pauser, overnatting) gis mye plass. Også kontakten mellom generasjoner er viktig for mange, der både hytteturer, dagsturer og jakt på tvers av generasjoner omtales positivt.

Jeg har vært på mange turer i fjellet. Helst på jakt. Når jeg er på jakt er det meg, pappa og bestefar, som regel, som er ute og går. Vi jakter på villrein! Vi går rundt i fjellet på Dovrefjell. Nå skal du få høre hva en jakt dag går ut på. (reiseskildring)

Etter vi hadde gått en times tid, bestemte vi oss for og ta et kvarters pause. Da hadde mamma tatt med turens beste sjokolade som vi alltid har med oss, det er kvikkklun sjokolade. På turen hittil diskuterte vi hvor fint det var. Vi satt så vi såg utover hjembygda vår. Det var større enn det vi trodde det egentlig var. Vi såg også heimen vår. (reiseskildring)

I spørreundersøkelsen som fulgte stiloppgavene oppgir de fleste skolelevne at det primære reisefølget er foreldre/slektninger, og foreldregruppen oppgir også at det meste av friluftsliv normalt utøves sammen med barna. Om det er en av gruppene som er pådrivere eller om elever og foreldre gjensidig trekker hverandre ut på tur vet

vi lite om. Men det er en tydelig tendens til at turaktiviteten ofte foregår på tvers av generasjoner – som en tur til en familiehytte, i jaktsammenheng eller som en dagstur i et område som familien har et historisk bånd til.

Når det gjelder **barn og ungdoms lavere interesse** for tradisjonell ferdsel i fjellet forklares dette med ulike årsaker som latskap, manglende støtte fra foreldre, mer interessante alternativer og lite tilrettelegging:

Flere ungdommer og barn har andre aktiviteter å holde på med på fritiden, så de ikke har så mye tid til å gå turer på fjellet eller bli med på hyttetur med besteforeldre eller lignende. De sitter heller inne i en god stol og spiser godteri og drikker cola mens de sitter og spiller COD eller sitter på fjesboka som vi kaller late. Noen kan også ha andre ting å finne på i tillegg til data. De aller fleste har en hobby, som fotball, skiskyting, langrenn og håndball osv. som tar en stor del av fritiden, og de prioriterer nok det først, i hvert fall før fjellet. (debattartikkel)

En av grunnene til at det blir færre barn i fjellet er late foreldre. Når foreldrene ikke gidder å dra seg ut på helgetur, er det sjeldent at barna får seg en tur. De kan jo ikke akkurat dra selv, og da de da blir voksne er det jo helt merkelig for dem å dra på tur. Samtidig er det nok mange barn og unge som tenker: hvorfor skal vi dra på tur når foreldrene våre ikke gjorde det? Og når de ikke drar på tur når de blir voksne, drar heller ikke barna deres på tur igjen. Dermed blir det ikke flere. (debattartikkel)

Noen av besvarelsene er inne på sporet om at man kan bruke utmarka og fjellområdene til **opplevelser**:

Akkurat da mamma stoppet bilen og slengte igjen døren, slengte også jeg opp snøret med en liten, vill fisk på. Jeg ble så glad at jeg smilte fra øre til øre. Dette har vært en helt fantastisk tur med mange opplevelser. (...) Da vi var på tur hjem, tenkte jeg på hvor utrolig mye man kan gjøre der ute. Det er så mange muligheter, både for store og små. Neste gang måtte jeg ha med meg noen jeg kunne få opplevd det sammen med. (reiseskildring)

De aller fleste besvarelsene omhandler **nåtiden**, med dagens bruksmønster og konfliktbilde, ispedd noen historiske tilbakeblikk. Få stiloppgaver har noe langtidsperspektiv til bruken av området, der bruk av fjellet ikke settes i relasjon til framtidig bruk av fjellet, verken som argument for permanent bosetting i regionen, tilbakeflytting, næringsutvikling, idrett eller ferdsel.

6.3 Aktive ungdommer og foreldre

Basert på det relativt begrensede materialet vi sitter på kan vi ikke dra noen bastante konklusjoner Selv om materialet er for lite til å kunne gi noen bastante konklusjoner om ungdommers bruk og opplevelse av fjellet og hvilke formål foreldre ser med å

overføre holdninger og kunnskap til sine barn, så er det noen interessante «retninger» i materialet.

Foreldre ser det som mest påkrevet å bruke friluftsliv til å overføre kunnskap om trygg ferdsel, men ser også friluftsliv som en god måte å overføre kunnskap og tradisjoner om bruk av nærområdet. Kunnskap om planteliv og landskapskvaliteter er ikke uviktig, men ser ut til å være mindre viktige momenter med friluftslivet.

Ungdommene i vårt materiale er aktive, og de har stor miljømessig og historisk bevissthet rundt områdene de bedriver friluftsliv i. Friluftslivsaktivitetene foregår gjerne i en sosial setting – ofte sammen med foreldre eller annen familie. De fleste ungdommene og foreldrene ser nemlig ut til å utøve sitt friluftsliv sammen med sine foreldre/barn. Det er tilsynelatende lite aktivitet alene eller i regi av lags-/foreningsliv.

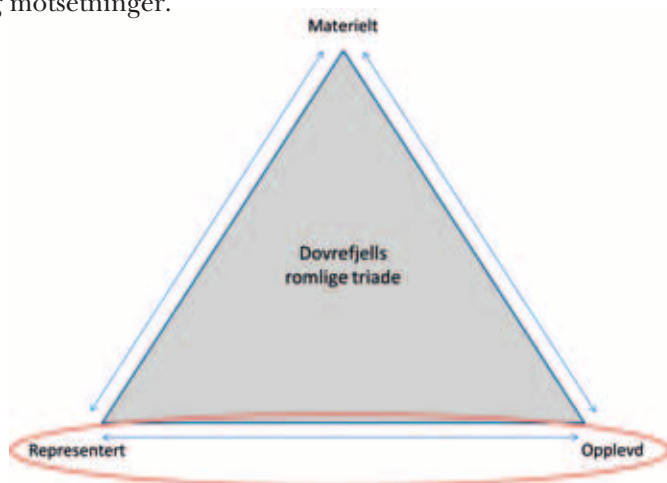
Selv om områdene det er snakk om sees på med stolthet hos ungdommene, er det få som trekker noen linjer inn i fremtiden, der de ser området som avgjørende for egen bosetting, næringsdrift eller aktivitet.

7 Kampen om arealene

I dette kapitlet skal vi diskutere forholdet mellom lokalsamfunn, næringsaktører og lokal og sentral forvaltning på Dovrefjell. Felles for de to forskningsspørsmålene vi presenterte i kapittel 1.3 er at det er forholdet mellom hvordan ulike aktører *opplever* fjellet og hvordan de *formelle rammene* regulerer hvilke praksiser som lar seg utføre. Dette gjelder både nærings- og forvaltningsaktører. For næringsaktører i den forstand at det er i spennet mellom det som oppleves som naturlig eller ønskelig og det som formelt sett er tilrettelagt for at aktørenes handlingsrom oppstår og utvikles. For forvaltningsaktører i den forstand at enhver avgjørelse skal balansere mellom hva ulike aktører, inkludert forvaltningen selv, opplever er naturlig eller ønskelig med det som det formelt sett er tilrettelagt for gjennom formelle reguleringer og retningslinjer. Dersom vi ser tilbake på figuren *Dovrefjells romlige triade* presentert i innledningskapitlet, kjenner vi igjen dette spenningsfeltet mellom det representerte og det opplevde fjellet – spesielt dersom vi konsentrerer oss om de *formelle* representasjonene av fjellet (Figur 7). Blant andre Cloke og Goodwin (1992) og senere Halfacree (2006, 2007), har vektlagt betydningen av graden av overensstemmelse mellom hjørnene i denne modellen, fra samsvar og harmoni til kaos og disharmoni. Graden av overensstemmelse mellom hvordan et geografisk område er formelt representert og hvordan det er opplevd av aktørene er avgjørende for i hvilken grad man kan forvente at politiske virkemiddel har troverdighet og blir vellykket (se også Flemsæter, 2009). For Dovrefjell sin del, så vil dette si at vi tror det er avgjørende at de formelle representasjonene av Dovrefjell som vi finner i lov- og planverk for det første innbyrdes stemmer godt overens, men at det for det andre ikke minst bør stemme rimelig godt overens med oppfatningene aktører har av fjellet. Selvsagt er dette umulig siden det finnes mange ulike oppfatninger blant aktørene, men det bør være en overensstemmelse i form av troverdighet, konsistens og logikk. Det trenger ikke nødvendigvis være disharmoni selv om det er uenighet og motsetninger.

Figur 7: Spenningsfeltet mellom det representerte og det opplevde Dovrefjell

Det vi tror kan være et realistisk mål for forvaltning og brukere på Dovrefjell er at selv om det vil eksistere ulike og til dels motstridende syn på bruken og forvaltningen av fjellet skal en likevel ha en felles overordnet forståelse av sammenhenger og de ulike aktørenes roller. Dette er tanken bak den såkalte vinn-vinn-diskursen, presentert i kapittel 1.4, der utgangspunktet er at aktører som i utgangspunktet har ulike interesser kan dra i samme retning mot et felles mål og der alle parter er tjent med hvordan fjellet er forvaltet og brukt.

Det er grunn til å reflektere kritisk over hvordan man kan oppnå en slik felles nytte, og på hvilken måte man kan gjøre dette samtidig som man sikrer en forutsigbar, langsiktig forvaltning med troverdighet blant brukerne. Vi mener det er vesensforskjell mellom ulike måter aktørene kan søke å oppnå slik felles nytte, og at det er avgjørende for en god forvaltning av fjellet at man anstrenger seg for å oppnå det vi i dette forskningsprosjektet kaller *en robust vinn-vinn-situasjon*. I de neste to delkapitlene skal vi diskutere dette.

7.1 Veien til en robust vinn-vinn-situasjon på Dovrefjell

7.1.1 Utopi, ønske eller en tvingende nødvendighet

DNT har satt seg som mål at de som besøker Snøheim skal dra derfra med mer kunnskap om fjellets naturverdier enn da de kom:

Vi har satt oss som mål at Snøhetta skal være en plass du, alle som går der skal lære noe, det har vi satt som noe slags mål på utsmykning og informasjon da.

Int: Hva er de skal lære om da?

Nei, det er alt i fra Skytefeltet til flora og fauna og hvorfor Snøhetta stikker opp og moskus og villrein og naturen.

Dette argumentet brukte også de aller fleste andre næringsaktørene vi snakket med. De fleste hevdet at det å drive naturbasert næring og la folk få ta del i og oppleve fjellet vil i seg selv styrke forståelsen for det økologiske samspillet, og dermed vernet. At næringsaktører sprer kunnskap om verneverdiene i et område, enten indirekte gjennom bare å bringe folk inn i et område og la de oppleve naturverdiene eller ved aktivt å kommunisere verneverdier til de besøkende, kan være en faktor som i betydelig grad kan påvirke hvilke normer for ferdsel som utvikler seg i et område. Normene for ferdsel vil som nevnt ikke bare fysisk påvirke landskapet i den ene eller andre retningen, men de vil i stor grad være med å forme moralske holdninger om hva man mener er rett og gal bruk av fjellet, og dermed indirekte påvirke landskapet på et senere stadium – i planprosesser eller i forhold til hvilke tilbud og tilrettelegginger som etterspørres.

Dette er et godt eksempel på hvordan «bruk» og «vern» kan ha felles nytte, og til en viss grad være gjensidig avhengig av hverandre. Dette er hovedelementet i vinn-vinn-diskursen. Som nevnt i kapittel 1.4 blir vinn-vinn-diskursen i følge Benjaminsen og Svarstad (2010, 122) utfordret fra hver sin side fra «Festningsverndiskursen» som fokuserer på naturvern og vitenskapelig kunnskap og «Kritisk diskurs om arealvern» som fokuserer på at en aktiv lokal bruk er det beste vern og at formelt vern er til hinder for aktiv lokal bruk og eierskap.

Vi finner elementer av alle disse tre diskursene i datamaterialet vårt, men den som er rådende er vinn-vinn-diskursen, som blir forfektet både i offentlige dokumenter og i intervjuer med næringsutøvere så vel som med forvaltning. Dette understøttes av Benjaminsen og Svarstad (2010, 122) som argumenterer for at vi på Dovrefjell finner

... en vinn-vinn-diskurs der målsettinger om vern av naturverdier er sentrale, og der uttrykkes optimisme om at naturvernet vil bidra til økonomiske inntekter i lokalsamfunnene i området, samt at det hele gjennomføres med lokal deltakelse.

Fjellteksten kan sees som styrende, men også som en eksponent, for den nye tilnærmingen til næringsutvikling i forbindelse med verneområder, og har også en tydelig forankring i vinn-vinn-diskursen. I tillegg ble verneområdene på Dovrefjell i 2010 godkjent som den første norske nasjonalpark sertifisert som Charterpark gjennom Europark, som er en nettverksorganisasjon for vernede områder i Europa. Dette innebærer at Dovrefjell er vurdert som utviklet etter en internasjonal standard for bærekraftig reiselivsutvikling.

Kritikere av denne vinn-vinn-tankens kan hevde at troen på at en gjennom forvaltningen kan gjøre alle til lags kan føre til at man legger opp til en inkonsekvent forvaltning i stor grad basert på kompromiss istedenfor tydelighet og forutsigbarhet. En slik forvaltning kan på kort sikt føre til at alle parter er noenlunde fornøyd, men at man på sikt kan oppleve frustrasjon på grunn av uforutsigbarheten og manglende logikk i avgjørelsene. Dette kommer for eksempel til uttrykk i datamaterialet ikke minst i forhold til Snøheim og hvordan mange oppfatter at DNT har fått en helt annen behandling hos forvaltningen enn andre aktører. Dette sitatet fra en aktør som blant annet jobber med naturbasert næringsutvikling i området er et godt eksempel:

Altså, det må være fattbart for folk og det må være sanne logiske sammenhenger i dimensjon på prosjektet og hvordan en blir håndtert for at vi skal skjønne det og være positive til det. Hvis vi bruker Snøheimsaken som eksempel, der at det dukker opp et hotell innmed foten på Snøhetta, (...) samtidig som, som at andre da må gjennom en to, tre klagerunder for å få bygge på en liten jaktbu 10 kvadratmeter. Så blir det sånn fullstendig uforståelig for folk, det er ikke noe sammenheng og noe likhet for loven som gjør at folk blir, for å bruke et godt norsk uttrykk, rett og slett forbannet. På grunn av at det er så store forskjeller i det her hvordan forvaltningen da håndterer ulike, ulike prosjekt og ulike eierformer da.

For at det skal være en reell vinn-vinn-situasjon, og for å oppnå troverdighet og forutsigbarhet mellom aktørene, så er det ikke bare forvaltningen som må oppleves som troverdig og forutsigbar, det må også brukerne av området, og kanskje i første rekke næringsaktører som driver organisert virksomhet. Det er gjennomgående i datamaterialet vårt at de fleste aktører på Dovrefjell framhever at man kan oppnå en vinn-vinn-situasjon, men hvordan dette konkret skal fylles med innhold er det få av informantene som utdyper. Flere av de som tydelig understreker at bruk og vern er en vinn-vinn-situasjon og i utgangspunktet er positive til å innrette aktiviteten etter verneformålet, ser ut til å i stor grad «kjempe» for «sin» bruk fra sak til sak istedenfor kanskje å se etter hvor man selv kan fire på kravene for å komme andre interesser i møte. Dette gjelder både aktører som jobber for vern og de som har fokus på bruk. Andre var mer konkrete på at de var villige til å regulere sin aktivitet i forhold til verneformålet, men at det da var viktig at andre også gjorde det samme og at aktørene ble behandlet likt.

Mange vil nok hevde at det er utopisk å tro at man kan oppnå en robust vinn-vinn-situasjon der alle er fornøyde. Dette forskningsprosjektet, der tverrfagligheten har hatt så stort fokus, har lært oss at alternativene kanskje er vel så utopiske. Alternativene er et strengt vern eller et regime der næringsaktører og lokalbefolkning har forholdsvis fritt spillerom uten vernerestriksjoner. Det første alternativet forutsetter at man klarer å gjennomføre et strengt naturvern med minimal bruk i et område med en 9000 år gammel brukshistorie. Det andre alternativet, forutsatt at en underliggende målsetning er å sørge for at villreinen har tilgang på sine naturlige leveområder, ville forutsette at man vil klare å unngå barriereeffekter uten å legge restriksjoner på ferdsel eller infrastrukturbygging. Vi tror disse to alternativene er vel så utopiske som en robust vinn-vinn-situasjon. Men det betyr *ikke* at det å oppnå en vinn-vinn-situasjon ikke er krevende. Det er derimot svært krevende, og i denne rapporten, samt de andre rapportene fra prosjektet (Gundersen mfl., 2013; Jordhøy mfl., 2012; Strand mfl., 2013), forsøker vi å gi et verktøy for å møte denne krevende oppgaven.

7.1.2 To veier til målet

Det er lett å snakke om en vinn-vinn-situasjon for da kan man kanskje tenke at alle kan fortsette å kjempe for sine egne interesser, og i det lange løp så vinner man litt og taper litt. Vi mener at en vinn-vinn-situasjon som er bærekraftig på sikt krever atskillig mer enn det. For det er to ulike måter å gjennomføre et «vinn-vinn-prosjekt» på.

For det første, troen på at en gjennom forvaltningen kan gjøre alle til lags kan føre til at man legger ut på en vei der forvaltningen og beslutningene i stor grad basert på maktkamper og kompromiss istedenfor tydelighet og forutsigbarhet. Dette er en prosess der man gir og tar fra sak til sak, altså at nytteverdien tas ut i enkeltsaker det man i noen tilfeller får «full uttelling» for sin sak og i neste sak «taper» kampen for andre interesser. En slik forvaltning kan på kort sikt føre til at alle parter er noenlunde fornøyd, men at man på sikt kan oppleve frustrasjon på grunn av uforutsigbarheten og manglende logikk i avgjørelsene. Dette kommer klart til uttrykk i datamaterialet i forhold til Snøheim og hvordan mange oppfatter at DNT har fått en helt annen

behandling hos forvaltningen enn andre aktører både når det gjelder Snøheim og det å drive organisert ferdseil. Et annet eksempel er vedtaket om renatureringen av Hjerkinns skytefelt som virker å være et resultat av et miljøvernkompromiss i forbindelse med opprettelsen av Regionfelt Østlandet, og dersom man ser bort fra fjerningen av eksplosiver og annet farlig avfall, i liten grad forankret i lokalsamfunnene rundt Dovrefjell. Vi finner en rekke lignende resonnement i datamaterialet. En slik prosess kan fort ende opp med at alle er tapere gjennom mangel på forutsigbarhet, logikk og langsiktig tenking. Det vil på sikt kunne bli vanskelig både å drive god næring og god verneforvaltning. Dette blir altså ingen reell vinn–vinn-situasjon, og man kan si at dette er en blindvei til en vinn–vinn-situasjon.

Den andre måten som vi mener er mer robust og bærekraftig, men også betydelig mer krevende, er å fokusere på det overordnede målet heller enn fra sak til sak. Nytteverdien for aktørene tas her ut gjennom en helhetlig forvaltning der både prosesser og avgjørelser i enkeltsaker peker mot samme mål, og at man dermed ikke i like stor grad får vinnere og tapere i hver sak. Dette kan bare oppnås gjennom forutsigbare prosesser, der alle aktører legger opp til en praksis som bygger opp under og leder frem mot et felles mål, godt forankret i tanken om en helhetlig forvaltning av et «helt fjell».

Selve målet for en vinn–vinn-situasjon vil være å oppnå en god balanse mellom de ulike interessene som er representert i området, og at alle disse interessene faktisk føler at man vinner – ikke alt, men tilstrekkelig til å være fornøyd, eller oppleve at prosessen har vært rimelig eller «rettferdig». En krevende del av prosessen vil være nettopp å finne denne balansen, både i overordnet målsetning og ved hver enkelt beslutning.

7.1.3 Tre elementer i en robust vinn–vinn-situasjon

Vi vil peke på tre elementer som er sentrale, og som alle må dra i samme retning, for å få etablert en *robust vinn–vinn-situasjon*: målsetninger (M), institusjoner (I) og beslutninger (B) (Figur 8).

For å illustrere dette videre kan vi lage en figur der vi setter opp to «interesseakser» som avgjørelser rundt bruk–vern saker gjerne veies opp mot. Vi har tatt utgangspunkt i Daugstad m. fl. (2006a) sin diskusjon av ulike interesseakser på Dovrefjell når vi har utviklet denne figuren. Den ene akse går mellom rent økologiske og rent økonomiske interesser, mens den andre akse går mellom lokale og nasjonale interesser (Figur 8). Det ligger i sakens natur at en vinn–vinn-situasjon betinger en god balanse mellom disse interessene, og dermed at det er i skjæringspunktet mellom aksene at en får balansert nasjonale og lokale interesser samtidig som man tar hensyn både til økologi og økonomi. Det er dermed også en forutsetning at det er i sentrum at både *bruken* og *vernet* skal ligge.

For det første må det etableres felles overordnede *målsetninger* (M) som balanserer de ulike interessene og som alle aktørene i størst mulig grad stiller seg bak. Dette må

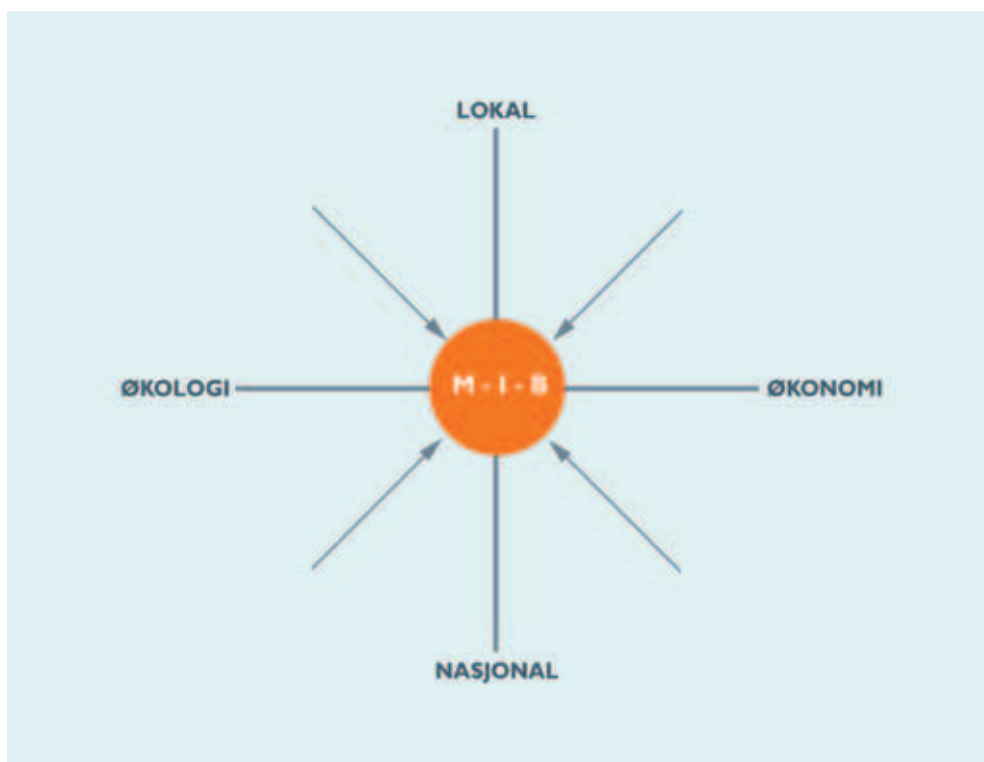
gjøres i nært samarbeid mellom de ulike aktørene, og det bør være samsvar mellom målsetninger uttrykt ulike steder, for eksempel verneforskrift, planverket, statlige føringer og kommunale næringsutviklingsplaner. Målsetningene bør forplantes nedover i mer konkrete formuleringer innenfor den enkelte bedrift eller forvaltningsinstitusjon.

For det andre må det etableres *institusjoner* (I) som gjør det mulig både å utforme og oppnå slike felles målsetninger, og som dermed søker inn mot midten av figuren for å oppnå felles gode løsninger. Institusjoner definerer vi her i vid forstand til å inkludere uformelle normer, systemer og regler som er med og styrer samfunnet, så vel som den mer tradisjonelle forståelsen av formelle institusjoner med medlemskap, vedtekter og utnevnte representanter. Når det gjelder de formelle institusjonene betyr dette at de enten må organiseres slik at aktører med ulike interesser samarbeider, eller at relasjonene mellom de ulike institusjonene som enten skal ta eller påvirke beslutningene har tette og gode relasjoner som gjør at det er naturlig å relatere arbeidet mot midten av figuren. Det motsatte vil kunne føre til at en del av det som definerer en institusjonen er selve motsetningen til andre institusjoner. Dersom dette er tilfelle vil institusjonene ikke fungere godt for å finne felles løsninger og retninger, tvert imot vil konflikter og motsetninger kunne opprettholdes i kraft av den rollen som institusjonene oppfattes å skulle oppfylle.

For det tredje må hver enkelt *beslutning* (B) også trekke mot midten av figuren. Selvsagt vil ikke alle beslutninger ha en optimal balanse mellom økologiske, økonomiske, lokale og nasjonale interesser, men alle beslutninger bør være begrunnet i et ønske om å oppnå en slik balanse, og alle beslutninger bør bidra til å oppfylle målsetningene og i størst mulig grad være forankret i institusjonene. Dersom for eksempel nasjonale og økonomiske interesser er så sterke i en sak at en likevel må gå på tvers av økologiske og lokale interesser må det argumenteres åpent om dette. Det må som en informant uttrykte det være «etikk i politikken», som vil si at verdivalgene som blir tatt er transparente og at både for- og motargumenter, fordeler og ulemper, blir lagt like åpent fram. Det som blir valgt bort må altså være like synlig som det som blir valgt.

Det vi omtalte som en *blindvei* til en vinn-vinn-situasjon oppstår når det kun kanskje er noen overordnede målsetninger (M) som relaterer seg mot midtpunktet i figuren, mens institusjonene (I) og beslutningene (B) trekker i ulike retninger, men oppnår en form for balanse ved at en «ytterliggående» institusjon eller beslutning veier opp en annen.

Vi tror det er grunn til å reflektere rundt disse to veiene for å oppnå en vinn-vinn-situasjon, og at en i større grad enn i dag bør fokusere på faktisk å jobbe fram målsetninger, institusjoner og beslutninger med sikte på en helhetlig forvaltning av Dovrefjell der alle aktører i størst mulig grad drar i en felles retning mot et felles mål. Dette er ikke enkelt når vi ser av kapittel 3 hvor store roller ulike oppfatninger av rett og galt har spilt historisk sett og av kapittel 4 hvordan dette gjør seg utslag i dagens debatter og prosesser. Som vi viste til spesielt i innledningen og avslutningen

Figur 8: Interesseakser med en robust vinn-vinn-situasjon.

av kapittel 3, så er rettighetene til et område knyttet til hvilket formål de som sitter med definisjonsmakten ser ved et område. Det vil si at dersom man klarer å enes om formålet ved et område, vil også rettighetene fordeles deretter, og det vil dermed være lettere å bygge prosesser og beslutninger opp under en robust vinn-vinn-situasjon der alle anerkjenner og respekterer hverandres rettigheter. Da vil alle aktører måtte «utøve sine rettigheter» på en måte som ikke svekker eller ødelegger for andre «rettighetshavere».

Som en oppfølging av prosjektet Villrein og Samfunn som ble avsluttet i 2004 (Andersen & Hustad, 2004) ble det igangsatt arbeid med å utvikle regionale planer for de ulike villreinområdene, der målet skulle være å ta hensyn både til vern om villreinen og til lokal næringsutvikling, med andre ord godt plantet i vinn-vinn-diskursen. Dette planarbeidet er nå godt i gang og nærmer seg slutten i flere av områdene. I dette planarbeidet, samt i den øvrige planleggingen og forvaltningen av villreinområdene, mener vi det er viktig å legge opp til et så nært som mulig samarbeid mellom verneinteressene og næringsinteressene. Da er det viktig at alle aktører blir behandlet på samme måte på bakgrunn av det samme kunnskapsgrunnlaget, det vil si at det ikke bare er sammenheng mellom behandlingen av saker på lokalt nivå, men at det også er rimelig sammenheng mellom avgjørelsene i små lokale saker og avgjørelser i store politisk betente saker som berører nasjonale interesser.

Vårt hovedinntrykk er at de fleste aktører på Dovrefjell er klare for å jobbe sammen mot et felles mål. Vi tror det er essensielt at næringsutviklingen skjer i tett samarbeid med verneforvaltningen. Vi mener også at det er nødvendig at de ulike plan- og lovverkene som berører området er i overensstemmelse, og at det må være samsvar mellom hvordan villreinområdene blir behandlet innenfor og utenfor vernegrensene. Hele fjellet må forvaltes ut fra en helhetlig tenkning som omfatter både villreinens leveområder og lokal samfunns- og næringsutvikling.

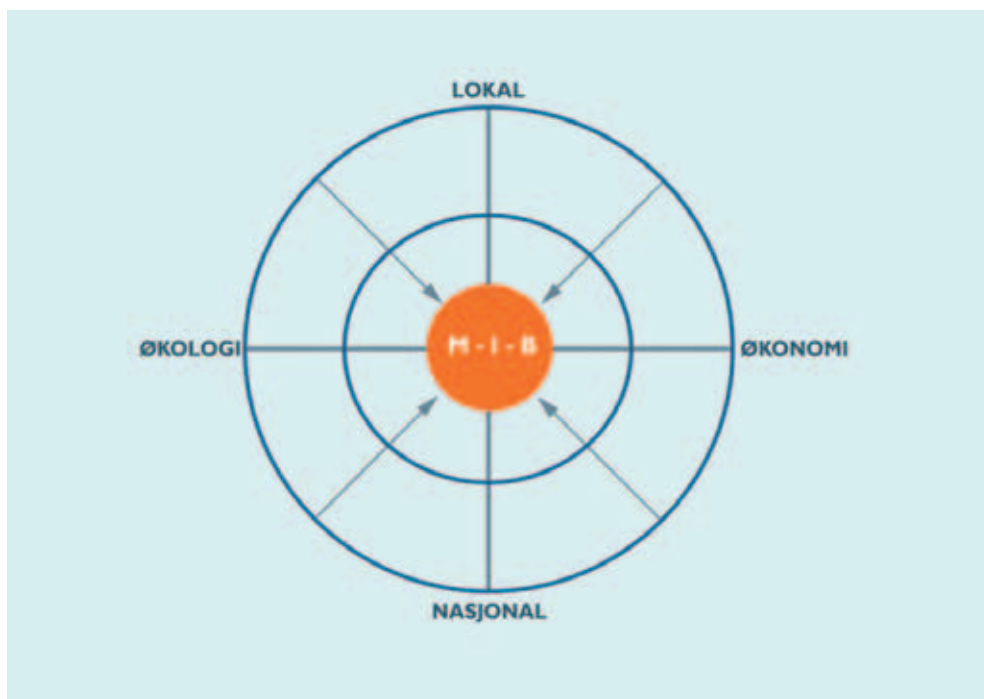
7.2 Aktørenes handlingsrom

Som vi har sett gjennom denne rapporten er det mange sterke meninger om hva som er rett og galt på Dovrefjell og dette påvirker selvsagt opplevelsen av hvilket handlingsrom de ulike aktørene opplever at de har. Tar vi utgangspunkt i Figur 8 med de to interesseaksene og ser på konkrete beslutninger som har vært gjort på Dovrefjell, så kan vi plassere ulike beslutninger langs stort sett hele spektret i figuren. Det vil være ulike meninger om nøyaktig hvor hver enkelt beslutning skal plasseres i figuren, men vi kan se på noen eksempler.

Når det gjelder både etableringen av skytefeltet og vannkraftutbyggingen kan vi plassere disse langt ned til høyre i figuren der de økonomiske og nasjonale interessene dominerer. Når det gjelder vedtaket om renaturering av skytefeltområdet og opprettelsen av Dovrefjell – Sunndalsfjella nasjonalpark kan en i hovedsak plassere disse langt til venstre i figuren der det var de økologiske verdiene som i hovedsak ble vektlagt, men også her er det de nasjonale interessene som har vært styrende. De politiske signalene som har åpnet opp for større grad av næringsutvikling i forbindelse med verneområder har imidlertid trukket begrunnelsene for naturvernet mot midten av figuren, men dette kan også virke som å ha ført til at en har kunnet rettferdiggjøre avgjørelser som «veier opp» for et i utgangspunktet strengt vern. Avgjørelsen om å reetablere og utvide Snøheimhytta kan sies å være et eksempel på dette, på tross av Miljøverndepartementet i en retorikk som argumenterer for det motsatte, nærmest ser bort fra de økologiske motargumentene. Alle de nevnte eksemplene plasserer seg i nedre halvdel av figuren – altså mot de nasjonale interessene, og felles er også at det er aktører med stor økonomisk eller politisk makt som er involvert.

Når det gjelder saker som i hovedsak involverer lokale interesser ser vi ikke så stort spenn på akse økologi-økonomi, men ut fra datamaterialet ser vi at forventningene til at man i enkelt saker kan oppnå fullt gjennomslag for enten økologiske eller økonomiske interesser er tilstede, og når man så for eksempel får avslag på enten en søknad om organisert ferdsel eller en liten utvidelse av en privat hytte føles dette urimelig i forhold til andre avgjørelser der større og kanskje mektigere aktører har fått gjennomslag. I dette perspektivet kan vi også se urimeligheten en del føler ligger i verneplanbestemmelsene om å behandle tradisjonell turvirksomhet ulikt fra moderne og såkalt ekstreme friluftslivsaktiviteter.

Dersom det tas beslutninger som hører til langt ute på en av aksene vil dette føre til en forventning om at man enten også kan må medhold i samme type argumentasjon ved neste anledning eller forventninger om at for å veie opp dette må man ved neste anledning legge motsatt argumentasjon til grunn for å veie opp. En slik situasjon vil skape forventninger om et potensielt stort, men uforutsigbart handlingsrom og videre vil det oppfattes som om ulike aktører har ulike handlingsrom.

Figur 9: To ulike handlingsrom

Vi tror derfor at det ikke er en forutsetning for en vinn-vinn-situasjon at alle aktører skal ha størst mulig handlingsrom, som illustrert med den ytterste sirkelen i Figur 9. Vi tror derimot at en del av det å jobbe mot en robust vinn-vinn-situasjon vil være først og fremst å gjøre handlingsrommet til aktørene, enten det er næringsliv, lokalsamfunn eller forvaltning, mer forutsigbart og sentrert rundt midten av figuren, illustrert ved den innerste sirkelen. For noen aktører og i enkelte saker vil dette være å begrense handlingsrommet og i andre tilfeller vil det være å øke handlingsrommet. I dag er for eksempel DNT sitt handlingsrom i forhold til å drive organisert ferdsel mye større enn det de fleste andre aktører har, og en «avstemming» av ulike aktørers handlingsrom ville da i tilfelle måtte føre til enten at DNT fikk innskrenket sitt handlingsrom eller at andre fikk økt sitt – alt etter hvilke målsetninger som ligger til grunn i sentrum for vinn-vinn-situasjonen. Dette må sees i sammenheng med føringene blant annet i Naturmangfoldloven om en kunnskapsbasert forvaltning – og i villreinsens kjerneområde på Dovrefjell er det i første rekke kunnskapen om villreinen som må ligge til grunn for både sentrum og «radiusen» av ulike aktørers handlingsrom.

I et politisk og demokratisk samfunn vil det selvsagt være rom for at faglige argumenter blir lagt til side dersom den politiske viljen er stor nok. Når det skjer er det som sagt viktig med transparens i forhold til hvilke prioriteringer som gjøres. For eksempel baserte Miljøverndepartementet vedtaket om utvidelse og gjenåpningen av Snøheim på at kunnskapsgrunnlaget i forhold til de økologiske effektene var gode nok, samtidig som andre langt mindre inngrep eller aktiviteter blir avslått på bakgrunn av mangel på det samme kunnskapsgrunnlaget. Argumentasjonen som legges til grunn for ulike avgjørelser er med å danne forventninger og normer for framtida, og da er det igjen viktig å peke tilbake til kapittel 3 og 4 der vi viser hvordan landskapet utvikler seg dynamisk gjennom samspeillet mellom moral, praksis og materialiteter. (Dette poenget tar vi også opp igjen i kapittel 8, Figur 11).

7.3 Forholdet mellom det lokale og det nasjonale

Når vi argumenterer for at alle skal trekke i samme retning for å oppnå en reell og robust vinn-vinn-situasjon må det som vist i Figur 8 inkludere både nasjonale og lokale interesser. Forvaltningsansvaret er nå overlatt lokale myndigheter, men i prosessen rundt utvidelsen og gjenåpningen av Snøheim ser vi at sentrale myndigheter ved Miljøverndepartementet tar kontroll over behandlingen av saken – ikke minst gjennom å legge til rette for at saken i det hele tatt kan behandles gjennom å endre vernebestemmelsene. Mens byråkratiet og forvaltningen så vel lokalt, regionalt som nasjonalt kan stå for en restriktiv verneforvaltning, både fra det mandatet de er gitt, sin selvforståelse, fagkunnskap, og sikkert også ofte ideologisk ståsted, vil politiske beslutninger, og «så snart saken blir stor og viktig nok» som en av informantene uttrykte det, flyttes fra lokal forvaltning til politisk toppnivå. Heri ligger også en stor frustrasjon og et motsetningsfylt forhold; sentralt er det greit å la lokal forvaltning og lokalpolitikken befatte seg med en rekke beslutninger som ellers kan føre til politisk slitasje nasjonalt, under henvisning til det lokale selvstyre, mens de selvsamme lokale prosesser, lokalkunnskap og fagkunnskap skyves til side fra nasjonalt hold når saken blir stor nok og betent. Dette er en observasjon vi også kan finne igjen i andre omstridte arealsaker (se for eksempel Frisvoll & Rønningen, 2009). En slik beslutningsmodell er antakelig nødvendig i et demokrati, ellers ender vi i stor grad opp med et samfunn uten politisk handlingsrom. Utfordringen er likevel hvordan dette skal skje på en måte som sikrer troverdighet, legitimitet og tillit til politiske prosesser.

Får vi en situasjon der de store nasjonale gjennomgripende beslutningene ligger langt ut på aksene i figurene vist ovenfor, mens det er bare de små lokale som ligger mot midten, vil kostnadene være stor slitasje lokalt, avtakende engasjement, manglende motivasjon blant lokale næringsutviklere, manglende forståelse for vernet og dårlig legitimitet for forvaltning og politiske beslutninger.

Det vil i framtida ganske sikkert komme opp flere saker med stor nasjonal interesse og som vil være politisk betent. Dette kan for eksempel være store kraftutbygginger, traseer for kraftledninger eller høyhastighetstog, mineralutvinning eller flere DNT-hytter. I de forvaltningsverktøyene som de lokale forvaltningsmyndighetene har å for-

holde seg til bør det derfor være en beredskap for slike store saker. Muligheten for å oppnå en langsiktig og bærekraftig vinn-vinn-situasjon tror vi er avhengig av akkurat dette.

Nært relatert til dette etterlyste flere av informantene det vi kan kalle «etikk i politikken» - at man i de politiske valgene som blir gjort synliggjør alle viktige argumenter for og imot, og dermed også synliggjør det faktiske verdivalget som blir gjort. Spesielt i Snøheimsaken fremstår dette tydelig der misforholdet mellom det landskapsinngrepet, fattet på sentralt nivå, som Snøheim innebærer og de langt mindre landskapsendringene som har blitt avvist på lokalt nivå, som små hytteutvidelser og organisert ferdsel, er stort.

7.4 Hvem eier Dovrefjell?

Dovrefjell har i flere hundre år hatt en nasjonal symbolsk betydning, mens en regionalt og lokalt opplever at det står sterkt som «fjellet vårt». Historisk er det tydelig at det var fra lokalt og regionalt nivå en hadde interesse og bekymring for villreinen. Dette ser vi både ved utviklingen av bestandsforvaltningen på 50- og 60-tallet og ved opprettelsen av Rondane nasjonalpark. Nasjonalt var man mer opptatt av «natur» og «naturvern» som symbol, filosofi og arena for rekreasjon. Lokalt var man tettere på de enkelte lokale naturressursene og den faktiske bruken. Initiativet til villreinforvaltning kom altså først og fremst fra lokalt hold. Når det gjelder rekreasjons- og friluftslivsbruken av fjellet stammer den som nevnt i kapittel 3.6 fra både en rural og en urban tradisjon. Den rurale friluftslivstradisjonen kommer fra den nødvendige utnyttelsen av naturen gjennom for eksempel jakt, fangst, fiske, setring. Den urbane tradisjonen stammer fra overklassens behov for rekreasjon, inspirert blant annet av polfarerne (Breivik, 1978; Flemsæter mfl., 2011).

Både gjennom formelle og uformelle reguleringer kan man styre tilgangen til et område, og de sosiale «sanksjonene» kan ofte være vel så virkningsfulle som de formelle. Og for lokalbefolkningen ser vi at «følelsen av eierskap» til Dovrefjell og Snøhetta er viktig ikke bare for den faktiske bruken av området og eventuell naturbasert næringsutvikling, men den er også viktig for identiteten og motivasjonen til å drive næring.

Sommeren 2012 gjennomførte FoU-prosjektet en prøveordning med bussregime på Snøheimvegen. Dette var på mange måter et vellykket forsøk. Verneinteressene og næringslivet i området var samstemte på at dette var en god løsning både for å hindre forstyrrelse av villreinen og for å kanalisere turister slik at næringslivet på en bedre måte kan tilby, og skreddersy produktene sine. Men ut fra sammenligninger mellom ferdselsregistreringer gjort sommeren 2012 med de gjort i 2010 (Gundersen mfl., 2013) ser vi at det kan være et ankepunkt mot et slikt bussregime. Man kan komme til å vri bruken av fjellområdet bort fra en lokal bruk og et ruralt friluftsliv til et mer rekreasjonsbasert, urbant friluftsliv. Erfaringene fra sommeren 2012 viser en tydelig trend der den lokale bruken av Snøheimvegen ble mindre mens det var en markant

økning i bruken blant folk fra urbane områder, spesielt Trondheimsområdet. Dette kan antakelig forklares mye med at den lokale bruken gjerne var knyttet til privatbiltrafikk inn i området på dagsturer, om vi holder jakta utenfor. «Fjellet vårt» for befolkningen i tilgrensende bygder var noe en besøkte ved et par anledninger i året, når været var bra, og turene var gjerne ikke basert på omfattende planlegging og behov for overnatting. Den eneste begrensende faktoren var om bommen var åpen eller ikke. Vi registrerer at slik sett er Dovrefjell kanskje nå i mindre grad «lokalbefolkningens fjell» enn tidligere, i alle fall ser vi tendenser til en utvikling i denne retningen. De dominerende brukergruppene ser ut til å være bybaserte, og Dovrefjell og spesielt Snøhettas betydning som et nasjonalt eie i en «urban» friluftslivskontekst er styrket.

Det er selvsagt for tidlig å konkludere om dette etter bare ett prøveår med bussregime. Men det er viktig å være oppmerksom på forholdet. Ansvar for verneforvaltningen, i likhet med en rekke andre fagområder, har de senere årene blitt overført fra sentral til lokal forvaltning. Den lokale verneforvaltningen er fremdeles i en etableringsfase, og i denne fasen er det viktig å etablere god samordning mellom lokalt, regionalt og nasjonalt nivå, blant annet for å sikre at lokale brukere både i teori og praksis har (minst) like god tilgang til fjellet som tilreisende.

7.5 Snøheimvegen: Kanalisering eller barriere?

Dersom man ser på den historiske utviklingen til villreins leveområder i Norge så ser vi at disse har over lang tid blitt fragmentert, og det har blitt skapt *barrierer* for villreinen. Før menneskene for alvor inntok landet kunne villreinen ferdes fritt fra sommerbeitene i vest til vinterbeitene i øst. Men det som opprinnelig var ett leveområde ble litt etter litt delt inn i mange av mennesker som bosatte dalfører, bygde veier og etter hvert annen infrastruktur som jernbane og anlegg for energiproduksjon. Slik har den norske villreinstammen stadig blitt delt inn i mindre og mindre flokker, og den har fått mindre og færre leveområder der det er mulig å opprettholde naturlige sesongtrekk. Villreintrekkene mellom Snøhettaområdet og henholdsvis Knutshø og Rondane har nå så godt som opphørt helt på grunn av vei og jernbanetrafikk. Det var trekk fra Snøhetta og over til Knutshø og Rondane lenge etter at veien og jernbane ble bygd, men økningen i trafikken førte til at dette har gradvis avtatt til nå å skje bare helt sporadisk. På samme måte ser man at det er svært lite villrein som trekker mellom øst og vest i Snøhettaområdet på grunn av reguleringen av Aursjøen.

Det kan altså ta lang tid før en barriere etableres til man ser effektene av den på villreins bevegelsesmønster. Det vil også si at det er vanskelig å være sikker på både hva som etablerer en barriere og hvor mye trafikk som skal til for at reinen oppfatter for eksempel en bilvei eller en sti som en barriere. Likevel går det klart fram fra dataene fra GPS-merket villrein at i Rondane oppfatter villreinen vegen fra Spranget inn til Rondvassbu som en barriere, mens på Dovrefjell fremstår E6 som en klar barriere. Fra dette FoU-prosjektet går det frem at Stropplsjødalen og Snøheimvegen samlet har en barriereeffekt, og at disse aksene ikke tåler mye mer ferdsel før de

blir en barriere som vil hindre villreinen å komme inn på svært kritiske vinterbeiteområder (Gundersen mfl., 2013; Jordhøy mfl., 2012; Strand mfl., 2013). Barrierer er en klart større trussel for villreinsens leveområder enn sporadiske og spredte møter mellom folk og villrein.

I intervjudataene blir imidlertid *kanalisering* av ferdsel nesten udelt framstilt som positivt. Kanalisering blir fremstilt som et svært viktig element for å skape en vinn-vinn-situasjon for folk og dyr. Argumentet går ut på at ved at man kanalisere menneskelig ferdsel så har man kontroll på hvor de beveger seg, og man kan holde de borte fra områder der villreinen er mer sårbar. Samtidig får næringslivet en bedre mulighet for å tilrettelegge tilbud til kundene når de blir samlet på ett sted. Så godt som alle informantene som representerer næringsinteresser eller lokalbefolkning i området omtaler kanalisering som svært positivt, og at nettopp å opprettholde Snøheimvegen som ferdselsåre kan legge til rette for en slik positiv kanalisering.

Hjerkinnplataet øst for Snøhetta er det viktigste vinterbeiteområdet for villreinen, og reinsens naturlige trekkvei inn til dette området er fra nord (Jordhøy mfl., 2012). Villreinen må derfor på seinsommeren og fremover høsten krysse de to parallelle aksene Kongsvold-Reinheim (Stroplsjødalen) og Hjerkin-Snøheim (Snøheimvegen) (Figur 10) for å komme seg til de viktige vinterbeiteområdene. Det aller meste av menneskelig ferdsel i området er kanalisert langs nettopp disse to aksene (Gundersen mfl., 2013), og det er bare aktive reguleringstiltak som kan stoppe ferdselen langs disse aksene.

Figur 10: Aksene Hjerkin-Snøheim og Kongsvold-Reinheim. Kilde: norgeskart.no

Snøheimvegen, ikke minst sett i sammenheng med Stroplsjødalen, er altså et nøkkelområde både for villrein og mennesker. Sett fra et perspektiv der det å verne om Hjerkinplatået som et kritisk vinterbeiteområde for villreinen, er det helt sentralt at Snøheimvegen/Stroplsjødalen ikke blir en ny barriere for Snøhettareinen. For å oppnå en positiv situasjon for alle er det derfor avgjørende å få til en god forvaltning av dette området.

Skulle kanaliseringen av ferdsel langs Snøheimvegen og Stroplsjødalen utvikle seg til en ny barriere vil dette potensielt være dramatisk for Snøhettareinen. Det er derfor viktig å være klar over at det som er kanalisering av menneskelig ferdsel potensielt kan være å lage en barriere for villreinen. Selvsagt trenger det ikke å være slik, men mye tyder på at det er akkurat dette som har skjedd i Rondane der vegegen inn til DNT-hytta Rondvassbu fremstår som en barriere for villreinen. Det er dermed viktig å kontrollere og hindre en betydelig økning i ferdselen langs Snøheimvegen og Stroplsjødalen.

Også når det gjelder forholdet mellom kanalisering og barrierer er det viktig å se på dynamikken i landskapet over tid, og hvordan praksiser som etablerer seg på ett tidspunkt kan ha stor betydning på sikt – både på villreinens leveområder og ikke minst på hvilken ferdsel mennesker ser på som akseptabel i et fjellområde. Tar vi igjen Rondvassbu som et eksempel så skal det mye til for å endre ferdselsmønnet der – både for folk og villrein. Dette er viktig å ha i tankene når det skal etableres nye ferdselsmønstre i området rundt Snøheim og Snøheimvegen – både for folk og villrein.

Det hviler et stort ansvar på alle aktørene. Spesielt må vi fremheve DNT sitt ansvar når det gjelder etablering, markedsføring og bruk av stiene i området. For å unngå at barrierer oppstår bør DNT sin markedsføring og organiserte ferdsel i området bli utviklet i nært og godt samarbeid med vernemyndighetene.

Landskap er alltid dynamisk, og forvaltning av Dovrefjell må skje i dette perspektivet. Ved å se nåtida i et historisk perspektiv kan man få bedre forståelse av problemkomplekset, og også bedre forstå hvordan synet på rett og galt kan endre seg på kort tid. Det er viktig å forstå at materialitet som har blitt etablert på grunnlag av bestemte moralske vurderinger på ett tidspunkt legger føringer for moralske vurderinger på et senere tidspunkt. En økologisk og økonomisk bærekraftig arealforvaltning må ta innover seg dynamikken i landskapet, og hvordan landskapet henger sammen med moralske vurderinger av rett og galt – over tid.

8 Konklusjon

Det største problemet på Dovrefjell er etter vår vurdering ikke begrensninger i det faktiske, eller formelle, handlingsrommet til lokalsamfunn og næringsaktører. Ingen av de næringsdrivende vi har snakket med har uttrykt at de i stor grad blir hindret i å drive med aktivitetene sine. Selvsagt kan det være en del aktiviteter de ikke ser som aktuelt å begynne med siden de vet at det ikke vil tillates i verneområdet, men vår studie peker ikke i retning av at dette er et stort problem. Imidlertid synes det å være et større problem knyttet til forholdet mellom det opplevde og det faktiske handlingsrommet til lokalsamfunn og næringsaktører, i tillegg til forutsigbarhet og det som oppleves som rimelig eller «rettferdig» behandling i forvaltningssystemet. Dette kan være avgjørende i forhold til motivasjonen for å drive næring. Næringsaktører synes å ha relativt liten tiltro til forvaltningen og likeledes begrenset forståelse for naturvernet. De fleste mener det er stort potensiale for å oppnå en vinn-vinn-situasjon, men for å oppnå dette tror vi det er viktig at det opparbeides bedre relasjoner og tettere samarbeid mellom næringsaktører og forvaltning. Vi mener at det er et potensiale for å oppnå bedre motivasjon både for å videreutvikle det naturbaserte næringslivet og for å støtte opp under vernet gjennom en tett integrasjon mellom naturvern og næringsutvikling.

Når det gjelder forvaltningsinstitusjonenes opplevelse og forhold til Snøheimvegen og Snøheimhytta er en av våre hovedkonklusjoner at behandlingen av Snøheimsaken har vært skadelig for den generelle troverdigheten til forvaltningen. Dette ser ut til å ha hatt stor betydning, på tross av at datamaterialet vårt viser at de aller fleste aktørene ser ut til å være relativt godt fornøyd med de lokale forvaltningsmodellene som har vært innført og på tross av at det fleste lokale aktører fra næring og forvaltning stort sett har ønsket Snøheim velkommen. Det oppleves at ansvaret for den daglige forvaltningen, og dermed mange små lokale kamper, nå er «skjøvet» ned på lokal nivå, men når store aktører som DNT kommer på banen blir saken behandlet sentralt og forvaltningsverktøyet som brukes til daglig blir lagt til side. På Dovrefjell ser dette ut til å ha bidratt til å skape en generell frustrasjon og svekket tillit til forvaltningen. Dersom det samme skjer når andre tilsvarende store saker kommer på dagsorden i fremtiden, enten det er kraftutbygging, jernbane, eller flere turisthytter, vil troverdigheten til forvaltningsapparatet bli ytterligere svekket.

Håndteringen av vernet på Dovrefjell framstår som på mange måter paradoksalt: Fra et stortingsvedtak om nedlegging av og fjerning av alle spor etter skytefeltet, har en nå få år etter fått en situasjon der DNT har fått et større og opprustet Snøheim som promoteres som «det nye flaggskipet» og en del av nye «klassiske trekant» for ovale weekender. Sannsynligheten for at Snøheimvegen nedlegges og renatureres kan synes svakere for hver fjellvandrers som busses inn med skyttelbussen som ble prøvd ut i 2012 som del av forskningsprosjektet vår rapport er et produkt av. Og mens lokale næringsaktører må søke om å drive organisert ferdsel i de sårbare villreinområdene,

så slipper en stor nasjonal aktør som DNT dette. Både med tanke på likebehandling av aktører og nødvendigheten med å ha god kontroll på ferdselen langs potensielle barrierer for villreinen vil det være fornuftig at alle som markedsfører og driver organisert ferdsel i kritiske deler av villreinens leveområder må søke om dette.

Naturrestaureringsprosjektet synes også å ha manglende legitimitet lokalt etter hvert som prosjektet har pågått og debatten om den øvrige bruken av fjellet har fått større plass og kraft. Tilbakeføring av veisystemet, sammen med de øvrige omfattende planene for naturrestaurering, var et politisk premiss knyttet til opprettelsen av Regionfelt Østlandet. Det ble oppfattet som en miljømessig betaling og kompensasjon for at et så stort og relativt urørt naturområde ble gjort om til militært skytefelt. Den miljømessige avlastningseffekten naturrestaureringen representerte var viktig i den politiske prosessen, men beslutningen var i begrenset grad forankret i lokalsamfunnene. Tilbakeføringen av Hjerkinnskytefelt er tidskrevende. Samtidig som dette arbeidet har pågått har bruken av veiene endret seg og økt etter at Forsvaret flyttet, og dermed har også bevisstheten om hva som er i ferd med å tapes økt, og gitt rom for nye omkamper.

Landskapet på Dovrefjell både skaper og blir skapt gjennom moralske vurderinger av rett og galt, passende og upassende, naturlig og unaturlig. Arealressursene på Dovrefjell har vært verdsett på ulike måter gjennom historien – de har vært devaluert og revaluert i takt med bredere samfunnsendringer og i takt med hvordan toneangivende aktører har forstått og definert formålet med Dovrefjell. Ut i fra hvilket formål man har sett med fjellet har man verdivurdert ressursene og gitt rettigheter til ulike aktører deretter. Hvem som har hatt makten til å definere formål og verdier har skiftet gjennom historien, og det har vært, er og blir en maktkamp.

Et overordnet poeng i denne rapporten er at man må forstå historien for å si noe om framtida. En viktig lærdom fra det historiske blikket på ulike verdivurderinger av arealressursene er at materielle inngrep og konkrete reguleringer vil ikke bare ha konkrete og «statiske» effekter der og da, men vil også ikke minst påvirke moral, holdninger og praksiser over tid, som igjen vil legge til rette for nye materielle endringer, jf. Figur 11. Dette kan være problematisk i forhold til en forvaltning der man for eksempel tillater inngrep eller reguleringer for så å evaluere etter en viss tid. Da vil man høyst sannsynlig oppleve at praksisen som blir etablert som følge av endringene vil etablere en ny moral – et endret syn på naturlig eller unaturlig – noe som vil utgjøre en viktig del av konteksten når man senere skal evaluere endringene. Dette er viktig å være klar over når man nå skal avgjøre den fremtidige skjebnen til Snøheimvegen, Snøheim og andre materialiteter og praksiser som er oppe til diskusjon på Dovrefjell. Derfor vil det at Snøheim «faktisk» er der, at eventuelt veggen «faktisk» blir der påvirke hvordan vi ser på området, og dermed hvordan vi vil vurdere bruken i framtida.

Figur 11: Re- og devaluering i et dynamisk landskap

Innledningsvis i rapporten presenterte vi modellen Dovrefjells romlige triade, og vi har referert til denne ved flere anledninger gjennom rapporten. Dette er først og fremst en abstrakt modell for å visualisere noen overordnede sammenhenger. Likevel tror vi modellen kan være et fruktbart utgangspunkt for aktørene på Dovrefjell som i fellesskap skal finne frem til gode samarbeidsmodeller for å oppnå en vinn-vinn-situasjon for alle parter. Et av de viktigste budskapene fra forskningsprosjektet er at for å få en bærekraftig vinn-vinn-situasjon på Dovrefjell kreves det en troverdig og forutsigbar forvaltning som kan oppleves som rettferdig. Det innebærer at alle aktører opplever at det er en logisk sammenheng mellom alle vedtak som gjøres og dermed at selv om man er uenig med avgjørelsene så kan de likevel respekteres. Slik oppnår man tillit til forvaltningen og legitimitet for beslutninger. Som det går fram fra forrige kapittel tar vi det for gitt at det er vinn-vinn-diskursen som også skal være styrende i fremtiden på Dovrefjell, i og med at dette er signalene fra sentrale miljømyndigheter så vel som lokalbefolkning, lokal forvaltning og næringsaktører. For at en skal oppnå en troverdig, forutsigbar og rettferdig forvaltning bør det være en høy grad av samsvar mellom elementene i trekanten – spesielt mellom hvordan fjellet er representert og hvordan det er opplevd. I tillegg bør det være høy grad av samsvar innad, og da her også spesielt mellom ulike representasjoner og ulike opplevelser. Samsvar mellom elementene og stabilitet innad er viktig både for en god forvaltning og et godt næringsliv, og ikke minst at disse spiller på lag. Ikke nødvendigvis i form av enighet, men i form av forståelse, forutsigbarhet, respekt og felles utgangspunkt om en vinn-vinn-situasjon. For å oppnå dette må man etterstrebe både at aktørene enes om hensikten med Dovrefjell, og forvaltning og bruk av området må forholde seg til denne hensikten i enhver sak som skal behandles eller diskuteres.

Snøhetta oppfattes helst som selve symbolet på Dovrefjell – hun er Dovrefjells dronning. Snøhetta har vært med gjennom hele historien, der epoker med ulike verdsettelse har avløst hverandre: Dovrefjell som område for jakt og landbruk, som hovedferdselsåre, som sentral i skapelsen av norsk identitet, som gruveområde for det industrielle Norge, som skytefelt for forsvaret av kongeriket Norge, som det største renatureringsprosjektet i norgeshistorien og triumf for det klassiske naturvernet, og som i dag landets fremste uttrykk for det postindustrielle, postmoderne og nyliberale forholdet til naturressursene: Naturen og landskapet som internasjonal og nasjonal reiselivsarena, kulisse, installasjon og iscenesettelse, møte mellom natur og kultur, og selvsagt – sterke opplevelser i fjellet. Snøhetta vil fortsette å våke over Dovrefjell, uavhengig av hvilket moralsk landskap som til en hver tid vil dominere.

Prosessene vi iakttar på Dovrefjell er historien om et stadig økende arealpress på norsk utmark og naturområder. Selv om det er villreinen som utgjør det formelle utgangspunktet for og formålet med vernebestemmelsene tilknyttet Dovrefjell, er villreinen bare en av mange komponenter i forvaltningen av Dovrefjell, der Dovrefjells betydning som opplevelses- og rekreasjonsarena både for reiseliv og tur- og rekreasjonssøkende ser ut til å ville øke i stort omfang framover. Det er avgjørende at forvaltningen av Dovrefjell har et langsiktig perspektiv basert på troverdighet, legitimitet og forutsigbarhet – som skal gagne både folk og dyr. Så da er vi tilbake der vi startet med denne rapporten, men nå overlater vi 10-klassingens utfordring til de mange aktørene som nå må sette seg ned og

... finne en genial løsning på hvordan vi kan få det til for begge deler. Både turister og ville dyr.

9 Referanser

- Adey, P., 2010. *Mobility*. Routledge, London.
- Alvesson, M. & Sköldbberg, K., 1994. *Tolknings och reflektion, Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Studentlitteratur, Lund.
- Andersen, R. & Hustad, H., 2004. *Villrein og samfunn. En veiledning til bevaring og bruk av Europas siste villrein fjell*. NINA Temahefte 27, Norsk institutt for naturforskning, Trondheim.
- Balmford, A. & Cowling, R., 2006. Fusion or Failure? The Future of Conservation Biology. *Conservation Biology* 20 (3), 692–695.
- Bell, M.M. & Osti, G., 2010. Mobilities and Ruralities: An Introduction. *Sociologia Ruralis* 50 (3), 199-204.
- Benjaminsen, T.A. & Svarstad, H., 2010. *Politisk økologi : miljø, mennesker og makt*. Universitetsforl., Oslo.
- Bergstøl, J. & Reitan, G., 2008. Samer på Dovrefjell i vikingtiden et bidrag til debatten omkring samenes sørgrense i forhistorisk tid. *Historisk Tidsskrift* 87, 9-27.
- Best, S., 1989. The commodification of reality and the reality of commodification: Jean Baudrillard and post-modernism. *Current Perspectives in Social Theory* 19, 23-51.
- Bjerke, T., 1993. *Jegeren. En samfunnsfaglig kunnskapsoversikt. (The hunter. A review of socialscientific research)*. NINA Utredning 044. Norsk institutt for naturforvaltning, Trondheim.
- Bonsak, J., 2005. *Hjerkinn skytefelt. Hærens styrker / Østerdal garnison*.
- Breivik, G., 1978. To tradisjoner i norsk friluftsliv. I Breivik, G. & Løvmo, H. (red.), *Friluftsliv. Fra Fritjof Nansen til våre dager*. Universitetsforlaget, Oslo, s. 7-16.
- Brende, B., Gundersen, G. & Thommessen, O., 2007. *Dokument nr. 8:8 (2007-2008)*. Stortinget, Oslo.
- Bringslid, M.B., 2012. Bygdeutvikling når alternativet er avvikling. I Bringslid, M.B. (red.), *Bygdeutviklingas paradoks*. Scandinavian Academic Press, Oslo, s. 7-36.
- Brox, K.H., 2008. *Norges nasjonalparker, Dovrefjell-Sunndalsfjella*. Gyldendal, Oslo.
- Bråtå, H.O., 2003. Forvaltningen av villreinen og dens ressurssystem i Rondane. *Utmark* 2003 (1).
- Bull, F., 1952. Dovre som symbol. *Den norske turistforenings årbok, 1952, Dovrefjell*. Den norske turistforening, Oslo, s. 8-17.
- Bye, L.M., 2009. 'How to be a rural man': Young men's performances and negotiations of rural masculinities. *Journal of Rural Studies* 25, 278-288.
- Cloke, P., Crang, P. & Goodwin, M., 2005. *Introducing human geographies*. Hodder Arnold, London.
- Cloke, P. & Goodwin, M., 1992. Conceptualizing Countryside Change - from Post-Fordism to Rural Structured Coherence. *Transactions of the Institute of British Geographers* 17 (3), 321-336.
- Cresswell, T., 1996. *In place/out of place: geography, ideology, and transgression*. University of Minnesota Press, Minneapolis, Mn.
- Cresswell, T., 2010. Towards a politics of mobility. *Environment and Planning D-Society & Space* 28 (1), 17-31.

- Cresswell, T. & Merriman, P., 2011. *Geographies of Mobilities: Practices, Spaces, Subjects*. Ashgate, Farnham.
- Crouch, D., 2006. Tourism, consumption and rurality. I Cloke, P., Marsden, T. & Mooney, N. (red.), *Handbook of Rural Studies*. Sage, London, s. 355-364.
- Daugstad, K., Svarstad, H. & Vistad, O.I., 2006a. A case of conflicts in conservation: Two trenches or a three-dimensional complexity? *Landscape Research* 31 (1), 1-19.
- Daugstad, K., Svarstad, H. & Vistad, O.I., 2006b. Community based nature protection. *The International Journal of Environmental, Cultural, Economic and Social Sustainability* 2 (3), 127-135.
- DN, 2007. *Fra skytefelt til verneområde på Hjerkind*. <http://fylkesmannen.no/hoved.aspx?m=2198&amid=1195898> Besøkt 04.10, 2012
- DN, 2012a. *Naturarven som verdiskaper*. <http://www.dirnat.no/naturarven/> Besøkt 11.02, 2013
- DN, 2012b. *Norges nasjonalparker*. <http://www.dirnat.no/nasjonalparker/> Besøkt 03.10, 2012
- DNT, 2013. *Felletter og aktiviteter*. <http://www.turistforeningen.no/felletter/> Besøkt 12.02, 2013
- Dovrefjellrådet, 2006. *Forvaltningsplan for verneområdene på Dovrefjell*. Dovrefjellrådet, Tynset.
- Eriksen, A., 2006. Bruk av Dovrefjell frå gammalt. *Dovrebygde 2006*. Dovre historielag, s. 58-65.
- Falldorf, T., 2012. *Habitat use of wild reindeer (Rangifer t. tarandus) in Hardangervidda, Norway*. Faculty of Geosciences, Hamburg.
- Falleth, E. & Hovik, S., 2008. *Lokal forvaltning av store verneområder. Erfaringer fra fire forsøk*. NIBR Rapport/2008:1131. Norsk institutt for by- og regionforskning, Oslo.
- Falleth, E.I. & Hovik, S., 2009. Local government and nature conservation in Norway: decentralization as a strategy in environmental policy. *Local Environment* 14 (3), 221-231.
- Fauchald, O.K. & Gulbrandsen, L.H., 2012. The Norwegian reform of protected area management: a grand experiment with delegation of authority? *Local Environment: The international Journal of Justice and Sustainability* 17 (2), 203-222.
- Finansdepartementet, 2002-2003. *St.prp. 65, Tilleggsbevilgninger og omprioriteringer i statsbudsjettet medregnet folketrygden*, Oslo.
- Fjellheim, S., 2012. *Gåebrien sijte: en sameby i Rørostraktene*, Røros.
- Flemsæter, F., 2009. *Geography, Law and the Emotions of Property. Property Enactment on Norwegian Smallholdings*. Department of Geography. Norwegian University of Technology and Science, Trondheim.
- Flemsæter, F., Brown, K.M. & Holm, F.E., 2011. Friluftslivets moralske landskap - trender og tradisjoner. I Stræthe, E.P. & Haugen, M. (red.), *Rurale brytninger*. Tapir, Trondheim, s. 234-251.
- Flø, B.E., 2012a. Arealpress i utmark. *PLAN* 3-4, 76-79.
- Flø, B.E., 2012b. Kjøtt, kjensle og kameratskap - om reglar, normer og kulturell dannelse. I Bringslid, M.B. (red.), *Bygdeutviklingas paradoks*. Scandinavian Academic Press, Oslo.

- Flø, B.E., 2013. Me og dei andre: om lindukar, framstegspartiet, og bygde som sosial konstruksjon.
- Forbord, M., 2012. Hvor «stort» er reiselivet i distriktene? Omsetting og sysselsetting. I Forbord, M., Kvam, G.-T. & Rønningen, M. (red.), *Turisme i distriktene*. Tapir, Trondheim, s. 27-45.
- Forbord, M. & Stræte, E.P., 2008. *Hva betyr reiseliv, kultur og lokal mat for omsetning og sysselsetting i distriktene?*, Rapport 4/08, Norsk senter for bygdeforskning, Trondheim.
- Forsvarsdepartementet, 1998-1999. *St.meld. nr. 11 (1998-1999), Regionalt skyte- og øvingsfelt for Forsvarets avdelinger på Østlandet - Regionfelt Østlandet*, Oslo.
- Forsvarsbygg, 2012. *Norgeshistoriens største naturrestaurering på Hjerkin*. <http://www.forsvarsbygg.no/Prosjekter/Hjerkin-PRO/> Besøkt 04.10, 2012
- Freyfogle, E.T., 2003. *The land we share: private property and the common good*. Island Press, Washington, D.C.
- Frisvoll, S., 2012. Power in the production of spaces transformed by rural tourism. *Journal of Rural Studies* 28 (4), 447-457.
- Frisvoll, S. & Rønningen, K., 2009. *Kampen om gråsonene : oppdrett i Froan landskapsvernområde*. Rapport 8/09, Norsk senter for bygdeforskning, Trondheim.
- Fylkesmannen i Oppland, 2004. *Hjerkin skytefelt. Oppsummering av høring. Tilråding*, Lillehammer.
- Gundersen, V., Nerhoel, I., Strand, O. & Panzacchi, M., 2013. *Ferdsl i Snøhettaområdet*. NINA rapport 932. Norsk institutt for naturforvaltning, Lillehammer.
- Halfacree, K., 2006. Rural Space: constructing a three-fold architecture. I Cloke, P., Marsden, T. & Mooney, P.H. (red.), *Handbook of Rural Studies*. Sage, London, s. 44-62.
- Halfacree, K., 2007. Trial by space for a 'radical rural': Introducing alternative localities, representations and lives. *Journal of Rural Studies* 23 (2), 125-141.
- Hall, C.M. & Müller, D.K., 2004. *Tourism, Mobility and Second Homes - Between the Elite, Landscape and Common Ground*. Aspects of Tourism. Channel View Publications, Clevedon.
- Nærings- og handelsdepartementet, 2012. *Destinasjon Norge: nasjonal strategi for reiselivsnæringen*, Oslo.
- Haukeland, J.V., 2011. *Sustainable tourism development in a Norwegian national park area: exploring social aspects*. Department of Ecology and Nature Resource Management. Norwegian University of Life Sciences, Ås.
- Holder, J., 2006. *Environmental assessment : the regulation of decision making*. Oxford University Press, Oxford.
- Hubbard, P., Kitchin, R., Bartley, B. & Fuller, D., 2002. *Thinking Geographically: space, theory and contemporary human geography*. Continuum, London.
- Jebens, O., 2005. *Rett og urett i Oppdal*. Oppdal bygdeallmenning, Trondheim.
- Jordhøy, P., 2001. *Snøhetta*. Snøhetta, Lesja.
- Jordhøy, P., Strand, O., Sørensen, R., Andersen, R. & Panzacchi, M., 2012. *Villbreinen i Snøhetta- og Knutshøområdet. Status og leveområde*, NINA rapport 800. Norsk institutt for naturforvaltning, Trondheim.
- Kaltenborn, B.P., Gundersen, V. & Skurdal, J., 2012. *Folkepark eller villmark*. Kronikk, Gudbrandsdølen Dagingen.

- Lesja og Dovre kommuner, 2003. *Kommunedelplan for Hjerkinnskytefelt, vedtatt 15.12.2003*, Dombås.
- Krokann, I., 1976. *Det store hamskiftet i bondesamfunnet*. Samlaget, Oslo.
- Landbruks- og matdepartementet, 1999-2000. *St.meld. nr. 19. (1999-2000), Om norsk landbruk og matproduksjon*, Oslo.
- Landbruks- og matdepartementet, 2011-2012. *St.meld. nr. 9 (2011-2012), Velkommen til bords*, Oslo.
- Langenes, A., 1988. *Dovre fjell: Historie, natur, dyreliv*. Dreyers Forlag, Oslo.
- Lefebvre, H., 1991. *The production of space*. Blackwell, Oxford.
- Lønning, D.J., 2010. *Kva er nyskaping? : om fridom, skaparglede, framtid og fellesskap*. Boksmia, Ål.
- Macpherson, C.B., 1978. The meaning of property. I Macpherson, C.B. (red.), *Property. Mainstream and Critical Positions*. University of Toronto Press, Toronto, s. 1-13.
- Mason, J., 2002. *Qualitative researching. Second edition*. Sage, London.
- Merrifield, A., 2000. Henri Lefebvre. A socialist in space. I Crang, M. & Thrift, N. (red.), *Thinking Space*. Routledge, London, s. 167-182.
- Milbourne, P., 2007. Re-populating rural studies: Migrations, movements and mobilities. *Journal of Rural Studies* 23 (3), 381-386.
- Miljøverndepartementet, 1991-1992. *St.meld. nr. 62 (1991-92), Ny landsplan for nasjonalparker og andre større verneområder i Norge*, Oslo.
- Miljøverndepartementet, 2009. *Lov om forvaltning av naturens mangfold (Naturmangfoldloven) LOV-2009-06-19-100* Oslo.
- Miljøverndepartementet, 2010. *Likelydende brev til Snøhetta og Knutshø villreinnemd og Interesseorganisasjonen Bevar Dovrefjell mellom istidene: Behandling av klager på Dovrefjellrådet vedtak om tillatelse til rehabilitering og utvidelse av Snøheim turisthytte i Dovrefjell-Sunndalsfjella nasjonalpark i Dovre kommune*, Oslo.
- Mitchell, D., 2000. *Cultural geography. A critical introduction*. Blackwell publishing, Oxford.
- Mitchell, D., 2003. Cultural landscapes: just landscapes or landscapes of justice? *Progress in Human Geography* 27 (6), 787-796.
- Moen, A., 1998. Endringer i vårt varierte kulturlandskap. I Framstad, E. & Lid, I. (red.), *Jordbrukets kulturlandskap. Forvaltning av miljøverdier*. Universitetsforlaget, Oslo, s. 18-33.
- Morin, K.M., 2003. Landscape and environment: Representing and interpreting the world. I Holloway, S.L., Rice, S.P. & Valentine, G. (red.), *Key Concepts in Geography*. Sage, London, s. 319-334.
- Murdoch, J., 2006. Networking Rurality: emergent complexity in the countryside. I Cloke, P., Marsden, T. & Mooney, P.H. (red.), *Handbook of Rural Studies*. Sage, London, s. 171-184.
- NOU, 1986. *Ny landsplan for nasjonalparker, NOU 1986: 13*, Oslo.
- Olwig, K.R., 1996. Recovering the Substantive Nature of Landscape. *Annals of the Association of American Geographers* 86 (4), 630-653.
- Opp, 2013. *73 moskus døde*. <http://opp.no/index.cfm?event=doLink&famID=330560&frontFamID=24483> Besøkt 10.01, 2013

- Perkins, H.C., 2006. Commodification: re-resourcing rural areas. I Cloke, P., Marsden, T. & Mooney, P.H. (red.), *Handbook of Rural Studies*. Sage, London, s. 243-257.
- Rose, G., 2007. *Visual Methodologies: An Introduction to the Interpretation of Visual Materials*, 2. utg. Sage, London.
- Rønning, L. & Fedreheim, G.E., 2009. *Næringsvirksomhet og friluftsliv i nordnorske verneområder: konflikt eller samarbeid?*, NF-rapport nr. 12/2009. Nordlandsforskning, Bodø.
- Rønningen, K. & Frisvoll, S., 2012. *Ramsarområdene i Frøya, Hitra og Ørland: rammebetingelser og muligheter for bruk og vern*. Rapport 6/12. Norsk senter for bygdeforskning, Trondheim.
- Sande, J., 1994. Busetnad, seterdrift og ferdse i eldre tid. I Bretten, S. (red.), *Dovre fjell*. Grøndahl og Dreyers Forlag, Oslo, s. 118-135.
- Setten, G. & Brown, K.M., 2009. Moral Landscapes. I Kitchin, R. & Thrift, N. (red.), *International Encyclopedia of Human Geography*. Elsevier, Oxford, s. 191-195.
- Sheller, M. & Urry, J., 2006. The new mobilities paradigm. *Environment and Planning A* 38 (2), 207-226.
- Simmons, I.G., 2003. Landscape and Environment: Natural resources and social development. I Holloway, S.L., Rice, S.P. & Valentine, G. (red.), *Key Concepts in Geography*. SAGE Publications, London, s. 305-317.
- Skogen, K. & Krange, O., 2003. A Wolf at the Gate: The Anti-Carnivore Alliance and the Symbolic Construction of Community. *Sociologia Ruralis* 43 (3), 309-325.
- Soliva, R., Ronningen, K., Bella, I., Bezak, P., Cooper, T., Flo, B.E., Marty, P. & Potter, C., 2008. Envisioning upland futures: Stakeholder responses to scenarios for Europe's mountain landscapes. *Journal of Rural Studies* 24 (1), 56-71.
- Stebbins, R.A., 1992. *Amateurs, professionals and serious leisure*. McGill-Queen's University Press, Buffalo.
- Steinsland, G., 2012. *Mytene som skapte Norge: myter og makt fra vikingtid til middelalder*. Pax, Oslo.
- Stock, P. & Burton, R.J.F., 2011. Defining Terms for Integrated (Multi-Inter-Trans-Disciplinary) Sustainability Research. *Sustainability* 3 (8), 1090-1113.
- Strand, O., Flemsæter, F., Gundersen, V. & Rønningen, K., 2013. *Horisont Snøhetta*. NINA rapport. Norsk institutt for naturforskning, Trondheim.
- Strand, O., Gundersen, V., Panzacchi, M., Andersen, O., Falldorf, T., Andersen, R., Van Moorter, B., Jordhøy, P. & Fangel, K., 2010. *Ferdse i villreins leveområder*. NINA rapport 551, Norsk institutt for naturforskning, Trondheim.
- Svarstad, H., Daugstad, K. & Vistad, O.I., 2003. Hvem vil være enige og tro på Dovrefjell? Et case om framveksten av lokal forvaltning av verneområder. *Utmark* 02 (3).
- Svarstad, H., Daugstad, K., Vistad, O.I. & Guldvik, I., 2006. New protected areas in Norway: Local participation without gender equality. *Mountain Research and Development* 26 (1), 48-54.
- Sørensen, R., Ydse, H., Rusten, E. & Skorem, J., 2009. *Villrein og Ferdse Seminar, Hjerkin 21-22 oktober 2009*. NVS RAPPORT 2/2009. Norsk villreinsenter, Hjerkin.
- Teigland, J., 2002. *Næringsmessige konsekvenser av vern av naturvernområder: en kunnskapsoversikt med forslag til tiltak for å bedre kunnskapene*. Vestlandsforskning, Sogndal.

- Thagaard, T., 2009. *Systematikk og innlevelse: en innføring i kvalitativ metode*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Thomassen, J., Strand, O., Gundersen, G., Fangel, K., Næss, C., Eide, N.E., Rønningen, K., Flemsæter, F., Ydse, H., Sørensen, R. & Skorem, J., 2009. *FoU-prosjekt knyttet til villrein, ferdsel og inngrep i Snøhettaområdet, Dialogseminar på Norsk Villreinsenter Nord 22. – 24. april 2009* NINA rapport 481. Norsk institutt for naturforskning, Trondheim.
- Ut.no, 2012. *Legg turen til Dovrefjell!* <http://ut.no/artikkel/1.8317466> Besøkt 12.11.2012
- Van Auken, P.M., Frisvoll, S.J. & Stewart, S.I., 2010. Visualising community: using participant-driven photo-elicitation for research and application. *Local Environment* 15 (4), 373-388.
- Vistad, O.I., 1999. Nasjonalparken. I Jakobsen, J.K.S. & Viken, A. (red.), *Turisme. Stedet i en bevegelig verden*. Universitetsforlaget, Oslo, s. 191-198.
- Vistad, O.I., Daugstad, K. & Svarstad, H., 2006. Store verneområder med lokal forvaltning: Funn og refleksjonar. *Utmark* 06 (1).
- Ween, G. & Abram, S., 2012. The Norwegian Trekking Association: Trekking as Constituting the Nation. *Landscape Research* 37 (2), 155-171.
- Woods, M., 2011. *Rural*. Routledge, London.
- Woods, M., 2012. New directions in rural studies? *Journal of Rural Studies* 28 (1), 1-4.
- Aas, Ø., Andersen, O. & Eide, N.E., 2004. *Villreinjegere på Hardangervidda og i Forollhogna villreinområder; deres kjennetegn, motiver og holdninger til villreinforvaltning*. NINA rapport 78. Norsk institutt for naturforskning, Trondheim.